ОТ РЕДАКЦИЯТА

Пожелаваме на всички колеги здраве, радост и безоблачни пролетни дни.

Пролетта е сезон на надеждата и на промените. Надяваме се информационните системи до база данни „Население“, масивите на МВР с оглед справките по личните карти и императивността на банковите плащания при сделките с недвижими имоти да станат факт. Всъщност плащането по банков път е не цел, а средство, с което се възпрепятстват прикритите плащания.

Между впрочем всички издирват мястото, където се укриват парите, и това е трудна гонитба, защото последните, както знаем, никога не спят.

Всеки нотариус, както всеки гражданин има лична позиция по отношение на парите, която понякога може да съвпада с тази на Оскар Уайлд: „В днешно време младите хора си въобразяват, че парите са всичко, а когато остареят, вече го знаят със сигурност“.

Все пак ми се иска да не притежаваме едно такова „инструментално“ отношение към света, защото с кредит не може да се реализира полет към слънцето, джапане с боси крака в дъжда подир небесната дъга, нито разхождане на несъществуващи кучета по градинките.

Димчо Дебелянов

ПОЛЕТ

Par-dela le soleil,
par – dela les ethers.
Ch. Baudelaire

От мръсния лик на суетност вседневна
блажен е тоз, чиито се дух отврати,
разкъса веригите свои тоя гневно
и с вихрен полет в небесата лети.

Там жаден за смърт под нетленния блясък
на вечния мир и на вечния ден,
тоя среща на мълниите гордия трясък
и пада от царствено щастие огрен.

Любомир Левчев

ЩЕ БЪДЕ НЕЖНО

В една градинка избеляла
ще си разхождаме
несъществуващите кучета.
Под разтопените дървета
ще спираме и нещо ще си казваме .
Ще бъде нежно.
Но кучетата силни ще ни дърпат,
ще ни отдалечават
и ще ни разделят.
И най-подир ще се загубим
като нашата безсмъртна любов.

Франческо Петрарка

До днес не бях съзирал слънце да изгрява
тъй хубаво и в най-безоблачния ден,
ни подир дъжд небесната дъга пред мен
с тъй пъстри багри небосвода да дарява,

в каквито трепетно видях да засиява –
в деня, когато любовта ме грабна в плен –
онуй лице, с което (аз съм убеден)
не могат тленните неща да се сравняват.

Туй бяха, зная аз, на любовта очите,
обърнати към мене с чар и нежност тиха,
за да направят бледен всеки женски лик.

От тях безмилостно заби Амур стрелите,
които мойте дни завинаги смутиха,
така че още помня с трепет оня миг.

Записал Димитър Танев

СЪДЪРЖАНИЕ

Година XII, брой 1/2010 г.

ОТ РЕДАКЦИЯТА
▶ 1

ДРУГИТЕ ЗА НАС
Интервю с Валери Първанов, заместник на главния прокурор при Върховна касационна прокуратура
▶ 3

НОТАРИАЛЕН ЖИВОТ
Решения на Общото събрание на Нотариалната камара
▶ 12

Председателят на Нотариалната камара Димитър Танев с награда „Юрист на годината“
▶ 13

Семинар на Нотариалната камара с нотариуси от страната на тема „Проблеми, свързани със създаването и съдържанието на кадастрални карти по ЗКИР. Концепция за промени“
▶ 14

Информационните системи „Единство“, „Нотариус Футурум“, достъп до Националния автоматизиран информационен фонд за българските лични документи „Национален регистър на българските лични документи“, както и до Националната база данни „Население“
▶ 15

Отличие за нотариус Адела Кац, връчено в Деня на Конституцията и на юриста
▶ 22

Открити нотариални дни
▶ 23

БЪЛГАРСКО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО
Особености на ипотека, учредена в полза на държавата
Проф. д-р Методи Марков
▶ 24

Преглед на уредбата в българското законодателство на актуването и деактуването на недвижими имоти като държавна собственост
Проф. д.ю.н Владимир Петров
▶ 29

Имуществени последици от развода при действието на новия Семеен кодекс
Проф. д-р Екатерина Матеева
▶ 44

Обекти на законовата съпружеска имуществена общност по чл. 21 от новия Семеен кодекс
Проф. д-р Георги Боянов
▶ 80

ЛИТЕРАТУРЕН РЕГИСТЪР
Приписка
Владимир Петров
▶ 84

Цветя на любовта
Бисер Демирев
▶ 88

Нов свят
Мирослав Бисеров
▶ 88

Снимки Камен Влахов

С г-н Валери Първанов, заместник на главния прокурор при Върховна касационна прокуратура, разговаря Ренета Николова

Аз съм много благодарен за коректната оценка и за общественополезната позиция, която застъпиха колегите нотариуси, защото и те осъзнаха, че защитата на правовия ред гарантира и високото обществено положение на тяхната професия

■ *Г-н Първанов, връщате се от САЩ, каква беше целта на вашето посещение и какво ви впечатли най-много?*

Бях за две седмици на посещение в Съединените щати по покана на Държавния департамент във връзка с обучение на ръководни кадри. Запознаха ни с техните съдилища, прокуратури и процедури и мога да кажа, че стандартите, които ние прилагаме, са най-малкото спорни за правосъдието в САЩ. Там, за радост, все още не са забравили, че процедурите целят гарантирано разкриване на истината и въздаване на справедливост, че процедурите не са всичко, което се следва в правото. Докато ние в последните години сме се съсредоточили върху процедурите, забравяйки, че целта на процедурата (и това е категорично заявено в НПК) е да се разкрие обективната истина и да се гарантира справедливост. Липсата на справедливост в едно общество го прави неприемливо за гражданите му. Такава е оценката у нас от обществото за системите, които гарантират справедливост, както и причина за ниския

рейтинг на правосъдните и правоохранителните органи. Колкото да ни е неприятно и да считаме, че такава оценка е незаслужена, за съжаление тя е обективна, защото резултатите от нашата работа са неприемливи.

Аз очаквах, отивайки в САЩ, да видя готови модели на схеми, добри практики, които направо да се копират и пренесат в нашата правосъдна система и в нашето общество. Убедих се, че там също не приемат съдебната система за даденост, търсят най-доброто, също искат реформи и се колебаят относно начина на овластяване на правораздаващите органи – дали да бъдат изборни, дали да бъдат посочвани политически лица, дали да събират пари за изборни кампании, защото там съдиите събират пари и често се случва от адвокатските съсловия. После тези адвокати се явяват пред същите съдии, заедно с други, които не са подкрепили кампанията, и това не е ли конфликт на интереси? Този въпрос се поставя много сериозно, например от неправителствени организации в Ню Йорк, които имат много голямо влияние. Дали не е по-добре да се назначават съдиите? Но от друга страна, съдиите се назначават от политически избрани лица, които също имат свои критерии. Никога един губернатор-републиканец няма да назначи демократ-съдия.

Пренасянето на чужди решения от една страна в друга не е приложимо. Но мен ме възхити това, че всичките реформи, които се правят в САЩ, са с мисълта за обществения интерес, за повече справедливост, за балансиране на всички интереси – на обществото като цяло, на пострадалия, който търси справедливост и обезщетение за причинените му несгоди, лишения и щети, и на обвинения, който трябва да получи съответната правна помощ. Възхити ме това, че отношенията в правната гилдия, независимо от позицията, която заема един юрист, който работи в правосъдието или има отношение към правосъдието, е изключително колегиална и етична. Няма значение дали си прокурор, съдия или адвокат в определена област. Мнението на гилдията за определен практикуващ юрист определя и неговата кариера. И често добрите и ползващи се с уважение адвокати и прокурори са бъдещите съдии в САЩ – изключително авторитетни и морални хора. Може би най-точно ще можете да разберете какво имам предвид, ако ви цитирам думите на съдията Мери Роман от окръжния съд в Сан Антонио, Тексас: „Аз нямам нови приятели, откакто станах съдия, двайсет и четири години, моите приятели са отпреди това. Аз не мога да си позволя да седна с един адвокат на обяд, защото този адвокат на другия ден ще бъде в моята зала. Да, ние можем да си говорим за много неща, но част от хората ще си помислят, че може би коментираме и делото, което ще бъде в съда, а това е недопустимо.“ Етичният кодекс там действително е въздигнат в култ, повече от Конституцията. И затова съдиите имат безспорен авторитет.

■ *Г-н Първанов, кой е най-дискутираният проблем на съдебната система в САЩ?*

Големият проблем е в това, че би трябвало да се гарантира в очите на обществото по един изключително недвусмислен начин независимостта на съдиите от всички, включително от политическата партия, която ги е номинирала на преки избори с политическа кампания. задължително на една от двете основни партии в САЩ. Аз попитах, има ли съдия, който да е назначен, т.е. избран от обществото, ако не е подкрепен от демократическата или републиканската партия. Няма такъв. Това неминуемо води до извода, че в крайна сметка, колкото и минимална да е, все пак има някаква зависимост между политическия елит и съдиите и този проблем се поставя съответно от неправителствени организации, както и от практикуващите юристи. От друга страна, един съдия, избран пряко от обществото, има самочувствието, че действително постановява своите актове с името и от името на народа и в тези случаи той действително има самочувствието на независим.

■ *Въпреки че няма готови модели, има ли нещо, което според вас можем да приложим в България, което нашата правна система позволява?*

Аз мисля, че текстовете в НПК, на които не е наложено вето от страна на президента, а именно използването на видео-конферентната връзка за разпит на свидетели, е стъпката в правилната посока. Въпреки че в САЩ също е имало сериозна критика от страна на адвокатите за нарушаване на права, видео-конферентната връзка е наложена в определен тип дела. Аз присъствах на процес, който се водеше чрез видео-конферентна връзка от три места. Съдията беше във Вашингтон, адвокатът на ответника беше в Сан Антонио, а самият ответник беше в един от арестите на тези домове за задържане на емигранти. Адвокатът беше сам в залата и гледаше на екрана, разделен на две, съдията, от една страна, и от друга, неговия подзащитен и разговаряха в реално време, виждайки лицата си, коментирайки казуса, като същевременно целият този разговор се записваше дигитално, т.е. остава следа, която при нужда може да бъде проверена, дали процедурата е спазена, зададени ли са необходимите въпроси, оказана ли е необходимата правна помощ на лицето. По този начин фактически се пести време и разходи, защото съответно лицето, което е задържано като незаконно пребиваващо в САЩ, до решението за неговата екстрадиция или евентуално разрешаване за пребиваване в страната, не се транспортира с десетки и стотици километри, не се осигурява охрана. Същевременно в тази връзка се включваше по телефона и преводач. Когато е необходим преводач, съдията има една система пред себе си, набира телефона на фирма, с която има сключен договор, разполагаща с преводачи на 250 езика, съответно поръчва езика, на който трябва да бъде превеждано, фирмата го включва и вече започва превод в реално време, който също се записва, като естествено разговорът между съдията, защитника и съответно ответника се предава чрез думите на преводача и по този начин се гарантира едно бързо правосъдие.

По закон, в повечето щати има определено времетраене на съответните процеси за съдебната фаза – пет месеца за лица, които са задържани под стража, и 11 месеца за лица, които не са задържани под стража. Преминаването на тези срокове става само със съгласието на обвиняемия, който например е болен, моли да се отложи процесът, с оглед здравословно си състояние, срокът не е преклузивен, т.е. във всички случаи той е в полза на лицето, лишено от свобода или обвинено, но ако то желае отлагане, това може да стане в интерес на правосъдието. Това, което също ми направи впечатление, е, че по всяко едно наказателно дело, когато то се образува от съответния съдия, се прави план-график между страните – прокурор и адвокат, т.е. насрочват се няколко заседания, не едно, каквато е практиката на българските съдилища. И в тези случаи, когато някоя дата се пропусне по едно или друго съображение, защото и американските адвокати са хора и се разболяват и понякога се налага да отсъстват и да не могат да участват в съответното заседание, то вече се знае, че следващата дата, която е след седмица или след 10 дни, вече става задължителна и се спазват тези срокове. Няма драстично забавяне на делата, макар че и там има отделни случаи, когато процесът може да продължи и повече време.

Изключително добре се ползва институтът на споразумението, т.е. след като се съберат доказателства за вината на съответния обвиняем, се пристъпва към процедура на запознаване на защитата и на обвиняемия със събраните доказателства, след което е задължение на адвоката да даде правен съвет, и то категорично ясен правен съвет. Не знам дали това се оформя по някакъв начин, за да се проследи, но явно, че отношенията между представляваното лице и адвоката се приемат за отношения на много високо ниво, след като последното решение на Върховния съд на САЩ коментира и дейността на адвокатите. Това е много интересно, защото изключително рядко, или поне аз не знам да има такива случаи, се коментира процесуалното поведение на защитник. Тълкувателното решение на Върховния съд има силата на закон в Съединените щати. Адвокатът е длъжен да даде изключително точен правен съвет на своя подзащитен за неговата бъдеща съдба и евентуално последиците от развитието на процеса и във всички случаи, когато е в негова полза, да получи по-леко наказание, защитникът е длъжен да го

посъветва да сключи споразумение. В такива случаи се приема, че той го злепоставя, ако го посъветва да отиде на процес, а там той бъде наказан по-тежко.

В конкретния случай решението на Върховния съд на Съединените щати е по дело, което е за дребно престъпление, извършено от лице със зелена карта, пребиваващо повече от 40 години в страната. Според американските емиграционни закони обаче лице, което законно пребивава, без да е американски гражданин, след като извърши престъпление, загубва този си статут и подлежи на екстрадиция. Адвокатът на съответното лице му е дал съвет да се признае за виновен, без да го уведоми за тези последици, след което макар и получавайки минимално наказание, се задвижва процедурата по неговото екстрадиране.

Тогава той казва, че не е знаел, че това са последици от неговото признание и че ако е знаел, може би нямало да постъпи така; адвокатът не го е уведомил, че подлежи на екстрадиране, ако си признае и бъде признат за виновен и осъден, макар и на минимално наказание. Искам да кажа, че явно американските адвокати съветват по-добре своите подзащитни не да протакат процеса, а да излагат правни аргументи и да се търси истината и когато истината не е в полза на обвиняемия, т.е. действително се установява, че той е извършил съответното престъпление, защитата е в рамките на намаляване и ограничаване на отговорността, а не в заличаване на доказателства или създаване на доказателства, което е още по-лошо, или наговаряне на свидетели или създаване на фалшиви документи и заплашване на свидетели, както общо взето се случва вече напоследък в България.

■ *Виждам, че очевидно посещението в САЩ е било много полезно и впечатленията оттам са доста силни. За читателите на сп. „Нотариален бюлетин“ ще бъде интересно и да ни разкажете някои основни моменти от вашата юридическа кариера?*

Юридическата ми кариера продължава повече от 30 години. Заемал съм различни длъжности, като се започне от заместник районен прокурор в районна прокуратура. Като млад начинаещ прокурор се занимаваш с всякакви житейски казуси, които имат наказателноправен аспект, като конфликти в семейството, конфликти между съседи, отговарях и за комисията за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни в община Плевен, макар и да бях на възраст 25–26 години, т.е. разликата между мен и тези, които бяха обект на изследване, на подпомагане и на контрол от тази комисия, не беше чак толкова голяма. Имало е случаи, когато сме оказвали помощ на определени лица, които желаейки да се самоизтъкнат, да направят впечатление на своите приятели или приятелки, са извършвали нарушения, хулиганства, дребни кражби – понякога да се счупи една витрина и да се вземе бутилка алкохол е геройство, но иначе е кражба и се наказва с от една до десет години лишаване от свобода. Подпомагали сме такива млади хора, за да могат да осъзнаят, че утвърждаването в обществото следва да става с добри прояви, с обществено полезни постъпки, а не с псевдогеройства, които нарушават закона. Естествено, не сме ги давали на съд, подпомагали сме ги и някои от тях израснаха, завършиха висше образование и станаха и държавни служители, т.е. невинаги наказателната репресия е тази, която следва да се прилага. Впрочем това е и пътят, който в момента и колегите в Съединените щати се опитват да предприемат, създавайки Обществен съд в центъра на Ню Йорк, Манхатън, който има за цел именно чрез пробационни мерки, обучителни мероприятия, включване в квалификационни мероприятия да замени наказателната репресия и да даде втори шанс на млади хора, които са извършили дребни постъпки, от рода на употребяване на леки наркотици, хулигански прояви и т.н. Вместо да се тръгва по пътя на наказателната репресия, се опитват да ги подпомогнат да успеят да се включат позитивно в обществения и социалния живот. Ние това го правихме в България преди 30 години. Естествено, правено е и преди мен и се надявам да продължим да го правим и сега. През последната година колеги от

София се включиха в квалификационни мероприятия в софийските средни училища, заедно с община София, за да могат младите хора да видят на живо действащи юристи, и то прокурори, да разберат, че законът е твърде суров и че не би трябвало да си позволяват постъпки, които след това могат да се окажат фатални за тяхното бъдещо израстване в обществото, доколкото могат да повлекат едно осъждане, което да им тежи за цял живот и лекомислието не е най-доброто, което трябва да се проявява от млади хора, които все още не са укрепнали като личности и нямат изграден социален модел на поведение. Ние трябва да подкрепяме младите хора, преди да започваме с наказанията.

Работих и с лицата, които са алкохолно зависими, също един тежък проблем, който не е преставал да бъде актуален и до ден-днешен. Настанявахме ги тогава принудително на лечение, за да могат, след като се излекуват, да бъдат полезни за себе си и за околните, да се намали тяхната агресивност, особено към близките им, най-вече съпруга или деца. Проблемите не са в обществото само от последните 30 години, те са отпреди 300 години, но невинаги успяваме да ги осъзнаем и да вземем правилните решения, а да ги премахнем напълно е невъзможно. Хората са различни, винаги ще има и такива, които ще нарушават закона, ще нарушават морала, но нека те да бъдат малцинство.

■ *Понеже казахте, че проблемите не са само от последните 30 години, може би един от тези проблеми беше проблемът с имотните измами, защото той засяга собствеността на хората. В последните години, след като г-н Танев бе избран за председател, се направиха доста стъпки напред за превенция на това явление. След съвместния семинар на Нотариалната камара с ВКП в Цигов чарк през юни 2008 г. бяха предложени на Националната конференция на СЮБ „Имотни измами – проблеми и противодействие“ различни комплексни промени за защита на правото на собственост. Повечето от тях са нормативна даденост, а някои вече са действаща процедура. Това ли е пътят за наказателна превенция чрез ангажиране участието на специалистите в съответната област?*

Аз мисля, че това е пътят и се радвам, че бях част от този път, защото промяната, вече влязла в сила в НК, чл. 212, беше направена, въпреки определени чисто теоретични правни възражения, които също имат някакво място. Но животът наложи тази промяна и тя беше предприета след едно изключително широко обсъждане в гилдията, включително и с участието на Нотариалната камара. Аз съм много благодарен за коректната оценка и за общественополезната позиция, която застъпиха колегите нотариуси, защото и те осъзнаха, че защитата на правовия ред гарантира и високото обществено положение на тяхната професия. Мисля, че създаването на единния регистър за пълномощни, който вече функционира, създаването и промяната на текста в НК, за да може юристите полезно да прилагат закона към случаите на измама, чийто предмет е недвижим имот, казвам въпреки някои теоретични възражения, че не можело да бъде предмет – може! Не можело да се прехвърли собствеността, не може, но привидно може, след като този, който вече се легитимира като собственик, се възприема от всички, включително от държавните органи и съда като собственик. Как да не е прехвърлен?! Ефектът е настъпил! Това, че теоретично някой счита, че не е настъпил, влиза в противоречие с чисто житейското третиране, кой е собственикът. И точно по тази схема беше отнет имотът на моя уважаван преподавател, проф. Борис Спасов. Имахме среща с неговия син преди няколко години, така и не мога да кажа все още, дали беше постигнат един законосъобразен резултат, а именно собственикът, който противоправно е лишен от собственост, да си я получи обратно. Минаха десетки години… Какво означава тогава, че теоретично собствеността не е прехвърлена, като собственикът е лишен от нея, никой не го брои за собственик и той фактически не може да ползва този имот, включително и държавата не го

търси за данъци или за други задължения като собственик. Той вече не е собственик, независимо кой професор какво мисли. Следователно ние трябва да приемем, че ефектът за лишаване от собственост е настъпил и се радвам, че депутатите възприеха тази теза, за да може и тежките наказания, които ги има в този текст, да играят и превантивна роля към лицата, които се занимават, за съжаление като професия, с такива измами. Бих искал да кажа, че категорично благодаря за подкрепата, която получихме, по отношение на идеята, да се забрани плащането на ръка при сделките с недвижими имоти и всички сделки с недвижими имоти да се плащат по банков път. И така е във всички страни, към които ние се стремим да се присъединим, във всички правови държави. И тази норма беше предложена, защитена и приета с усилията на колегите нотариуси, за което също като прокурор им благодаря. Това ще улесни нашата работа и ще играе роля и на превенция спрямо гражданите, тъй като при наличието на такъв правен режим всякакви пари, дадени на ръка, ще бъдат един сигнал за гражданина, че постъпва не спрямо закона и че той няма защита от закона. България е правова държава и задачата на юристите е точното правоприлагане. Тълкуването на законите не обосновава ли понякога тяхното нарушаване? Една от основните задачи на обучението в юридическия факултет е именно обучаване на бъдещите юристи в тълкуване на закона. Защото няма правна норма, която може да бъде директно приложена. Или ако съществува такава правна норма, тя ще бъде абсурдна и неприложима. Не се създава правна норма за отделен случай. Правната норма се създава, за да регулира неограничен брой обществени отношения, а всеки казус има своя собствен нюанс. Няма житейска ситуация, която да се повтори два пъти. Това означава, че юристът, който прилага закона, независимо какъв е той, дори адвокатът, когато дава правен съвет, е длъжен да наложи казуса върху правната норма като към матрица, да каже дали съответства този казус към съответната правна норма и да отчете индивидуалните характеристики на съответния случай, който би могъл да нюансира в една или друга степен приложението, т.е. самото правоприлагане предполага тълкуване. То е неизбежно. И това различава юриста от неюриста, защото юристът се учи да тълкува закона. А иначе правото би трябвало да е ясно на всеки нормален човек, независимо какво образование има като вид и степен. Старата римска максима гласи: „Незнанието на закона не извинява никого.“ След като всички знаят законите, защо се учи право? Точно затова, защото юристите прилагат закона, тълкувайки го, което е непосилно за един неюрист. Естествено е, че недобросъвестният юрист, независимо каква позиция заема, дали е магистрат, или адвокат, ако цели нещо друго освен прилагане на закона съобразно неговия дух, винаги може да изкриви духа му и неговото приложение да бъде неправилно, неморално, а бих казал и незаконосъобразно. Затова има и случаи, в които се отменят административни актове от съдилищата, затова има и оправдателни присъди понякога, без промяна на доказателствата, защото съдът счита, че случаят неправилно е подведен към съответната правна норма, т.е. имаме различно правно тълкуване на установени факти. Има и такива случаи. Аз съм имал също като прокурор оправдателна присъда, където по фактите изобщо не се спори, но аз давам една оценка, съдът дава друга оценка и това е право и на съда. Аз все още си мисля, че съм бил прав, но това не променя факта, че има влязла в сила оправдателна присъда.

■ *Имате ли чувството, че много законодателни промени са откъснати една от друга и комплексността на определена уредба на обществените отношения се подменя от произволно администриране? Инструментализира ли се правото?*

Правото във всички случаи следва да се инструментализира, защото то действа чрез определените правни институти, които са инструментът, чрез който се решават съответните правни казуси. За съжаление действително се стига до нормотворчество на

парче, дотолкова, доколкото все още ние нямаме някаква приета правна концепция за регулиране на обществените отношения. Дотолкова, доколкото действащото ни право е една съвкупност от норми, останали от преди 30–40 години, дори 50 години, предвидени да регулират други обществени взаимоотношения, т.е. изостанали в своето развитие. Норми, които са реципирани директно от европейското право, но те не могат да регулират изостанали обществени взаимоотношения. Не можем да считаме, че нашите обществени отношения са еквиваленти на тези в Германия и във Франция, но ние си имаме същите закони и ги налагаме върху обществени отношения, които не са се доразвили. В същия момент се наблюдава и изпреварване на правната уредба спрямо действителността, която не е адекватна на тази правна уредба, но ние сме поели съответните ангажименти, че трябва да реципираме това право. Имаме и закони, които са адекватни и приети сега, за да регулират належащи обществени отношения на прехода от една форма на социално-икономически отношения към друга форма, от планово към пазарно стопанство, от диктатурата на една партия към демокрация. Съвкупността от всички тези правни норми, някои изостанали, някои изпреварили времето си, заедно с тези, които са адекватни, създава нашето право и понякога създава и проблеми при неговото прилагане.

Правоприлагащият юрист, независимо кой е той, най-вече съдът, естествено, като орган, който е овластен да решава всички правни случаи, независимо от каква материя са – административни, търговски, семейни или наказателни, трябва да намери точно този закон, който да бъде справедливият закон, който да бъде приет от обществото като адекватен. Това е най-важното. Решенията да се обясняват и да са такива, че да се възприемат от хората като справедливи. И най-добрият закон, който не се приема от хората, не е добър.

■ *В голямата си част правото е процедура, а философите приемат процедурата като „ритуал, който е свършекът на състраданието и почтеността“. Не трябва ли обаче на гражданите да се внуши, че „ритуалът“ трябва да се спазва именно заради състраданието и почтеността?*

Аз бих се върнал към една римска максима, защото съвременното европейско право е стъпило на здравите практични основи на римското право от края на късната република и ранната империя. Римляните са казвали, че правото трябва да възтържествува, дори светът да загине, а римското право е именно ритуал. И ритуалът е бил толкова важен, че е замествал същността на правото. Тази максима е била създадена във времена, когато изключително голяма част от населението е било с изключително малък интелектуален потенциал, в смисъл на грамотност и участие в обществения живот, и именно наличието на ритуала, който е бил общодостъпен, е гарантирал, че законите ще се спазват. Ненапразно законите са били изнасяни на стената и задължение на всеки римски гражданин, който е патрон на чужденец или на роб, или слуга, е било да го доведе до стената и да му прочете закона. И когато неговият подопечен съответно наруши закона, съдията е викал и неговият патрон, който е римски гражданин, който би трябвало да е грамотен и да му търси отговорност, дали той си е изпълнил своите задължения, да го запознае със закона.

Тази максима за стойността на ритуала някои съвременни юристи не би трябвало вече да възприемат в буквалния ѝ смисъл. Българските граждани, в изключително преобладаващата си част, са високо интелектуални и развити хора, запознати с обществените отношения, достатъчно добре подготвени, за да се справят и със законите, при тяхно желание, разбира се. Грамотността не е такъв голям проблем, какъвто е бил в римската империя. Именно поради тази причина ритуалът вече не трябва да бъде свещен, той има за задача да гарантира правилното приложение на вече известен на всички закон и неговото нарушение би трябвало да се санкционира, но не с целта на отричане на право-

то. Имаше едно много сериозно решение на Европейския съд по правата на човека за нарушаване на процедурата и за ритуала, когато двама полицаи бяха използвали психическа и физическа принуда, за да разкрият изнасилване и след това убийство на малолетна от един австрийски гражданин. В крайна сметка той е бил осъден, и то тежко, мисля, че на доживотен затвор. Той се позовава на това, че самопризнанието му е било изтръгнато по насилствен начин и би трябвало да се анулира наказателното дело. Какво се случи? Случаят стигна до Европейския съд по правата на човека и целият пленарен състав, абсолютно всички съдии прецениха, че действително ритуалът е нарушен, затова полицаите са осъдени и отстранени от длъжност, но присъдата не трябва да се променя. Единствено българският съдия, г-жа Здравка Калайджиева, беше на обратното мнение: нарушен е ритуалът, не следва да се въздава справедливост. Не така обаче мисли европейският съдия! Да, нарушен е ритуалът, тези, които са го нарушили са понесли своята отговорност, но истината е, че този човек е убиец и той трябва да понесе своята отговорност. Той не може да се измъкне от правосъдието. Ето към това трябва някои български юристи, независимо каква позиция заемат, да се пренастроят.

■ *Какво бихте искали да се промени в наказателното законодателство, така че България да стане страна, по-сигурна за живеене и по-примамлива за чуждите инвеститори?*

Законодателството, както вече подчертах, включително и в България, се променя към по-добро. Изключително важно е това, че вече законите, включително наказателните закони, се приемат след един сериозен дебат както в правната гилдия, така и с обществен дебат. Законите не са плод на дейността на отделни групи или лица, законите са една норма, която е съчетание на всички интереси. Не може да има закон, който да съчетава само един интерес, той не би бил справедлив, включително и това да е обществен интерес. Затова именно е добре, че последните закони се приемат, след като съответните идеи за промени се коментират в правната общност от всички гилдии, в смисъл всички професии, включително и от хора, които не са юристи, съответно търсят се аналогии в общностното право, търсят се добри практики. Търси се балансът на интереси, а именно: частният интерес на съответното лице, най-общо казано нарушител, което трябва да понесе някакви неблагоприятни последици, лицето, чиито интереси са засегнати от съответно поведение – пострадалият, интересите на определена група хора, независимо дали те са някакъв еснаф, в смисъл професия, и интересите на общността като цяло, т.е. трябва да има един стабилен правов ред, който да гарантира и добър имидж на страната пред света и същевременно пред чуждите инвеститори, които, идвайки в България, очакват да намерят тук правен ред, ако не по-добър, то поне не по-лош от този в страните, чиито граждани са. Те искат сигурност, защита на техния живот, здраве, съответно материален интерес, на техните пари, които влагат, на собствеността, която придобиват. Българското общество трябва да осъзнае, че с оглед своето териториално и географско разположение България е един привлекателен център за всички региони по света. Виждаме интереса на арабския свят, на Катар, на Кувейт за създаване на земеделски предприятия, на световния колос Китай към съвместни производства, автомобилния завод в Ловеч и много други, които не се афишират, на САЩ към България и съвместния бизнес. България също така развива един много сериозен бизнес в сферата на услугите, спа туризъм, морски туризъм, ски туризъм, спортен, исторически туризъм. България е една интересна страна, която има какво да предложи, с богата история. Всички тези хора, които ние каним да дойдат в България, трябва да прекарат добре, да се обогатят, да оценят достойнствата на нашата природа и на българските граждани и да си отидат, ставайки безплатни рекламни агенти на страната ни. Но това може да стане само ако те прекарат добре, ако почувстват сигурност за себе си, ако не станат обект на престъпно посегателство, ако не бъдат измамени в

чейндж бюра, ако не бъдат бити по баровете, ако не бъдат ограбени по магистралите и т.н. Това трябва да се разбере от всички, защото туризмът става все по-важно перо в нашия бюджет, ако искаме да бъдем туристическа страна, ние трябва да имаме един добър правов ред и това е грижа на всички ни. Като се започне от тези, които влагат милиони, за да построят хотели, които ще останат празни, до тези, които трябва да намерят своето препитание в тези хотели, работейки или продавайки сувенири и т.н.

■ *Може би другото предизвикателство пред страната е правилното усвояване на еврофондовете. Прокуратурата в последните години значително подобри своето взаимодействие с елитната европейска служба ОЛАФ. Нотариалната камара също има добри контакти. Как работите в момента с ОЛАФ?*

Мога да кажа, че в областта на европейското сътрудничество, а именно следствени, съдебни поръчки, трансфер на лица, трансфер на производства, екстрадиция на лица, никога досега не е имало официално изразяване на недоволство от работата на прокуратурата и говоря не само отсега, а от преди няколко години не ми е известен такъв случай. Проблемът е в липсата на административен капацитет, в тежките процедури, при това без оказване на експертна помощ на съответни лица, които кандидатстват по проектите, забавянето на разглеждането на проектите, за съжаление и не малкото случаи на доказана или недоказана корупция при одобряване на тези проекти, което отблъсква част от кандидатите, които честно искат да направят бизнес и да отговорят на условията. Прокуратурата няма да реши проблема с еврофондовете. Трябва администрацията да подобри своята дейност, да има едно по-добро обучение на кандидатите за включване в тези проекти, да има по-голяма прозрачност в работата, ясни критерии, да се разбере, че корупцията е недопустима в действията на тази администрация и че не може, както се твърдеше за определени агенции, без да се обещае някаква възвръщаемост на парите, т.е. без комисионна в размер от 10 до 30%, просто няма шанс да получиш кредитиране по проект, или трябва да наемеш съответна консултантска фирма, която действително ще ти ги вземе тези пари. Това са форми на корупция и на конфликт на интереси. Ние можем да накажем такива случаи, в смисъл да повдигнем обвинение, съответно да искаме съдът да наложи наказание, но това е последваща дейност, а ние сме изправени пред срокове и трябва да подобрим усвояемостта на тези фондове. Необходими са обучение, прозрачност в работата на финансиращите органи, съответно преборване с корупционните практики, действителна липса на всякакъв чадър върху длъжностни лица, които се назначават там, по-добър кадрови подбор. Това е начинът.

■ *Какво ще пожелаете на българските нотариуси?*

Ще пожелая здраве, успех, да осъзнаят своя интерес, по начина, по който вече го правят, защото една силна икономика, един добър бизнес, едни добри инвеститори означават и повече сделки, а оттам и повече приходи за нотариусите, и обратното – несигурността, липсата на добър правов ред, наличието на много сделки, които са компрометирани, ще доведат освен до загуби, в чисто материален аспект, и до понижаване на авторитета на една професия, която в цяла Европа се счита за елитна.

Решения на Общото събрание, проведено на 30 и 31 януари 2010 г.

На 30 от 10.00 ч. до 5.00 ч. на 31 януари 2010 г. се проведе редовното Общо събрание на Нотариалната камара на Република България, на което присъстваха лично и по пълномощие 446 нотариуси. След отчетните доклади на Съвета на нотариусите, Контролния съвет, Дисциплинарната комисия бяха проведени избори за нови членове на органите. Съставът на новия Съвет на нотариусите е следният:

Основни членове:

Димитър Танев – РС София
Красимир Анадолиев – РС София
Камен Каменов – РС София
Денчо Денчев – РС Велико Търново
Светлана Кирилова – РС Пловдив
Милена Илчева – РС Бургас
Наталия Стоева – РС Варна
Калоян Иванов – РС Варна
Антония Коева – РС Стара Загора
Светлана Стойчева – РС Варна
Елена Андасарова – РС Пловдив

Резервни членове:

Венцислав Василев – РС Враца
Валери Манчев – РС София
Антоанета Итева – РС София
Станка Стайкова – РС Бургас

За председател на Съвета на Нотариалната камара бе преизбран Димитър Танев.

Контролният съвет е в състав:

Илия Иванов – РС Габрово
Красимир Катранджиев – РС София
Александър Ганчев – РС Варна
Антон Чолев – РС Своге
Мина Стоилова – РС Пловдив

За председател на Контролния съвет бе избран Илия Иванов.

Избрани бяха и нови **членове на Дисциплинарната комисия:**

Меглена Цацарова – РС Пловдив
Павлина Симеонова – РС Варна
Валентина Механджийска – РС София
Лиляна Тинкова – РС Пловдив
Красимира Боева – РС Горна Оряховица
Дияна Иванова – РС Плевен
Надя Вълчева – РС Сливен
Сийка Милева – РС Дупница
Поелина Тихова – РС София
Цветалин Пенков – РС Девин
Димитър Чалъков – РС Царево
Златко Нотев – РС Силистра

За председател на Дисциплинарната комисия бе избрана Меглена Цацарова.

По т. 3 от Дневния ред относно размера на застрахователната сума по чл. 30 от Закона за нотариусите и нотариалната дейност Общото събрание потвърждава решението от 2009 г., т.е. минималният размер на застрахователната сума е 10 000 евро или равностойността ѝ в друга валута.

По т. 4 – обсъждане и определяне размера на задължителните встъпителни, годишни и допълнителни вноски на нотариусите, Общото събрание прие увеличение на вноските с 25 лв. на месец, т.е. годишната вноска да бъде 900 лв. Относно встъпителните и допълнителните вноски няма промяна от това, което е решението на Общото събрание от 2009 г.

По т. 5 – обсъждане и приемане на бюджета на Нотариалната камара за 2010 г., Общото събрание прие предложения от Съвета на нотариусите бюджет на Нотариалната камара за 2010 г.

Председателят на Нотариалната камара Димитър Танев бе избран за Юрист на годината

На 3 февруари 2010 г. в присъствието на министъра на правосъдието г-жа Маргарита Попова, председателя на ВАС г-н Константин Пенчев, съдии, прокурори, нотариуси и адвокати, за трета година списание „Правен свят“, което е в медийната група на Дарик, раздаде наградите „Юрист на годината“. Кирил Вълчев, водещ на предаването „Седмицата“ по Дарик, откри церемонията. Нотариус Димитър Танев, председател на Нотариалната камара, бе отличен с наградата „Юрист на годината“. Наградата му бе връчена от миналогодишния носител Божидар Джамбазов, прокурор в Софийска градска прокуратура. Министърът на правосъдието Маргарита Попова поздрави както четиримата юристи на 2009 г., така и всички юристи в страната.

Пред „Нотариален бюлетин“ г-н Димитър Танев сподели: „Отличието, което имах честта да получа е признание за труда и професионалните успехи на всички нотариуси в страната.“

Останалите наградени са: конституционният съдия проф. Емилия Друмева, адвокат Михаил Екемджиев и съдията от Софийския градски съд и председател на Съюза на съдиите в България Мирослава Тодорова.

Семинар на Нотариалната камара с нотариуси от страната

На 20 март 2010 г. в Новотел „Пловдив“ се състоя пролетният семинар с нотариуси от страната. Темите на семинара бяха: „Проблеми, свързани със създаването и съдържанието на кадастрални карти по ЗКИР. Концепция за промени“, както и „Информационните системи – „Единство“, „Нотариус Футурум“, достъп до Националния автоматизиран информационен фонд за българските лични документи – „Национален регистър на българските лични документи“, както и до Националната база данни „Население“. Гости на семинара бяха зам.-председателят на Върховния административен съд г-жа Галина Солакова, съдията от ВАС г-н Георги Ангелов, началник отдел „Правен“ на Дирекция „Архитектура и градоустройство“ г-н Борис Милчев.

Традиционно водене на служебния архив на нотариуса

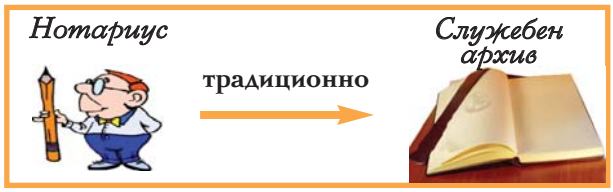

Нотариалните регистри са хартиени писмени документи (арг. чл.5, ал.4 от Наредба №32 за служебните архиви на нотариусите и нотариалните кантори). Нотариалните удостоверявания като официални изявления на

нотариуса, установяващи с обвързваща доказателствена сила удостоверените обстоятелства, се извършват в писмена форма, която е условие за тяхната валидност. В този смисъл традиционният начин за организиране служебния архив на нотариуса е ръкописно. С развитието на техниката нотариусите постепенно осъзнават, че биха могли да оптимизират работата си, ако водят своя служебен архив с помощта на технически средства, при които да има възможност за възпроизвеждане съдържанието на документа на хартия. За щастие Наредба №32 за служебните архиви на нотариусите и нотариалните кантори в чл.5, ал.4 дава такава възможност. Но използването на пишеща машина или компютър като технически средства за воденето на нотариалните регистри и документооборота, свързан с тях, все още не значи автоматизирано водене на служебния архив на нотариуса. Критерият един служебен нотариален архив да се води автоматизирано е: техническите средства, които се използват за това, не просто да постигат бързина и оптимизация на работата, а да организират информацията от архива в електронна форма като електронни бази от данни, като остава възможността за разпечатването на регистрите и другите документи на хартия. Ако в една нотариална кантора компютърът се използва като пишеща машина, т.е. експлоатират се главно текстообработващите програми (Word, Excel и др.) за по-бързо и удобно набиране съдържанието на документите, това не превръща данните от архива в електронни. Колкото и мощен и модерен да е този компютър, използването му по този начин е традиционно, а не автоматизирано водене на служебния архив на нотариуса. Организирането на информацията от служебния архив на нотариуса във вид на електронни бази от данни е възможно само с помощта на специализирана компютърна програма.

Автоматизирано водене на служебния архив на нотариуса

Два са факторите, които превръщат воденето на служебния архив на нотариуса в автоматизирано:

- Количествен фактор – не само нотариалните регистри, но и нотариалните книги и дела, както и всички останали документи се организират с помощта на специална компютърна програма.
- Качествен фактор – не става дума за някакво техническо приспособление, чрез което да се съставят регистрите (пишеща машина или свързването на принтер към

компютъра), нито става дума за простото разширяване на приложното поле на компютъра чрез използване на текстообработващи програми. Качественият фактор се състои в използването на отделна, специално създадена за целта компютърна програма.

С оглед на разсъжденията дотук можем да обобщим, че:

Организирането на нотариалните регистри, книги и дела и документооборота, свързан с тях, чрез специално създадена за целта компютърна програма във формата на електронни (цифрови, дигитални) бази от данни наричаме автоматизирано водене на служебния архив на нотариуса.

Веднага подчертаваме ясно две неща, които най-често създават смут.

Първо – автоматизираното водене на служебния архив на нотариуса не нарушава нито ЗННД, нито Наредба 32, нито който и да е друг нормативен акт от действащото българско или европейско законодателство. Напротив, дори и да не намираме изрична правна регламентация, тенденциите в условията на информационно общество неумолимо ни водят в посока на разширяване приложното поле на информационните технологии в нотариалната работа. И при този начин на работа финалният етап отново е разпечатването на регистрите на хартия. Автоматизираното водене на служебния архив на нотариуса просто представлява качествено по-висш етап в технологичното организиране на нотариалната дейност, чиято крайна цел е информацията, съдържаща се в регистрите, книгите, делата и други документи, да бъде организирана в електронен вид и след това да се разпечатва на хартия.

Второ – липсва юридическа задължителност нотариусите да водят автоматизирано своя служебен архив. Ако някой нотариус си води архива ръкописно, той не нарушава закона по никакъв начин. Друг е въпросът, че някои свои нормативни задължения, за които ще стане дума по-долу, нотариусите могат много по-лесно и по-коректно да изпълнят само ако си водят автоматизирано служебния архив.

Предимствата на автоматизираното водене на служебния архив на нотариуса са:

1. Пести време, човешки ресурс, средства.

2. Възможността за пропуски и грешки е сведена до минимум, а когато такива бъдат допуснати, са лесно отстраними.

3. Възможност за търсене в базата данни по разнообразни критерии и изготвяне на бързи и лесни справки.

4. Организираната в електронна форма информация подлежи на лесен обмен, когато се налага да бъде изпратена към публични електронни регистри и информационни системи.

Статут на компютърната програма „Нотариус Футурум“ (Нота регистър)

Компютърната програма „Нотариус Футурум“ е създадена от фирмата за правен и справочен софтуер „Сиела софт енд паблишинг“ АД през 1998 г. под наименованието „Нота Регистър“. През юли 2009 г. продуктът на Сиела беше избран от Съвета на нотариусите и се сключи договор, по силата на който Нотариалната камара придоби изцяло собствеността върху компютърната програма. В момента „Нотариус Футурум“ е официалният софтуер за водене на електронния служебен архив на нотариуса, предоставя се безсрочно и безплатно за ползване. По силата на същия договор фирма Сиела има задължението да инсталира програмата на нотариуси, които не ползват електронен архив (след като те подадат заявка за това), както и да оказва дистанционна техническа поддръжка и актуализации (по телефон, ел.поща, програми за онлайн връзка и достъп) и на място (ако се наложи) на всички онези нотариуси, които вече ползват програмата. Финансовите условия са:

1. Безплатно за нотариусите е:

- Правото на ползване на програмата за неограничен срок от време и за неограничен брой компютри, свързани в мрежа.
- Правото да получат дистанционна поддръжка на програмата и актуализация (предизвикана от изменения в операционните системи или помощни програми и/или промени в нормативната уредба, касаещи нотариалната дейност).

- 1 астрономически час технологично време за техническа поддръжка и/или актуализация на място.
- 1 астрономически час технологично време за първоначална инсталация на програмата.
- Пътните разноски на специалистите от Сиела при посещение на място.

2. Нотариусите плащат за:

- Посещение на място по 40 лв. за всеки следващ час над първия астрономически, но при положение че причината от необходимостта от повече време се дължи на техническите условия на кантората или на желанието на нотариуса да му бъде отделено още време и внимание за обучение или обяснение.

Най-важната причина, която мотивира Нотариалната камара да закупи специализиран софтуер за водене служебния архив на нотариуса, е, че с помощта на този софтуер цялата информация, която се съдържа в служебния архив, се организира в нова форма – във вид на електронна база от данни. Както вече отбелязахме, две са предимствата на организираната в електронен вид информация – първо, с електронната информация се борави много по-лесно и бързо, и второ, електронната информация подлежи на лесен обмен, когато е поставена в информационна среда. Потребността на нотариусите да създадат своя информационна система и по този начин да въоръжат охранителната функция, която им е предоставил законът със средствата на съвременното информационни технологии, е очевидна. Затова след като бяха поставени нормативните основи на информационна система „Единство“, Нотариалната камара закупи софтуер, за да могат нотариусите да си създават електронен архив и да изпращат към системата „Единство“ извлечения от него под формата на електронни данни.

Функции на „Нотариус Футурум“

АВТОМАТИЧНО ВПИСВАНЕ В РЕГИСТРИТЕ

- Общ регистър.
- Азбучен указател.
- Регистър за саморъчни завещания, документи и книжа.
- Регистър за сделките между местни и чуждестранни лица.

МОДУЛ ЗА АВТОМАТИЧЕН ПРЕНОС НА ДАННИ ДО СИСТЕМАТА „ЕДИНСТВО“

- Модулът представлява функционалност на самата програма, чрез която по предварително зададени настройки и наличие на интернет връзка автоматично се изпращат данните по чл. 9а от Наредба 32 от компютъра на нотариуса до информационна система „Единство“.

ПЕЧАТ НА РЕГИСТРИТЕ

- Печат на регистрите във формати А4 и А3.
- Печат на регистрите за текущия ден, седмица, месец, година и желан период от време.
- Избор на вида, стила и големината на шрифта на текста в регистрите.

АВТОМАТИЧНО ДАВАНЕ НА НОМЕРА В КНИГИТЕ И ДЕЛАТА

- Книга за актове и документи, подлежащи на вписване.
- Книга за нотариалните завещания.
- Книга за нотариалните покани, протести, констативни протоколи и документи с удостоверено съдържание.
- Разносна книга.
- Дела за сделки.
- Дела за завещания.

ИЗДАВАНЕ НА СМЕТКИ/ФАКТУРИ

- Автоматизирано попълване на данните на задълженото лице, точките от тарифата и изчисляване на таксите.
- Изчисляване на данъчната основа, сума на ДДС и обща сума (при наличие на регистрация по ЗДДС).
- Опция за печат по 1 или 2 броя на страница (голям и малък размер) на сметките/фактури.
- Изготвяне на справка за оборот (при наличие или липса на регистрация по ЗДДС) и на файл с дневника за продажбите в различни формати, подходящи за импорт в счетоводни програми (при наличие на регистрация по ЗДДС).

ИЗГОТВЯНЕ НА ВСИЧКИ ВИДОВЕ ЩЕМПЕЛИ

- Възможност за моделиране на щемпели със собствен стил: шрифт, рамка и големина.
- Щемпели за нотариус, помощник-нотариус и помощник-нотариус по заместване.

ПРЕЦИЗНО ТЪРСЕНЕ И СПРАВКИ

- По данни на лица, имоти и МПС-та.
- По вид на нотариалното производство.
- По номера от регистрите, книгите и делата.
- По зададен период от време без ограничение.

ИЗГОТВЯНЕ НА WORD-ДОКУМЕНТИ

- Автоматизирано изготвяне на разнообразни документи, съпътстващи нотариалната практика; в НОТА регистър са заложени близо 100 актуални образци на нотариални актове, договори, декларации, пълномощни, молби и други документи.
- Възможност за импорт на собствени образци на документи.
- Прикрепване на документи и сканирани копия към производствата.

РАБОТА В МРЕЖА

- Програмата позволява работа едновременно от няколко работни места в мрежа.
- Всеки потребител влиза в програмата с име и парола като към всяко вписано от него производство се записват имената му.
- На всеки потребител може да се забрани да редактира данните за минало време.
- Възможна е пълна проследимост на действията на потребителите.
- Опцията за изписване на имената на всеки потребител след всяко вписване при печат на Общия регистър позволява пълно документиране на действията, извършвани от потребителите.

УДОБНО АРХИВИРАНЕ

Архивирането в „Нотариус Футурум“ се извършва чрез натискане само на един бутон, като е възможно да се настрои цялата информация да се архивира на 2 места в мрежата и на флаш носител едновременно! Всеки архив се озаглавява автоматично с точна дата, час, минута и секунда, в които е направен.

АКТУАЛИЗАЦИЯ

„Нотариус Футурум“ се актуализира своевременно съобразно измененията в българското законодателство и с оглед препоръките на своите потребители.

Предстояща актуализация!

С оглед препоръките на своите потребители, фирма Сиела по предложение на Нотариалната камара в срок до 3 (три) месеца ще направи следните доработки на програмата, обогатяващи функционалностите ѝ:

1. Пълен счетоводен модул, включващ:

- Генериране на Дневник-продажби.
- Генериране на Дневник-покупки.
- Генериране на Справка-декларация по ДДС.
- Отразяване на банковата сметка на нотариуса във фактурата-сметка.
- Локално търсене на сметки-фактури по номер/дата.

2. Изработване на генератор за изготвяне на писмени справки в нотариалните производства по различен критерии – вид производство, номер, дата, дели и пр. (главно за нуждите на 3-месечен отчет пред Нотариалната камара и за отчета по Закона за мерките срещу изпирането на пари).

3. Отстраняването на други дребни текущи грешки.

Внедряване на програмата „Нотариус Футурум“

За първоначална инсталация на продукта нотариусът изпраща заявка до Нотариалната камара на имейл

chamber@notary-chamber.org

като в заявката посочва трите си имена, номера си в НК, адрес и телефон. Заявката се препраща на ръководителя на продукта в Сиела (Наско Борисов, 954 10 30/148, 0884 203 784, nasko_b@ciela.net), който организира инсталацията.

Минимални технически изисквания за инсталиране на програмата на основно и клиентско място

ЗА ОСНОВНО МЯСТО:
Операционна система:
Windows XP Professional (Service Pack 2) /2003 Server/2008 Server/Vista
RAM памет: 512 MB
Процесор: 1.6 GHz
Свободно дисково пространство: 2 GB
Софтуер: MS Office XP/2003/2007
Хардуер: записващо CD/DVD устройство

ЗА КЛИЕНТСКО МЯСТО:
Операционна система:
Windows XP (Service Pack 2) /2003 Server/2008 Server/Vista
RAM памет: 512 MB
Процесор: 1.6 GHz
Софтуер: MS Office XP/2003/2007

NOTA BENE!!!

Правото на ползване на програмата е безплатно за правоспособни български нотариуси. Програмата е защитена с код за инсталация. Оторизирани да извършват инсталацията са само специалисти на „Сиела софт енд паблишинг“ АД по предварително получена заявка от ръководителя на продукта Наско Борисов. Софтуерните специалисти по инсталиране на програмата не са обучители за работа с нея. Пълнофункционалното инсталиране на програмата чрез код за инсталация, който се поставя от специалиста на място, не е достатъчно за незабавното започване на работа с нея. Необходимо е да се направят основни настройки и картко обяснение на начина на работа, което се извършва по посочените по-долу варианти. (за целта се свържете с

Наско Борисов
тел. 02/954 10 30, вътр.148,
GSM 0884 203 784,
e-mail: nasko_b@ciela.net)

Ако нотариусът използва друга програма за водене на архива си и желае да премине на „Нотариус Футурум“, възможно е да се прехвърли информацията относно физическите и юридическите лица, което изисква по-специална софтуерна намеса, а в определени случаи е необходимо и съдействието на разработчиците на другата програма.

Обучение за работа с „Нотариус Футурум“

1. Първи вариант – предоставяне на Ръководство за работа с „Нотариус Футурум“ както и кратко филмче, показващо основните стъпки за работа с програмата, което може да изтеглите от сайта на Нотариалната камара. Ръководството за работа е прикрепено и към самата програма и е достъпно, след като тя ви бъде инсталирана. При този вариант нотариусът се запознава с ръководството и филмчето, а за извършване на основните настройки на програмата и за допълнителни въпроси се свързва с Наско Борисов,

тел. 02/954 10 30, вътр.148,
GSM 0884 203 784,
e-mail: nasko_b@ciela.net

2. Втори вариант – този вариант не изключва първия, а само добавя още една възможност. След предварително и изрично съгласие, обучението и основните настройки могат да бъдат направени дистанционно, с помощта на безплатна компютърна програма, чрез която се осъществява връзка в реално време между компютъра на нотариуса и компютъра на Наско Борисов. Ако нотариусът изяви желание, тази програма може да ви бъде инсталирана от специалистите на Сиела заедно с инсталирането на „Нотариус Футурум“. Програмата се казва Team Viewer (Тийм Вюър).

3. Трети вариант – в случай че горните 2 варианта не са достатъчни за нотариуса и неговите служители за усвояване начина на работа с „Нотариус Футурум“, Наско Борисов провежда лично обучение „на място“ при следните условия:

1. За провеждането на конкретно обучение е необходимо заявки да са подали минимум 5 (пет) нотариуси.
2. Обучаващи се могат да бъдат и служители на съответната нотариална кантора, посочени от нотариуса, заявил обучението.
3. Заявки за обучение се приемат до 10

число всеки месец, а самото обучение ще се провежда в петъчен ден след 20-о число на месеца, в който са подадени заявките.

4. За желаещи обучение се смятат онези нотариуси, на които програмата е вече инсталирана и са изпратили изрично заявка за обучение на имейл

nasko_b@ciela.net

или на тел. 02/954 10 30, вътр.148 и 0884 203 784.

5. Обучението ще бъде провеждано от отговорника по продукта в Сиела,

Наско Борисов

(тел. 02/954 10 30,

мобилен 0884 203 784).

6. За София град – на място по кантори-те;

За София област – в офиса на Сиела на бул. „Владимир Вазов“ 9;

Извън София област – в удобно за нота-риусите място.

7. За предоставяне на обучението Сиела ще получава възнаграждение директно от съответния нотариус в размер на 70 (седем-десет) лв. без ДДС на нотариус за 1(един) астрономически час. Едно обучение би могло да продължи от 1 до 3 часа.

Заключение

Общото между „Нотариус Футурум“, информационна система „Единство“, достъп до регистъра на личните документи и до национална база данни „Население“, удо-стоверяване на скица-копие от системата ИКАР е, че са технологични възможности, съвременните инструменти на нотариуса за засилване на охранителната му функция. Но решаващо значение има фактът, че инфор-мацията от служебния архив на нотариуса е организирана в електронен вид, а това е възможно благодарение на програмата „Нотариус Футурум“. Програмата се под-държа и развива от Сиела съобразно насоки-те и препоръките на всички български нота-риуси и Нотариалната камара. Към настоя-щия момент 200 български нотариуси рабо-тят ефективно с „Нотариус Футурум“. Надяваме се, че ще дойде моментът, когато всички български нотариуси ще работят на нея. Защото само така би се постигнало така необходимото за гражданския оборот уед-наквяване на нотариалната практика, както и улесняването на обмена на информация между нотариусите и публичните електронни регистри и информационни системи.

Бързината и изключително високият интензитет, с които се развива стопанският живот в условията на информационно обще-ство, заплашват да заобиколят превантивния контрол, който държавата е възложила на фигурата на нотариуса, именно поради факта, че той не разполага със съвременните технологични средства за бързо опериране и обмен на информация. Нотариалната дей-ност е изправена пред сериозното предизви-кателство да се реформира и реорганизира съобразно информационната среда, в която се развиват все повече от обществените про-цеси. Със създаването на информационна система „Единство“ и с извоюването достъпа на нотариуса до регистъра на личните доку-менти и до национална база данни „Населе-ние“ е направена първата сериозна и необра-тима крачка в тази посока.

Наско Борисов, юрист,
ръководител поддръжка и актуализация
„Нотариус Футурум“
„Сиела софт енд паблишинг“ АД
www.ciela.net
nasko_b@ciela.net

НОВАТА ВЕРСИЯ НА СИЕЛА

ciela® 5.0

Повече възможности!
По-бързо търсене!
По-добри функционалности!
На атрактивни цени!

Сиела софт енд паблишинг АД • София 1463, бул.П.Евтимий 80 • тел.: (02) 954 10 30 • www.ciela net

Отличие за нотариус Адела Кац, връчено в Деня на Конституцията и на юриста

По повод 16 април 2009 г. – Деня на Конституцията и на юриста, в салона на Съюза на юристите в България се проведе тържествено събрание.

Приветствено слово изнесе министърът на правосъдието г-жа Маргарита Попова. На събранието присъстваха още председателят на 41-ото Народно събрание г-жа Цецка Цачева, омбудсманът на България г-н Гиньо Ганев, председателят на Висшия административен съд г-н Константин Пенчев, председателят на ВАС г-жа Даниела Доковска, едни от най-големите имена на българската юридическа мисъл и журналисти от водещите български медии.

По повод Деня на Конституцията и на юриста с почетен плакет и грамота бяха наградени видни наши юристи, между които и нотариус Адела Кац за приноса ѝ в утвърждаване авторитета на българския нотариат в европейските институции и в международен аспект, както и за защита интересите на професията.

Открити нотариални дни

Над 300 граждани в столицата получиха безплатни консултации и съвети по време на Третите открити нотариални дни. Освен в София нотариусите даваха безплатни съвети в други градове на България – Бургас, Варна, Добрич, Балчик, Пловдив, Велико Търново, Силистра, Хасково, Пазарджик. На територията на Нотариална колегия Велико Търново открити нотариални дни бяха проведени в градовете В.Търново, Габрово, Ловеч, Плевен и Русе. Над 1000 души са се възползвали от възможността, предоставена им от Нотариалната камара на Република България.

Темата на Откритите нотариални дни в София тази година беше „Новият семеен кодекс, брачните договори и имуществените отношения между съпрузите“, тъй като брачните договори са новост и гражданите все още не са достатъчно информирани какъв режим на имуществена общност имат възможност да изберат. Нотариусите обаче са консултирали гражданите по всички въпроси, които ги интересуват. Най-често задаваните по традиция въпроси са били свързани с имуществени отношения.

ОСОБЕНОСТИ НА ИПОТЕКА, УЧРЕДЕНА В ПОЛЗА НА ДЪРЖАВАТА

Проф. д-р Методи Марков

В качеството си на кредитор държавата също има интерес от обезпечаване на вземанията си. Какво е мястото на ипотеката сред способите за обезпечаване на държавните вземания? Какви особености са налице при обезпечаване на държавно вземане с ипотека? Ще потърсим отговор на тези и други въпроси в следващите редове.

Наложително е да се направи една предварителна бележка. Държавните учреждения (администрации и други юридически лица на бюджетна издръжка) също биха могли да имат интерес от обезпечаване на своите вземания, включително с ипотека.[1] Доколкото тези вземания принадлежат на юридическо лице, различно от държавата, казаното тук не се отнася за тях.

1. Обезпечени вземания

Държавните вземания могат да бъдат публични и частни.

1.1. Няма принципна пречка частните държавни вземания да бъдат обезпечени с ипотека. Това важи и за тези частни вземания, които се събират от Националната агенция за приходите. Агенцията е специализиран държавен орган към министъра на финансите за установяване, обезпечаване и събиране на публични вземания и определени със закон частни държавни вземания. В Закона за Националната агенция за приходите не са уредени специални способи за обезпечаване на частните държавни вземания, които се събират от НАП.

От друга страна, трябва да се отбележи, че основните хипотези на законна ипотека по чл.168 ЗЗД са принципно неприложими по отношение на държавата като отчуждител или съделител. Съгласно чл.57 ППЗДС, който има за предмет общата хипотеза на разпореждане с държавен имот чрез търг, спечелилият търга участник е длъжен да внесе цената, дължимите данъци, такси и режийни разноски в 14-дневен срок от влизането в сила на заповедта, с която е определен за спечелил търга. Въз основа на влязлата в сила заповед и надлежен документ за платена цена, представен от купувача, областният управител или съответният министър сключва договор за продажба на имота (чл.58, ал.1 ППЗДС). Когато спечелилият търга участник не внесе цената в 14-дневния срок, се приема, че се е отказал от сключването на сделката. Сходен е редът за извършване на замяна и доброволна делба (чл.63 и чл.66 ППЗДС). Изискването за авансово плащане на определената цена след влизане в сила заповедта на компетентния орган и преди сключването на договора прави излишно обезпечаването на изпълнението на това задължение.

1.2. Публичните вземания на държавата се обезпечават по някой от способите, посочени в чл.198 ДОПК, а именно: с налагане на възбрана върху недвижим имот или кораб; със запор на движими вещи и вземания на длъжника; със запор на сметките на длъжника; със запор на стоките в оборот на длъжника. Съгласно чл.195, ал.3 ДОПК обезпеченията на установени и изискуеми публични вземания се налагат с постановление на публичния изпълнител. Налагането на възбрана върху недвижим имот или кораб се извършва чрез вписване на постановлението по разпореждане на съответния съдия по вписванията по реда на вписванията. Съдията по вписванията изпраща съобщение до длъжника, както и до Централния регистър на особените залози. Особен залог, вписан след възбраната, не може да се противопостави на публичното вземане.

Запорът и възбраната, наложени за обезпечение на вземането, произвеждат действията, предвидени в ГПК и по-специално: чл.451, 452 и 453, чл.459, ал.1, чл.508, 509, 512, 513 и 514 ГПК.

Специална уредба за обезпечаване на плащанията на митните сборове и другите държавни вземания, събирани от митническите органи, е

[1] *Обикновено по договорните отношения, в които встъпват тези субекти, за тях възникват парични задължения, а не вземания. Поради това обезпеченията, които се изискват от насрещната страна по отношението, са други – например парична или банкова гаранция (вж. чл.60 ЗОП).*

дадена в Закона за митниците. Съгласно чл.190 от закона обезпечението може да бъде учредено с депозит в пари, с банкова гаранция, а в случаи, определени в правилника, и по други начини, осигуряващи плащането на митническото задължение (например чрез еднократното обезпечение, учредено чрез поръчителство – чл.240 от Правилника за прилагане на Закона за митниците). При липса на обезпечение, дадено от длъжника по някой от изброените по-горе начини, митническите органи могат да налагат следните обезпечителни мерки (чл.206а от Закона за митниците): запор на движими вещи и вземания на длъжника, включително по сметки в банки; запор върху стоки в оборот; възбрана върху недвижими имоти. Обезпечителните мерки се налагат в съответствие с размера, когато без тях ще бъде невъзможно или ще се затрудни събирането на вземанията. Те се налагат с постановление на началника на митницата, в района на която е установен размерът на подлежащото на обезпечаване митническо задължение или друго публично държавно вземане. Постановлението за налагане на възбрана върху недвижим имот подлежи на вписване в имотния регистър по силата на препращането към правилата на ДОПК (чл.206в от Закона за митниците).

Могат ли публичните вземания на държавата по смисъла на чл.162 ДОПК и тези, събирани от митническите органи, да бъдат обезпечавани с ипотека? Отговорът следва да бъде отрицателен. Както се вижда от краткия преглед на уредбата, още с установяването на публичното вземане то бива обезпечавано – ако не доброволно, то принудително. Привилегията и противопоставимостта, които дава възбраната върху недвижимия имот, правят ненужно учредяването и на друго обезпечение върху него. Учредяването на обезпечения в полза на трети лица върху същия имот, включително и на ипотека, не би могло да се противопостави на държавата, в полза на която е вписана възбраната.

2. Учредяване

Учредяването на ипотека в полза на държавата може да стане и по трите начина, предвидени в закона – чрез вписването в имотния регистър на ипотечния договор, вписване на молбата на кредитора (при законната ипотека) или чрез вписване на съгласието на собственика (при ипотеката, дадена като обезпечение пред съд). Специфичните способи за придобиване на вещни права от държавата (като конфискация, отнемане в полза на държавата и др.) са неприложими по отношение на ипотеката преди всичко поради нейната обезпечителна и акцесорна характеристика, но също така и заради наличието на особени правила и ред за учредяването на ипотека.

В глава четвърта ЗДС не се съдържат разпоредби относно учредяването на ипотека нито в полза на държавата, нито върху държавен имот. Това не означава невъзможност за обезпечаване на вземанията или на задълженията на държавата по този начин. В случая представлява интерес учредяването на ипотека в полза на държавата.

Първият въпрос, който се поставя в тази връзка, е от кого би следвало да бъде представлявана държавата при сключването на договора или при подаването на молбата за вписване на законна ипотека. Възможно е да се направи опит да се обоснове прилагането по аналогия на някое от правилата по ЗДС. Най-общото правило на чл.43а ЗДС предвижда, че договор за покупка на имот или за учредяване на ограничено вещно право в полза на държавата се сключва от министър, ръководител на друго ведомство или областен управител, на когото е възложено това с решение на Министерския съвет. До този резултат би ни довело и още по-общото правило на чл.106 от Конституцията, което овластява Министерския съвет да организира стопанисването на държавното имущество в най-общ смисъл.[2] Следва да се приеме, че е необходим акт на Министерския съвет, който да възлага сключването на договор или учредяването на законна ипотека на някой от посочените органи.

Вторият въпрос е относно формата за действителност на акта, подлежащ на вписване –

[2] *Ако се водим от безвъзмездния характер на сделката, би могло да се помисли за аналогия с чл.43б ЗДС. Според тази разпоредба областният управител приема дарението на имот, ограничено вещно право или движима вещ в полза на държавата и сключва договор. Когато дарението се прави в полза на министерство, друго ведомство или юридическо лице на бюджетна издръжка, договорът се сключва от министъра, ръководителя на другото ведомство или ръководителя на юридическото лице на бюджетна издръжка. Все пак, като се има предвид, че в чл.43б ЗДС е уредено изключение, прилагането му по аналогия следва да отстъпи пред аналогията с общото правило на чл.43а.*

договорът или молбата на кредитора при законната ипотека. В чл.167, ал.1 ЗЗД е предвидена нотариална форма с оглед действителността на ипотечния договор. От друга страна, в чл.18 ЗС е уредено изключение от общото изискване за нотариална форма на договорите, с които се извършват придобиването и разпореждането с имоти – частна държавна или общинска собственост. Те се сключват в писмена, а не в нотариална форма и също подлежат на вписване по разпореждане на съдията по вписванията по местонахождението на имота. По аргумент от по-силното може да се приеме, че придобиването на ипотечно право попада в този широк кръг от изключения. След като за придобиването на собственост от държавата не е нужна нотариална форма, същите съображения за облекчаване на формата би следвало да важат и за другите вещни права и за вещните тежести, каквато е ипотеката.

При учредяването на законна ипотека на вписване подлежи молбата на кредитора, която по принцип трябва да е с нотариална заверка на подписа. Трябва да се има предвид, че изискването за заверка на подписа не е уредено в ЗЗД като условие за действителност на изявлението на кредитора. То следва от изискването към актовете, подлежащи на вписване, установено в чл.3, ал.1 от Правилника за вписванията. Но в ал.2 на чл.3 от правилника изрично е предвидено, че изискването не се отнася за вписването на актове, издадени от надлежните държавни органи. Както бе посочено вече, в случая става въпрос за такъв акт - издаден от орган, на когото е било възложено от Министерския съвет. Следователно за вписването на законната ипотека е достатъчно молбата да бъде в писмена форма.

3. Подновяване

3.1. Вписването има действие за срок от 10 години – чл.172, ал.1 ЗЗД. Но обезпеченото вземане може още да не е погасено по давност (поради спиране или прекъсване на давността) и кредиторът да очаква доброволно изпълнение от длъжника. Въпреки това той не бива да бъде лишен окончателно от обезпечението. При дългосрочните кредити погасителният период понякога е 20 и повече години, поради което почти винаги се налага подновяване на ипотеката.

Ипотеката може да се запази чрез подновяването ѝ, преди 10-годишният срок да е изтекъл. Няма ограничения за броя на подновяванията и чрез тях ипотеката може да бъде поддържана неограничено във времето. Ако вписването не бъде подновено в срока, може да бъде извършено ново вписване, което има за последица обаче изгубване на реда на първоначално вписаната ипотека.

3.2. Тези общи положения обаче не се отнасят до ипотеките, учредени в полза на държавата. По силата на Указа за запазване учредените в полза на държавата ипотеки без подновяване[3], ипотеките в полза на държавата, без оглед на това в чия полза са учредени първоначално, запазват действието си, без да бъдат подновявани. Указът е издаден от Президиума на Народното събрание въз основа на чл.35, т.5 от Конституцията от 1947 г. и чл.5, б.„б“ от Закона за Президиума на НС.[4] Тези укази Президиумът е бил длъжен да внесе в Народното събрание за утвърждаване в най-близката му сесия. Указът е утвърден с решение на Народното събрание от 2.11.1953 г.[5]

Както се вижда, с указа се създава едно предимство за държавата, което я поставя в привилегировано положение спрямо останалите обезпечени с ипотеки кредитори. Това предимство противоречи на принципа на равнопоставеност между частноправните субекти и не може да бъде обяснено с публичния характер на държавните вземания (както бе посочено, те се обезпечават с други средства – например възбрана върху недвижими имоти). Предимството не може да бъде обосновано и с правилото на чл.17, ал.4 от Конституцията, според която режимът на обектите на държавната и общинската собственост се определя със закон. Ипотекираният имот не става и не може да стане държавна собственост и правилно в ЗДС не е възпроизведена разпоредбата, освобождаваща държавата от изискването за подновяване на ипотеките.

---

[3]Известия на Президиума на Народното събрание, бр.55/1953г.

[4]Съгласно чл.5, б.„б“ ЗПНС: б) когато Народното събрание не заседава, в особено важни и бързи случаи издава, по предложение на правителството, укази във връзка с държавния народностопански план и с държавния бюджет.

[5]Известия..., бр.89/1953г. Изпълнението на указа е било възложено на министъра на финансите. Няма данни министърът на финансите да е издавал акт по неговото прилагане.

Констатираното разминаване на запазилия действието си указ от 1953 г. с основни принципи на правото, включително и конституционно закрепени, може да бъде основание за обявяването му за противоконституционен.[6] По-елегантният начин да се възстанови общата валидност на тези принципи е отмяната на указа с акт на законодателя. Признаването на указа за противоконституционен (според §3 от Преходните и заключителните разпоредби на Конституцията) би застрашило правната сигурност, понеже заварените ипотеки биха се оказали просрочени безвъзвратно.

Във връзка с приложението на цитирания указ се поставят и други въпроси. Съгласно текста приложното поле на уредената изключение обхваща не само учредените в полза на държавата ипотеки, но и тези, които са придобити от нея, без оглед на това в чия полза са учредени първоначално. Придобиването на ипотечното право (заедно с обезпеченото вземане) от държавата го подчинява на особения режим. Придобивният способ е без значение. Разбира се, към момента на придобиването трябва да не е изтекъл 10-годишният срок.

Ако се следва логиката на законодателя, учредената първоначално в полза на държавата ипотека ще изгуби това предимство, ако впоследствие обезпеченото вземане (заедно с ипотечното право) бъде прехвърлено на друго лице. Казаното не се отнася до случаите на встъпване на трето лице във вземането на държавата поради извършено от него изпълнение (чл.74 ЗЗД). При суброгацията настъпва особено правоприемство във вземането. Доколкото основната цел на суброгацията е да се използват предимствата на вземането от суброгата, те не би следвало да отпаднат, дори да са свързани с личните качества на кредитора.

3.3. Като пример за навременна отмяна на подобна привилегия в полза на ДСК е изоставянето на правилото, че учредените в полза на Държавната спестовна каса ипотеки запазват действията си, без да бъдат подновявани (чл.24, ал.4 от отменения през 1998 г. Закон за ДСК).[7] Във връзка с действието на отмяната се постави въпросът за заварените случаи, които законодателят бе пропуснал да уреди. При това положение би следвало да важи общото положение, че заварените отношения се подчиняват на новия закон занапред. В съдебната практика бе изразено по-различно разбиране[8] – че след отмяната на чл.24, ал.4 ЗДСК, доколкото липсва изрична регламентация на заварените към този момент ипотеки в полза на ДСК, приложим и за всички тях е общият закон – чл. 172, ал.1 ЗЗД. Това означава, че ипотеките, за които е изтекъл 10-годишният срок, могат да бъдат заличавани и по реда на чл.22 от Правилника за вписванията, а не само по реда на чл.179, ал.1 ЗЗД. Трябва да се отчете, че в съдебния акт липсва сериозна аргументация за възприемането на това разбиране и за отричането на противното – че от влизане в сила на Закона за преобразуване на ДСК, т.е. от отмяната на чл.24, ал.4 ЗДСК, започва да тече установеният в чл.172, ал.2 ЗЗД 10-годишен срок на действие на вписаните в полза на ДСК ипотеки. Възприетото от ВКС означава, че се признава правното значение на изтеклия до момента срок, въпреки че действащият през това време закон е предвиждал, че срок не тече. По този начин интересите на банката се оказват сериозно застрашени поради опасността всички просрочени ипотеки, за които първоначално е било ненужно да се иска подновяване, да бъдат заличени, без да се даде каквато и да било възможност за тяхното запазване – резултат, който законодателят едва ли е целял с отмяната на изключението от чл.172 ЗЗД. Смисълът на отмяната е да се прилага занапред 10-годишният срок и изискването за подновяване преди изтичането му. За да е възможно заличаването

[6] *Практиката на Конституционния съд по контрола за конституционосъобразност на закони, приети преди Конституцията от 1991 г., претърпя известно развитие през 90-те години – вж. становището на съдията Цанко Хаджистоичев към р.№ 16/1995 г. по к.д.№ 19/1995 г. на КС.*

[7] *В уредбата на жилищното кредитиране преди това не е имало подобна привилегия за кредитната институция – вж. Правилника за кредитиране на кооперативното и индивидуалното (груповото или единично) жилищно строителство (ДВ, бр.48/1954 г.).Според чл.11 от правилника за обезпечаване на отпуснатите заеми се учредява ипотека в полза на Българската инвестиционна банка върху собствената урегулирана земя на заемоискателите или върху отстъпеното им безсрочно – възмездно или безвъзмездно – право да строят сгради върху чужда урегулирана земя, както и върху построените сгради или сградите, които ще бъдат построени на същата земя.*

[8] *Вж. опр.№ 295-2005-IIт.о.*

на просрочена ипотека, срокът трябва да започне да тече. Не е логично началният момент да бъде вписването на ипотеките, тъй като при учредяването им подновяване не е било необходимо, поради което е нормално да не е било извършвано. Ето защо правилно според нас е да се приеме, че срокът би следвало да тече от възникването на необходимостта от подновяване (с влизане в сила на отмяната на чл.24, ал.4 ЗДСК).

4. Съдържание на ипотечното право

Както всеки ипотекарен кредитор, държавата разполага със следните правомощия:

– право да не се допуска влошаване на имота – чл.177, ал.2 ЗЗД;

– право да се предизвика публичната продан на имота. То е самостоятелно право на кредитора, което е различно от правото на предпочтително удовлетворение. Различни са предпоставките, адресатите, различна е и същността на двете правомощия. Проблематиката, свързана с публичната продан, е богата – съществуват различни правила за извършването ѝ, последиците от публичната продан на ипотекиран имот са специфични. Най-важната причина, за да се поддържа обособяването на това правомощие, са двете предимства, които то дава на кредитора: 1) да насочи изпълнението върху имота, независимо чия собственист е в момента (чл.173, ал.1 ЗЗД) и 2) независимо от неговата несеквестируемост (чл.340, ал.1 ГПК);

– право на предпочтително удовлетворение, независимо кой е предизвикал публичната продан на имота (чл.173, ал.1 ЗЗД).

Когато за упражняването на ипотечното право е необходимо извършването на процесуални действия, държавата ще бъде представлявана от министъра на финансите съгласно общото правило на чл.31, ал.1 ГПК.

5. Погасяване и заличаване на ипотеката

Поради акцесорния характер на ипотеката тя може да се погаси преди всичко в резултат от погасяване на обезпеченото вземане. Други погасителни основания могат да бъдат: извършване на публична продан на имота, доброволно заличаване на ипотеката, погасяване на правото върху имота, сливане (в резултат на правоприемство, включително при отчуждаване на имота за държавни нужди), погасяване на правото на строеж (ако то е предмет на ипотеката) и др.

Когато ипотеката е погасена, без значение на какво основание, съгласието на кредитора за заличаването ѝ по същество е признание, че ипотеката е погасена, поради което следва да се заличи вписването ѝ. Затова изявлението на кредитора не е необходимо да съдържа формулировката, че се съгласява или иска заличаване на ипотеката, а е достатъчно признанието му, че тя вече не съществува.[9]

Когато ипотеката не е погасена, съгласието на кредитора наподобява отказ от ипотечното право. Понеже хипотезите не могат да бъдат предварително разграничени със сигурност, и в двата случая решението за заличаване следва да бъде взето от компетентния орган, като се изхожда от презумпцията, че се касае до действие на разпореждане с право. Според чл.66 ЗДС управлението и разпореждането с имоти – държавна собственост, се извършват под общото ръководство и контрол на министъра на регионалното развитие и благоустройството. Разбира се, не е изключено Министерският съвет да овласти друг министър, ръководител на ведомство или областен управител, да даде съгласието.

Без да се прави разлика между двете хипотези, законът изисква актът, в който кредиторът дава съгласието си, да бъде с нотариална заверка на подписа (чл.179, ал.1 ЗЗД). По силата на изключението, уредено в чл.18 ЗС, това изискване в случая няма да важи, а ще е достатъчна писмената форма.

Разгледаните тук особености на ипотеките, учредени в полза на държавата, са основните, но може би не единствените. Изложените мнения могат да се разглеждат като повод за дискусия по поставените въпроси.

[9] *В този смисъл вж. Венедиков, П. Ипотеки, залози, привилегии. 1994, с.183.*

ПРЕГЛЕД НА УРЕДБАТА В БЪЛГАРСКОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО НА АКТУВАНЕТО И ДЕАКТУВАНЕТО НА НЕДВИЖИМИ ИМОТИ КАТО ДЪРЖАВНА СОБСТВЕНОСТ

Проф. д.ю.н. Владимир Петров

1. Правната система на Република България решава по различен начин въпросите, свързани с правната сигурност при придобиването на право на собственост и ограничени вещни права върху движими вещи и недвижими имоти. Нормативните разрешения не са оригинални. Те са заимствани от разрешенията, възприети в правната система и нормативни актове на онези държави, от които сме реципирали нашето гражданско законодателство. От чл. 2279 на Френския граждански кодекс сме възприели правилото „En fait de meubles, la possession vaut titre“ – „За движимите вещи владението е равносилно на юридическо основание“, което урежда придобиването на движима вещ от несобственик (a non domino). Въведено в чл. 323 от Закона за имуществата, за собствеността и сервитутите (ЗИСС – обн. ДВ., бр. 29 от 7 февруари 1904 г. – отм.), неговата транспонирана редакция предвижда, че лице, което добросъвестно придобие владение или квазивладение върху движима вещ, придобива и собствеността или ограниченото вещно право върху нея, макар и неговият праводател да не е притежавал това право[1]. След отмяната на ЗИСС със Закона за собствеността (ЗС – обн. „Известия“, бр. 92 от 16 ноември 1951 г.), правилото, значително изменено в текстово отношение, но запазено по юридически смисъл, беше възпроизведено в нормата на чл. 78 ЗС.

В специфичния начин, избран от законодателя за гарантиране на правната сигурност в оборота с движими вещи, можем да видим едно безсилие във вековните му усилия, да бъде намерен начин за повсеместно въвеждане на форма за валидност на сделките с такива вещи, без да се окаже тази форма една тежка рестрикция за оборота, особено в днешните неимоверно развити пазарни отношения с всякакъв вид и особено с движими вещи. Инерцията на многовековното развитие на правото, от друга страна, изглежда продължава да налага разбирането на римските юристи за движимите вещи, като за евтини вещи (res vilis)[2], защото, по примера на българския закон, промененото отношение към някои движими вещи, които отдавна не спадат по стойност към евтините (res vilis), е намерило отражение в малкото на брой изключения. Изменение в Закона за движението по пътищата (ЗДП) например въведе в чл. 144, ал. 2 ЗДП по-строга форма за валидност – писмена, с нотариална заверка на подписите на страните, за сделки с мотоциклети с кубатура над 350 куб. см, държейки сметка за обстоятелството, че като движими вещи марковите мотоциклети с висока кубатура на двигателя често пъти имат стойност, значително по-висока от тази на много незастроени и застроени недвижими имоти. П. Венедиков, в съществуването на чл. 323 ЗИСС (отм.), е склонен да види помощ от страна на законодателя за приобретателя на собственост или други вещни права върху движими вещи, които, за да се реши дали да сключи договора, е поставен пред необходимостта да провери дали неговият праводател е собственик. Проверка, която мъчно може да бъде направена[3], без да бъде противопоказана като сериозна спънка за бързината на оборота с движими вещи.

[1] *Венедиков, П. Система на българското вещно право. Трето преработено издание, съобразено с промените в законодателството. С., 1947, фототипно издание, С., 1990, с. 367.*

[2] *При неразвит търговски оборот и крайно ограничен на движими вещи бит, естествено като най-ценни по значение и стойност вещи са били земята и сградите, което логично е създало у римските граждани представите за движимите вещи като за малоценни вещи – vilis et abiecta mobilium possessio – притежаването на движими вещи е малоценно и презряно.*

[3] *Венедиков, П. Цит. съч, с. 367*

Дълъг път изминава развитието на правните гаранции при оборота с недвижимите имоти.[4] В римското право правната сигурност при придобиването на недвижими имоти първоначално се е постигала с двегодишна придобивна давност, а в късното римско право – с десетгодишна придобивна давност. Изтеклата придобивна давност е предпазвала приобретателя на недвижимия имот от опасността да придобие от несобственик, а в случаи на оспорване на собствеността върху имота, от опасността да не може да докаже правото си на собственост на деривативно основание, когато той е трябвало да докаже, в съответствие с основното начало Nemo dat quod non habet, непрекъснатото правоприемство на многобройни предхождащи собственици – така нареченото probatio diabolica (дяволско доказване).

Във феодалното право развитието на правната сигурност при сделки с недвижими имоти преминава през института на девеститурата и инвеститурата, които са наченките на вписването и са свързани с актове на притежателя на недвижимите имоти – на сеньора. Лицето, което е получило земя от сеньора, е трябвало да вземе неговото съгласие, за да прехвърли земята на друг приобретател. Синьорът е освобождавал отчуждителя от връзката му със земята посредством акта на девеститурата и е предоставял тази земя на приобретателя посредством акта на инвеститурата. И двата акта са се извършвали от съдия и са подлежали на вписване в съдебните регистри, които са били достъпни за справки от заинтересовани лица.

Системата на вписване, която има за цел да даде гласност на актовете, с които се придобиват права върху недвижими имоти, свързваме с изменение от 1881 г. в законодателството на Белгия. До изменението, от „предубеждение срещу феодализма и от увлечение към римското право, публичността на актовете за придобиване на вещни права върху недвижими имоти“ е премахната. Изменението, с което се премахва вписването и свързаната с него гласност, е тежка и неблагоприятна промяна върху стабилитета на оборота с недвижими имоти. Връщането към системата на гласност на актовете за придобиване на права върху недвижими имоти, извършено с изменението на Гражданския кодекс на Белгия от 1851 г., оказва влияние за въвеждането на вписването във Франция, а по-късно в Италия и България, където вписването на актовете за прехвърляне на вещни права се урежда със Закона за привилегиите и ипотеките (ЗПИ – обн. ДВ., бр. 21 от 26 януари 1908 г. – отменен с § 1, т. 2 от Преходните правила на Закона за собствеността).

2. Публичността на вписването на актове за недвижими имоти се отличава съществено от всички други публични книги и регистри. Цел на тази публичност е да внесе определеност и стабилност в притежаването на правото на собственост и на ограничените вещни права върху недвижими имоти и да регулира конкуренцията между актовете, когато различни лица се позовават на права по отношение на един и същ имот, придобити от един и същ праводател. Да „отрази и стабилизира действителното състояние на притежанието и на обръщението на недвижимата собственост и на ограничените вещни права върху недвижими имоти“.[5]

Установената в Закона за собствеността и Правилника за вписванията система на вписване е т.нар. Персонална система, при която партида се открива на лицето, което прехвърля правото на собственост (например при продажба, дарение, замяна, даване вместо изпълнение, отчуждаване срещу задължение за гледане и хранене и др. (чл. 4, б. „а“ ПВ); или учредява, прехвърля, изменя или прекратява друго вещно право върху недвижими имоти (например право на ползване, собственост върху постройка и др. (чл. 4, б. „а“ ПВ); актове, с които се признават такива права (например констативни нотариални актове, актове, които имат силата на констативни нотариални актове, актовете за държавна собственост, актовете за общинска собственост и други, изрично предвидени в закон (чл. 4, б. „а“ ПВ); на името на лицето, което се отказва от вещни права върху недвижими имоти, съгласно чл. 100 ЗС (чл. 4, б. „в“ ПВ); на името на лицето, което отдава под наем недвижим имот, в това число земеделска земя за срок по-дълъг от една година съгласно чл. 237 ЗЗД, както и договорите за аренда (чл. 4, б. „е“ ПВ); на името на собственика на имота, който учредява ипотека за обез-

[4] *С кратки бележки този път е очертан от Венедиков, П. Цит. съч., 367–369.*

[5] *Вж. Василев, Л. Българско вещно право. С., 1995, с. 536.*

печаване на свое или чуждо задължение (чл. 166 ЗЗД).

Действието на вписването е декларативно. То се състои – съгласно чл. 1 от Правилника за вписванията (ПВ – обн. Известия, бр. 101 от 18 декември 1951 г.), в даване на гласност на подлежащите на вписване актове по начина, предвиден в правилника. Вписването няма характер на производство по регистриране на съществуващите в България недвижими имоти. Вписване, отбелязване и заличаване е допустимо само в изрично предвидени от законите или в самия Правилник за вписванията случаи (чл. 2 ПВ). Подлежат на вписване само актове, които са извършени по нотариален ред или са с нотариално заверен подпис (чл. 3, ал. 1 ПВ). Изключение от това правило е предвидено за актове, издадени от надлежни държавни органи. Такива актове са например договорите, с които държавата или общината придобива или се разпорежда с имоти – частна държавна или частна общинска собственост. Тези договори се сключват в писмена форма и се вписват по разпореждане на съдията по вписванията по местонахождението на имота. Нотариална форма не е необходима – изрично предвижда чл. 18 in fine ЗС. Разпоредбата от общия вещен Закон за собствеността е възпроизведена в чл. 48, ал. 2 от Закона за държавната собственост (ЗДС – обн. ДВ., бр. 44 от 21 май 1996 г., в сила от 1 юни 1996 г.) и в чл. 34, ал. 7 от Закона за общинската собственост (ЗОС – обн. ДВ., бр. 44 от 21 май 1996 г., в сила от 1 юни 1996 г.).

Изключение от декларативното действие на вписването законодателят е предвидил за някои категории актове, при които вписването има конститутивно действие. Конститутивно е действието например на вписването на ипотеката, което означава, че не е ли налице вписване, не съществува ипотека върху имота. „Ипотеката се учредява чрез вписване в имотния регистър – постановява нормата на чл. 166 ЗЗД, което се извършва въз основа на договор или на закона.“ Конститутивно действие има и вписването на отказа от право на собственост, който за да бъде действителен, съгласно чл. 100, ал. 1 ЗС, трябва да бъде извършен в писмена форма с нотариално заверен подпис и да бъде вписан в имотния регистър.

С Решение на Министерския съвет № 394 от 3 октомври 1994 г. е приета Концепция за система за поземлен регистър в Република България, която предвижда поземленият регистър да се изгражда по реалната (имотна) система, според която за всеки недвижим имот, независимо кой е носителят на правото, се открива партида по образец, одобрен от министъра на правосъдието. Партидата на всеки недвижим имот се състои от пет части: част за имота; част за собственика и за признаването и прехвърлянето на правото на собственост; част за учредяването и прехвърлянето на други вещни права и за юридическите факти и обстоятелствата, подлежащи на вписване, освен тези за ипотеките и възбраните; част за ипотеките; част за възбраните. С приемането на Закона за кадастъра и имотния регистър (ЗКИР – обн. ДВ., бр. 34 от 25 април 2000 г.) беше положено началото на прехода от персоналната система към имотната (реална) система на вписване. В партидите на недвижимите имоти, от които се състои имотният регистър, се вписват съгласно чл. 3, ал. 2 ЗКИР актовете, с които се признава или прехвърля правото на собственост или се учредява, прехвърля, изменя или прекратява друго вещно право върху недвижими имоти, възбраните и ипотеките върху тях, както и други действия, обстоятелства и юридически факти, за които закон предвижда вписване. Съдията по вписванията разпорежда вписванията в партидите на недвижимите имоти, които се намират на територията на съответния съдебен район (чл. 3, ал. 3 ЗКИР).

3. Вписването, като система за сигурност при оборота с недвижими имоти и вещни права върху недвижими имоти, не се прилага, с изключение на изрично предвидени от закона случаи, при актове, с които държавата установява своите права на собственост върху недвижими имоти. За въвеждането на този значително по-различен режим на публичност при оборота с недвижими имоти, обяснението трябва да търсим преди всичко в обстоятелството, че държавата, като особен субект на гражданското право, е, от една страна, най-значимият, най-крупният собственик на недвижими имоти и движими вещи, правният режим на стопанисването, управлението и разпореждането, с които вещи, от друга страна, държавата може да определя напълно суверенно чрез закона, изработен и приет от върховния орган на законодателна власт в държавата – Народното събрание.

Като най-крупен собственик на недвижими имоти и движими вещи, държавата чрез нормите на закона се е погрижила за всеобхватна и ефективна защита на обектите на държавна собственост. Ще посоча примерно някои средства за защита на държавната собственост, предвидени в законодателството. Посегателствата срещу нея, които съдържат признаците на престъпления, са въздигнати в престъпни състави в Наказателния кодекс. Предвиден е ред за извънсъдебна защита на имоти – държавна собственост, които се владеят или държат без основание, които се ползват не по предназначение или нуждите, от които е отпаднала. На основание чл. 80, ал. 1 ЗДС те се изземват въз основа на заповед на областния управител, след мотивирано искане на съответния министър и ръководител на ведомството. До 1996 г. (ДВ., бр. 33 от 19 април 1996 г., в сила от 1 юни 1996 г.), чл. 86 ЗС предвиждаше забрана за придобиване на вещи държавна собственост по давност. След допълнението от 1996 г., чл. 86 ЗС съдържа забрана за придобиване по давност само на вещи – публична държавна собственост. Създадени са забрани имотите и вещите – публична държавна собственост, да бъдат обект на разпореждане и да се придобиват по давност (чл. 7, ал. 1 ЗДС). Тези имоти задължително се застраховат (чл. 12, ал. 1 ЗДС). Собствеността върху имоти публична държавна собственост, които са били собственост на физически и юридически лица, не подлежи на възстановяване (чл. 7, ал. 4 ЗДС) и др.

Договорите, с които се извършват придобиване и разпореждане с имоти – частна държавна или общинска собственост, съгласно чл. 18 ЗС, се сключват в писмена форма и се вписват по разпореждане на съдията по вписванията по местонахождението на недвижимия имот. Нотариална форма не е необходима. Това правило не е израз само на стремежа на законодателя да облекчи органите, натоварени с управлението, използването и разпореждането с държавни имоти, от тежестта по оформянето на сделки на придобиване и разпореждане с държавни недвижими имоти във формата на нотариален акт. Въвеждането на обикновената писмена форма по чл. 18 ЗС е израз на своеобразна гаранция, изразена чрез закона, че актовете, издавани от държавни органи по повод придобиване и разпореждане с държавни недвижими имоти, са възможно най-опростени по форма, най-достъпни по съдържание за гражданите и при стриктно спазване на изискванията на закона. Че в тях се съдържат пълни гаранции за правата на правните субекти, които придобиват въз основа на тези актове право на собственост и ограничени вещни права върху държавни недвижими имоти.

4. Първи сведения за държавно регулиране на проблемите с принадлежащи на държавата недвижими имоти се съдържат в Закона за определяне на държавните земи и пасища (сувати) от 1890 г. (ЗОДЗП), в Закона за продаване, разменяване и експлоатиране на държавните недвижими имоти от 1891 г., в допълнението на този закон от 1922 г., както и в Закона за финансовите началници по отношение на постановленията, с които финансовите началници са натоварени с управлението на държавните имоти. Целта на Закона за определяне на държавните земи и пасища е да приведе в известност и определи пространството и границите на съществуващите държавни имоти. За изпълнението на тази задача Министерството на финансите назначава във всяко окръжие компетентна комисия, която се председателства от мировия съдия и се състои освен него от околийския началник, финансовия секретар и двама членове от окръжния съвет (чл. 1 ЗОДЗП). Комисията представя решението си на министерството, което след като го утвърди, влиза в законна сила (чл. 2–4 ЗОДЗП). Ако по силата на решението на комисията в обхвата на държавните земи са включени неправилно имоти на частни лица или на цели общини, собствениците на тези имоти след шест месеца от деня на обнародването на решението могат да поискат имотите да им бъдат върнати (чл. 6 ЗОДЗП).

За въвеждането на система обаче, която за държавните имоти да обхване цялостно режима на управление, използване и разпореждане с тези имоти, струва ми се можем да говорим след приемането на Закона за държавните имоти (ЗДИ – обн. ДВ., бр. 66 от 25 март 1941 г.). Целта на закона, формулирана в чл. 1 ЗДИ, е да определи държавните имоти и да установи начините за придобиването, използването и отчуждаването им, с оглед на държавните и народностни интереси.

Държавните имоти са посочени в чл. 2–9 ЗДИ. При тяхното очертаване законът не про-

вежда разлика между понятията „държавен имот“, „държавно имущество“ и „право на държавата да използва определени природни блага“. Поради което, наред с недвижимите имоти, придобити с международни договори (чл. 2 ЗДИ); имотите, които не принадлежат никому (чл. 3 ЗДИ); недвижимите имоти на български поданици от небългарски произход, които са изгубили поданството си, поради изселване, ако са се изселили с безплатен паспорт или незаконно (чл. 6 ЗДИ); недвижимите имоти на чужди поданици, които незаконно напускат царството (чл. 7 ЗДИ), към държавните недвижими имоти са отнесени имуществата на публично правни юридически лица, които са престанали да съществуват, освен ако в особени закони е предвидено друго (чл. 4, ал. 1 ЗДИ); имуществата, посветени за постигането на цели, свързани с такива прекратени юридически лица (чл. 4, ал. 1 ЗДИ); наследствата, неприети до изтичането на срока за отказ от наследство (чл. 5 ЗДИ); намиращи се в присъединени към Царството области имущества, принадлежащи на чуждата държава, в чиято територия са влизали по-рано тези области и на нейни публично правни юридически лица, включително и вероизповедни общини (чл. 9 ЗДИ) и правото на придобиване на сол чрез изпарение на солени езерни или морски води.

В глава първа „Общи разпореждания“ ЗДИ различава два вида държавни имоти. Обществени имоти на държавата са движими и недвижими вещи, предназначени за общо ползване или за нуждите на въоръжените сили. Всички останали имоти са частна собственост на държавата. Обществените имоти не могат да бъдат отчуждавани. Изваденте от общо ползване или от обслужване на въоръжените сили обществени имоти се включват в частните имоти на държавата със заповед на съответния министър. Заповедта, ако засяга недвижими имоти, се обнародва в „Държавен вестник“. Държавните имоти съгласно чл. 15 ЗДИ не могат да се придобиват по давност.

Законът създава разгърната система от органи по надзора и управлението на държавните имоти. Върховният надзор над всички недвижими имоти в пределите на царството е възложен на министъра на земеделието и държавните имоти. На министерствата имотите са предоставени за управление съобразно целите, за които са предназначени, но ако престанат да обслужват тези цели, имотите остават под управлението на министъра на земеделието и държавните имоти. За управление на държавните имоти, които се намират под разпореждането на министъра на земеделието и държавните имоти, в структурата на министерството има създадено отделение за държавните имоти. Министерството води подробен опис на тези имоти в инвентарни книги (чл. 77 ЗДИ). От обществените държавни недвижими имоти на вписване в инвентарните книги не подлежат (според примерното и далеч непълно изброяване, в една относително определена норма на чл. 78 ЗДИ) реките с техните естествени легла, морските брегове и други такива – според израза на закона – от подобно естество.

Въведено е задължение за всички министерства да съобщават в Министерството на земеделието и държавните имоти за всеки придобит в пределите на царството или вън от тях недвижим имот, за да бъде записан в инвентарните книги. Съдействие (според чл. 80 и чл. 81 ЗДИ) са длъжни да оказват на органите по държавните имоти кметовете на градските и селските общини. А военните, гражданските и административните власти, при поискване на помощ от тези органи, да дават нужното съдействие при изпълнение на служебните им задължения, както и да изпълняват възложени от Министерството на земеделието и държавните имоти определени задачи във връзка със службата по държавните имоти.

Държавните имоти се декларират към съответните общини и се оценяват от комисиите по поземления данък и данъка върху сградите. Държавните имоти се освобождават от каквито и да било данъци. За тях се плащат само онези общински такси, които се отнасят до действително извършените услуги и изразходвани материални средства (чл. 83–84 ЗДИ).

Държавата установява правото си на собственост при отчуждаване на недвижими имоти и пред всички административни органи, съгласно чл. 12 ЗДИ, с удостоверение, издадено от отделението за държавните имоти. Въз основа на удостоверение, издадено от органите на Министерството на земеделието и държавните имоти, държавата се легитимира при сделки на отчуждаване на държавни имоти, като покупко-продажба, замяна, дарение или друг начин. Представянето на нотариален акт при тия сделки от страна на държавата не е необходимо, а извър-

шеното отчуждаване на имота се удостоверява с издаденото удостоверение от органите на Министерството на земеделието и държавните имоти.

В чл. 46 ЗДИ е предвиден и ред за отписване на имоти, записани като държавни в инвентарните книги. Това може да стане, ако действителните собственици на тези имоти установят по съдебен ред правото си на собственост върху тях. Имотите се заличават от инвентарните книги – предвижда текстът на чл. 46 ЗДИ, а държавата не дължи обезщетение за използването на имотите. Обратно, собствениците, на които се възстановява правото на собственост, са длъжни да заплатят на държавата стойността на извършените подобрения съгласно чл. 321 ЗИСС (отм.).

5. В условията на установена народна власт и променена форма на държавно управление, след премахването на монархията и замяната ѝ с републиканска форма на управление и нова републиканска конституция от 4 декември 1947 г., на мястото на отменената Търновска конституция, логично идва и отмяната на Закона за държавните имоти на Царство България и замяната му с нов, социалистически Закон за държавните имоти (обн. ДВ., бр. 300 от 22 декември 1948 г. – отм.). Той има да играе преходна роля – да регулира обществените отношения по повод управлението и стопанисването на държавните имоти в етапа на подготовката на цялостното преустройство на българското законодателство в социалистически дух и специално в материята на правото на собственост – до изработването и приемането на кодифициращия Закон за собствеността.

Два текста в Закона за държавните имоти от 1948 г. регулират въпросите, свързани с актуването и деактуването на държавните имоти. Единият е чл. 38 от Преходните правила на ЗДИ, в който законодателят е уредил материята на актуването на държавните имоти. Съгласно чл. 38, ал. 1 ЗДИ, околийските и приравнените към околийските градски народни съвети, в срок от шест месеца от влизане на ЗДИ в сила, съставят актови книги за всички държавни недвижими имоти на тяхната територия, от актове-протоколи за завземането на недвижимите имоти като държавни. Законът определя значението на актовете-протоколи, като в чл. 38, ал. 3 ЗДИ ги приравнява по юридическа сила с нотариалните актове за право на собственост. Редът за съставянето на актовите книги се урежда в правилник. Един брой от тези книги се изпраща в Министерството на финансите.

Деактуването на имотите е уредено в чл. 7 ЗДИ. В ал. 1 на чл. 7 ЗДИ е предвидено, че имотите, които държавата е завладяла като държавни, се заличават по актовите книги на недвижимите имоти по нареждане на министъра на финансите, ако се установи по съдебен ред или чрез безспорни писмени доказателства за собственост, че имотът принадлежи на други лица.

6. За разлика от оскъдната уредба на въпросите, свързани с актуването и деактуването на недвижими имоти, като имоти държавна собственост в Закона за държавните имоти, след приемането на Закона за собствеността, в издадения на основание чл. 21 ЗС (редакция „Известия“, бр. 92 от 16 ноември 1951 г. – отм.) – Правилник за държавните имоти (ПДИ – обн. „Известия“, бр. 59 от 15 юли 1952 г.) и в издадената, на основание чл. 49 ПДИ – Инструкция на министъра на комуналното стопанство и благоустройството за приложение на Правилника за държавните имоти (ИПДИ – обн. „Известия“, бр. 73 от 11 ноември 1953 г.), тези въпроси са уредени детайлно.

Съгласно чл. 21, ал. 1 ПДИ, чл. 7 ИПДИ за всички държавни имоти, независимо от това кой ги ползва, се съставят актове по образец, установен от Министерството на комуналното стопанство и благоустройството (образецът е обнародван в „Известия“ на Президиума на Народното събрание, бр. 101 от 9 декември 1952 г.). Актовете се подписват от съставителя и свидетелите и се одобряват от председателя на изпълкома на съответния градски или околийски народен съвет. Подлежат на актуване и сградите и празните места, които се намират извън чертите на населените места. Кои държавни сгради се актуват, се определя с оглед на това, дали са трайно или временно построени. Временните постройки не се актуват. Не се актуват и непокритите държавни имоти (ниви, градини, лозя и др.), които се намират извън чертите на населените места, както и горските площи и сградите в тях.

Актовете за покритите държавни имоти в градовете се съставят от службите „Жилищно сто-

панство и държавни имоти“ при градските народни съвети, а за покритите държавни имоти в селата – от службите „Жилищно стопанство и държавни имоти“ при околийските народни съвети. Държавните учреждения и предприятия, на които са предоставени новопридобити държавни недвижими имоти, са длъжни в месечен срок от заемането на имота да съобщят на съответната служба „Жилищно стопанство и държавни имоти“, за да извърши тя актуването на имота (чл. 21, ал. 3 ПДИ). Когато тези служби установят, че има неактувани държавни имоти, изискват сведения от учреждението или предприятието, което ги ползва, и извършват актуването им (чл. 9, ал. 1 ИПДИ).

Актовите книги, в които актовете за държавни недвижими имоти са означени с последователни номера, се подшиват по двеста броя и се съхраняват в съответната служба „Жилищно стопанство и държавни имоти“. Тези книги за имоти в градовете се съставят при градските народни съвети по местонахождението на имота, а за имоти в селата се съставят при околийския народен съвет и при селския народен съвет, по местонахождението на имота (чл. 22 ПДИ).

Актовете за недвижими имоти, които са свързани с държавна тайна, както и актовите книги за тези имоти, се съставят от съответното министерство (чл. 23 ПДИ). Кои имоти са свързани с държавна тайна се определя, според чл. 8 ИПДИ, от държавното учреждение или предприятие, на което е предоставен имотът. Когато службите „Жилищно стопанство и държавни имоти“ получат писмено съобщение, че имотът е свързан с държавна тайна, те не актуват този имот (чл. 8, изр. 2 ИПДИ).

Правилникът за държавните имоти и Инструкцията за неговото приложение съдържат разгърната уредба и на деактуването на недвижими имоти, вписани в актовите книги като държавни. Съгласно чл. 25 ПДИ те се отписват от книгите и се предават на собствениците им по нареждане на министъра на комуналното стопанство и благоустройството. Всяко лице – предвижда чл. 12 ИПДИ, което счита, че даден държавен имот е негов и неправилно е зает и актуван като държавен, трябва да отправи искане до Министерството на комуналното стопанство и благоустройството, чрез съответната служба „Жилищно стопанство и държавни имоти“, като представи и писмени доказателства, че имотът не е държавен . Службите препращат молбите с доказателствата за правото на собственост и препис от акта за държавна собственост до министерството, заедно с мнение относно основателността на искането, подписано от председателя на изпълкома. При освобождаване на имота от Министерството на комуналното стопанство и благоустройството службите отбелязват в съставения акт, че имотът е отписан като държавен и заповедта на министерството за това. Различен ред за деактуване е предвиден за хипотезата, когато със съдебно решение е признато правото на собственост върху недвижим имот на частно лице или изпълнителен лист, по силата на който държавата е осъдена да предаде недвижим имот. Освобождаването на недвижимите имоти в този случай става от министъра на комуналното стопанство и благоустройството (чл. 12, ал. 3 ИПДИ).

7. Значителен период от време, включително и след демократичните промени в България, въпросите, свързани с актуването и деактуването на недвижими имоти като държавна собственост, се уреждаха от правила, които се съдържаха в Наредбата за държавните имоти (НДИ). НДИ беше издадена на основание чл. 21 и чл. 106 ЗС (обн. ДВ., бр. 79 от 14 октомври 1975 г., в сила от 1 ноември 1975 г.) и отмени Правилника за държавните имоти, който до влизането на наредбата в сила регулираше тази материя.

Не може да се намери логично обяснение за решението на законодателя да уреди най-важния вид собственост – държавната, с толкова нисък по ранг нормативен акт, какъвто е НДИ, след като за производната от държавната собственост и далеч не толкова важна – лична собственост на гражданите, беше изработен и приет Законът за собствеността на гражданите (обн. ДВ., бр. 26 от 30 март 1973 г. – отм.).

Конституцията на Народна република България (обн. ДВ., бр. 39 от 18 май 1971 г. –отм.), в чл. 15, ал. 1 въздигаше държавната (общонародната) собственост във висша форма на социалистическа собственост, която определя социалистическия характер на собствеността на кооперативните и обществените организации и се ползва с особена закрила. А Законът за нормативните актове (ЗНА) в чл. 3 предвиждаше (редакция ДВ., бр. 27 от 3 април 1973 г.), че „в

материята, до която се отнася, законът трябва да уреди пълно всички основни обществени отношения, които се поддават на трайна уредба". Докато в наредбата, като нормативен акт, в ЗНА е предвидено, че се издава за прилагане на отделни разпоредби или други подразделения на нормативен акт от по-висока степен (чл. 7, ал. 2 ЗНА).

Актуването и деактуването на недвижими имоти като държавна собственост се уреждаше в чл. чл. 77–88 НДИ (отм.). Уредбата в голямата си част и многобройни конкретни разрешения, с незначителни изменения следваше тази на отменения Правилник за държавните имоти.

Съгласно чл. 77 НДИ (отм.), подлежащи на актуване бяха няколко категории недвижими имоти:[6]

– държавните недвижими имоти в границите на регулационните планове и вилните зони;

– всички държавни празни дворни места, както и държавните имоти в границите на регулационните планове на населените места и вилните зони, които се използват като ниви, пасища, градини, лозя и др.;

– сградите, които се намират извън границите на регулационните и застроителните планове на населените места, заедно с припадащите се дворни места, включително и сградите в държавния горски фонд;

– селскостопанските недвижими имоти, които се намират в райони, определени от изпълнителния комитет на окръжния народен съвет, за задоволяване на здравни и курортни нужди, съгласно чл. 5, ал. 3, т. 1 ЗСГ (отм.). Това бяха селскостопански имоти, извън строителните граници на населеното място, до размер на един вилен парцел, които ЗСГ (отм.) третираше като вилни, ако имотът е вече застроен законно с жилищна или вилна постройка или се намира в район, определен от ИК на Окръжния народен съвет за задоволяване на здравни и курортни нужди;

– отчуждените за държавни и обществени нужди недвижими имоти, в които сградите и други съоръжения е предвидено да бъдат съборени за извършване на ново строителство.

Не подлежат на актуване, съгласно чл. 77, ал. 6 НДИ (отм.):

– горите, пасищата и земите, включени в държавния горски фонд;

– държавните селскостопански недвижими имоти (ниви, ливади, пасища, овощни и зеленчукови градини, лозя и др.), които се намират извън регулационните планове на населените места и извън вилните зони;

– улиците, площадите, коритата на реките, водоемите, плажовете и др. подобни;

– временните постройки, които след изпълнение на задачата, за която са направени, ще бъдат разрушени или демонтирани.

Актовете за подлежащите на актуване държавни недвижими имоти се съставят от службите „Държавни имоти" при общинските (районните) народни съвети или кметства. При окръжните и общинските (районните) народни съвети или кметства на по-големите населени места, определени от ИК на Окръжния народен съвет и Столичния общински народен съвет, съгласно чл. 4 НДИ (отм.), службите „Държавни имоти" се създават при специализираните органи „Финанси". Актовете се съставят в два екземпляра. Те се подписват от съставителя и се одобряват от председателя на ИК на съответния общински (районен) народен съвет. Единият екземпляр се съхранява при съставителя, а вторият се изпраща на служба „Държавни имоти" при Окръжния народен съвет, съответно Столичния общински народен съвет.

Актовете за недвижими имоти, свързани с държавна тайна – чл. 80 НДИ (отм.), се съставят от съответното министерство или друго ведомство и не се изпращат в народния съвет.

Съществува задължение за държавните организации, на които са предадени новопридобити или новопостроени държавни недвижими имоти, да уведомят в месечен срок от приемането им служба „Държавни имоти", за да се извърши актуването им. Уведомяването задължително се прави и при пристрояване или надстрояване на държавна сграда. Когато служби „Държавни имоти" установят, че новопридобитите или новопостроените сгради не са актувани, изискват необходимите сведения от държавните организации, в чието оперативно управление се намират имотите, и извършват актуването. При образуване на нови парцели вследствие промени в регулационните планове,

[6] *За актуването и деактуването на недвижими имоти като държавна собственост при режима на НДИ (отм.), вж. и Каранджулов, Р., В. Миладинова. Държавните имоти в НРБ. С., 1987, 172–183 и 190–199.*

за всеки новообразуван самостоятелен парцел се съставя нов акт, в който се посочват номерата и датите на старите актове. Станалата промяна се отбелязва и върху старите актове.

Актовете за държавни недвижими имоти се отбелязват с последователни номера, подшиват се в актови книги и се съхраняват в съответната служба „Държавни имоти“. Когато недвижимите имоти са престанали да бъдат държавна собственост или за имотите има съставени нови актове, старите актове се подшиват с последователни номера в актовите книги и се съхраняват в съответната служба „Държавни имоти“, с отбелязване, че са анулирани.

Чл. 86 НДИ (отм.) предвижда разгърната система за завеждане и съхраняване на съставените актове за държавни недвижими имоти. Задължително се води главна книга за недвижимите имоти. Останалите книги може да не бъдат водени в зависимост от броя на държавните имоти. Както главните книги, така и картотеките за държавните имоти и спомагателните книги не се унищожават, освен ако бъдат преснети на микрофилми (чл. 87, ал. 2 НДИ – отм.).

Актуването на недвижимите имоти като държавна собственост е свързано с възможност за държавата да се легитимира като собственик на тези имоти. Изрично това предвижда чл. 19 ЗС в неговата първоначална („Известия“, бр. 92 от 16 ноември 1951 г.) и допълнена, действаща редакция (ДВ., бр. 31 от 17 април 1990 г.). „Правото на собственост върху държавни (редакция 1951 г.), държавни и общински (редакция 1990 г.) недвижими имоти може да се установява и с документ, издаден въз основа на книгите, които се водят за тези имоти.“

Различни основания от тези по чл. 25 ПДИ (отм.) за деактуване на недвижими имоти от актовите книги за държавна собственост въвежда чл. 88, ал. 1 НДИ (отм.). Според този текст недвижимите имоти, неправилно актувани като държавни, както и недвижимите имоти, основанието за актуването на които е отпаднало, се отписват от актовите книги и се връщат на собствениците им по нареждане на министъра на финансите. Отписването се извършава въз основа на писмено искане на собственика, подадено чрез служба „Държавни имоти“ при съответния общински (районен) народен съвет или кметство. Към искането се прилагат писмени доказателства, че имотът е собственост на молителя. Отписването се извършва след вземане мнението на учреждението или организацията, която стопанисва имота.

Ако Министерството на финансите не намери основание недвижимият имот да бъде отписан от актовите книги за държавните имоти, лицето, което претендира, че е негов собственик, може да предяви пред компетентния съд осъдителен или установителен иск за собственост срещу Министерството на финансите. В литературата, при действащата разпоредба на чл. 88 НДИ (отм.), се приемаше, че ако Министерството на финансите, което представлява държавата по делата за собственост върху недвижими имоти, не е било конституирано като страна при гледането на делото, решението, с което искът за собственост на лицето, което претендира собствеността върху имота, не може да се счете за влязло в сила по отношение на държавата и да обоснове извода, че имотът, предмет на иска, не е държавна собственост.[7]

8. След приемането на Конституцията на Република България от 1991 г. бяха извършени съществени изменения в правното регулиране на държавната собственост. Отменена беше Наредбата за държавните имоти и в съответствие със значението на държавната собственост и необходимостта от приемането на подобаващо на тази собственост правно регулиране беше изработен и приет Законът за държавната собственост (ЗДС – обн. ДВ., бр. 44 от 21 май 1996 г.). Изработването и приемането на ЗДС беше заложено в самата конституция. След създаването, по силата на конституционните разпоредби на общинската собственост, чл. 17, ал. 4 от Конституцията предвиди, че режимът на обектите на държавната и общинската собственост се определя със закон.

Идеята, залегнала в чл. 17, ал. 4 от Конституцията, режимът на държавната и общинската собственост да се определи със закон, не съм сигурен, че беше адекватно изтълкувана от законодателя. Конституционният текст съдържа единствено указание, че обществените отношения, във връзка с двата вида собственост като съществени и поддаващи се на трайна уредба (арг. от чл. 3 ЗНА), трябва да бъдат уредени в

[7] *Каранджулов, Р., В. Миладинова. Цит. съч., с. 198.*

нормативен акт с ранг на закон. Истинският смисъл на тази разпоредба, струва ми се, беше, тези две много общи по характера си на публична собственост видове собственост да бъдат уредени в един закон, в който ясно и отчетливо да бъде отграничена т.нар. differentia specifica, каквато безспорно съществува между двата вида собственост, за да бъде гаранция, че няма да се допусне свободно и неконтролирано преливане от едната собственост в другата.

Законодателят възприе съвършено погрешната теоретически изходна позиция, че като публична собственост държавната и общинската собственост нямат антагонистични интереси и изследвайки онаследената от времето на социализма съвършено порочна философия, продължи да разглежда общинската собственост като някаква форма на „дъщерна собственост", производна от „майчината – държавна собственост", от която имуществени активи относително лесно могат да преминават към другата – общинската собственост.

Съпоставянето на двата закона – ЗДС и ЗОС (които освен друго бяха обнародвани в един и същ брой на „Държавен вестник"), и до днес, въпреки значителни изменения и допълнения в тях, ги очертава като актове близнаци, в които при формулирането на голяма част от конкретните правни норми в единия закон се използва, при една и съща редакция, терминът „държавна собственост" (в ЗДС), а в другия закон терминът „общинска собственост" (в ЗОС). Тази изключителна близост между двата вида собственост съобразно тяхната правна уредба в ЗДС и ЗОС можем да констатираме и в материята на актуването и деактуването на недвижими имоти като държавна, съответно като общинска собственост. Поради това не обосновава потребността от паралелно разглеждане на актуването, съответно деактуването и при недвижимите имоти – общинска собственост.

Актуването и деактуването на държавните имоти е уредено в глава пета „Надзор и актуване на имотите – държавна собственост", чл. 66–79 на Закона за държавната собственост, и глава девета „Надзор, актуване на имотите – държавна собственост и отписването им от актовите книги", чл. 102–114 на Правилника за прилагане на Закона за държавната собственост (ППЗДС – приет с Постановление №254 на Министерския съвет от 15 септември 2006 г., обн. ДВ., бр. 78 от 26 септември 2006 г.)

Чл. 5 ЗДС въздига акта за държавна собственост в средство за удостоверяване възникването, изменението и погасяването на правото на собственост върху държавни имоти. Той е официален документ, съставен от длъжностно лице по ред и форма, определени в закона. Актът за държавна собственост няма правопораждащо действие (чл. 5, ал. 3 ЗДС). Обстоятелствата, констатирани в него, когато е съставен по надлежния ред, имат доказателствена сила до доказване на противното (чл. 114, ал. 1 ППЗДС). Това означава, че на основание чл. 179, ал. 1 ГПК съдът е длъжен да приеме за установени посочените в акта факти: поредният номер на съставения акт за държавна собственост; номерът и датата на съставянето на акта за държавна собственост; номерът на преписката (досието), съдържаща документите, въз основа на които е съставен актът; характерът на собствеността (публична или частна); местонахождението на имота; видът и описанието на имота; данъчната оценка на имота към момента на утвърждаването на акта; предоставените права за управление и други обстоятелства.[8] Съдът обаче не е обвързан да приеме, че с акта за държавна собственост държавата е установила качеството си на собственик върху имота, а ще преценява материалната ѝ легитимация „по вътрешно убеждение, с оглед на всички доказателства по делото и разпоредбите на закона".[9]

Върховният административен съд също се е произнесъл (вместо много други свои актове в този смисъл, например в Решение № 11933 от 10.11.2008 г., по адм. дело № 8247/2008 г. на ВАС – трето отделение) по значението на вписването и отписването на един недвижим имот от актовите книги за държавна собственост. Изхождайки от нормата на чл. 5, ал. 3 ЗДС и прогласеното там декларативно действие на акта за държавна собственост, Върховният административен съд определя значението на вписването и отписването от актовите книги като техническо действие, което е свързано с отчета, регистрацията и управлението на държавните имоти и което няма конститутивно

[8] *Така и Бобатинов, М., Кр. Влахов. Вещно право. Практически проблеми. С., 2007, с. 161.*

[9] *Пак там.*

действие. Актуването или деактуването на един имот не е правопораждащ, правопроменящ или правопогасяващ юридически факт. С него не се променя, застрашава или нарушава правото на собственост.

Актуването и деактуването на недвижими имоти – държавна собственост, се извършва въз основа на установени в ЗДС и ППЗДС принципи.

Актуването е йерархически структурирана дейност на държавни органи по привеждане в известност и регистриране на недвижими имоти и вещни права – държавна собственост. Тя се извършва под общото ръководство на министъра на регионалното развитие и благоустройството, който осъществява и контрол върху дейността на областните управители при изпълнение на техните правомощия по придобиването, управлението и разпореждането с имоти – държавна собственост, както и по актуването и отписването от актовите книги на имотите – държавна собственост. Тези дейности се извършват от областния управител по местонахождението на имота и под надзора на министъра на регионалното развитие и благоустройството.

Управлението и разпореждането с движими вещи – държавна собственост, е предоставено от закона в компетентност на областните управители или ръководителите на ведомства, под общото ръководство и контрол на министъра на финансите.

На актуване подлежат всички имоти и вещни права – държавна собственост, посочени в чл. 104, ал. 1 ППЗДС. Това са: обекти изключителна държавна собственост; защитените територии; всички обекти с национално значение; гори и земи от държавния горски фонд и построени върху тях сгради; земеделски земи от държавния поземлен фонд и построени върху тях сгради; язовирите; имоти – държавна собственост извън страната; незастроени урегулирани и неурегулирани поземлени имоти; сгради, обекти в сграда, идеални части от сграда или обект в сграда (жилищна сграда, жилище, гараж, ателие, магазин, работилница, склад, сграда за административни нужди, обект за административни нужди, сграда за социални, учебни, просветни, културни, спортни и здравни дейности, хотели и други сгради за подслон, места за настаняване, заведения за хранене и развлечения, производствена сграда или обект, друга сграда) и прилежащият към тях поземлен имот; ограничени вещни права върху имоти.

Не се съставят актове за държавна собственост за временни постройки, коритата на реки и дерета, естествените водоеми, пътната мрежа, мостовете, подлезите, инженерната инфраструктура и други обекти, които не са трайно прикрепени към земята и нямат характер на недвижим имот (чл. 68, ал. 4 ЗДС, чл. 105 ППЗДС).

В § 4 ПЗР ППЗДС е отразен и особено съществениият принцип на нормотворческа приемственост и икономия, която налага запазване действието на всички актове, съставени при действието на отменени уредби, ако те съответстват на установените нови нормативни разрешения в ЗДС и ППЗДС – „актовете за държавна собственост, създадени по установения ред, до влизане в сила на ППЗДС, запазват правната си сила“.

Съобразен е и принципът за публичност на актовите книги за имотите – държавна собственост. Съгласно чл. 77 ЗДС тези книги са общодостъпни и всеки може да иска справка по тях, при условия и по ред, определени с ППЗДС.

В закона са определени и основните технически изисквания, върху които се изгражда системата на актуването и деактуването на недвижимите имоти като държавна собственост.

Актовете за държавна собственост се вписват с последователни номера в регистъра, подшиват се в актови книги и се съхраняват в съответното звено „Държавна собственост“. Така се съхраняват и актовете за държавни имоти, които са престанали да бъдат собственост на държавата, или за имоти, за които са съставени нови актове, като в тях се отбелязва съответното обстоятелство.

Нов акт за държавна собственост се съставя за имоти – публична държавна собственост, които с решение на Министерския съвет бъдат обявени за имоти – частна държавна собственост, или за имоти частна държавна собственост, които с решение на Министерския съвет бъдат обявени за имоти – публична държавна собственост (чл. 74, във връзка с чл. 6 ЗДС). Новите актове подлежат на вписване в службата за вписванията.

Нов акт се създава (чл. 72 ЗДС) и при промяна на основанието за придобиването на недвижимия имот от държавата или при установяване, че е налице явна фактическа грешка.

В новия акт за държавна собственост се отбелязва новото основание за придобиване на недвижимия имот и се поправя допуснатата грешка.

Нов акт за държавна собственост се създава и когато в резултат на изменение на подробните устройствени планове, кадастралната карта (кадастралния план), плановете за земеразделяне, лесоустройствените планове и други планове, свързани с възстановяването на правото на собственост върху земи и гори от горския фонд, се образуват нови държавни поземлени имоти. В новия акт се посочват номерът и датата на стария акт, като на свой ред промяната се отбелязва и върху стария акт и се вписва в службата по вписванията.

Към актовете за държавна собственост чл. 70, ал. 4 ЗДС предвижда, че се прилагат документите, които установяват правото на собственост на държавата върху тези имоти.

За записването на данните, които се съдържат в съставените актове за държавни имоти, министърът на регионалното развитие и благоустройството утвърждава образци на главен регистър и спомагателни регистри, които се водят във ведомствата, на които са предоставени за стопанисване и управление актуваните държавни имоти. Актовете за държавна собственост, главният регистър и спомагателните регистри се съхраняват безсрочно.

За имотите – изключителна държавна собственост, актовете се съставят в два екземпляра от звено „Държавна собственост“ на Министерството на регионалното развитие и благоустройството (МРРБ). Актовете се подписват от съставителя и се утвърждават от министъра на регионалното развитие и благоустройството. След съставянето на акта за държавна собственост данните, отразени в него, се записват в главен регистър за обектите – изключителна държавна собственост (чл. 106, ал.1, т. 1 ППЗДС).

Актовете за публична и частна държавна собственост се съставят от звено „Държавна собственост“ при областния управител. Актовете се подписват от съставителя и се утвърждават от областния управител. Първият екземпляр се съхранява в звено „Държавна собственост“, а вторият се представя в съответната служба по вписванията, в 14-дневен срок от утвърждаването (чл. 70, ал. 1 ЗДС). На Министерство на регионалното развитие и благоустройството и на лицата, които ползват имота, се предоставят преписи след вписването на акта. Данните от съставения акт се вписват в главен регистър за държавната собственост по чл. 106, ал. 1, т. 2 ППЗДС.

За имотите държавна собственост, свързани с класифицирана информация, която представлява държавна тайна, свързана със сигурността и отбраната на страната, актовете се съставят от звено „Държавна собственост“ на съответното министерство или ведомство, което управлява имота. Те се подписват от съставителя и се утвърждават от министъра или от ръководителя на ведомството (чл. 70, ал. 2 ЗДС). Първият екземпляр се съхранява в съответното ведомство, вторият се изпраща по установения ред на МРРБ, а препис от акта се изпраща на съответния областен управител. За тези актове се създават отделни главни регистри за имоти – държавна собственост, свързани с класифицирана информация, представляваща държавна тайна или със сигурността и отбраната на страната, в които се вписват данните от акта, посочени в чл. 106, ал. 1, т. 4 ППЗДС.

За имоти – държавна собственост, намиращи се извън страната, актовете се съставят в Министерство на финансите в три екземпляра, по образец, утвърден от министъра на регионалното развитие и благоустройството. Подписват се от съставителя и се утвърждават от министъра на финансите. Първият екземпляр се съхранява в Министерството на финансите, вторият в МРРБ, третият – в Министерство на външните работи, а препис от акта се изпраща на ползвателя на имота (чл. 70, ал. 3 ЗДС). В главен регистър за имотите – държавна собственост, намиращи се извън страната, се вписват данните от актовете, посочени в чл. 106, ал. 1, т. 4 ППЗДС.

Отделно за имотите публична държавна собственост се води спомагателен регистър за публична държавна собственост, в който се вписват данните от съставения акт за държавна собственост, по чл. 106, ал. 1, т. 5 ППЗДС и спомагателен регистър за имотите частна държавна собственост, в който се вписват данните от съставения акт за държавна собственост, по чл. 106, ал.1, т. 6 ППЗДС. Областният управител или съответният министър могат да въвеждат и други спомагателни книги и регистри за отразяване на обстоятелствата по държавната собственост.

Съгласно чл. 78, ал. 1 от Закона за държавната собственост, имоти, неправилно актувани като държавна собственост, както и имоти, основанието за актуването на които е отпаднало, се отписват от актовите книги със заповед на областния управител и се предават на собственика. Промяната на собствеността подлежи на вписване, а според чл. 79 ЗДС споровете за материално право се решават по съдебен ред.

Първият съществен момент, отразен от законодателя в нормата на чл. 78, ал. 1 ЗДС, е този за основанието за отписването на имотите от актовете за държавна собственост. Чл. 78, ал. 1 ЗДС, във връзка с чл. 108 ППЗДС, посочват като основания за това отписване няколко групи обстоятелства: тези имоти да са престанали да бъдат държавна собственост, имотите неправилно да са актувани като държавна собственост или да са били актувани като държавна собственост, но основанието за актуването им като такава собственост да е отпаднало.

На следващо място отписването на имота от актовите книги за държавна собственост предполага доказване от страна на лицето, което иска отписването им, че е собственик на имота. Това желае да изрази законът в чл. 78, ал. 1, изр. 1 in fine ЗДС, когато предвижда, че след отписването от актовите книги със заповед на областния управител имотите „се предават на собственика".

В така изложената съвкупност от факти, определящ е фактът на установяване на правото на собственост върху имота, чието отписване от актовите книги се иска. Този момент в закона обаче не е изрично откроен и подчертан, въпреки че е безспорно най-важен и определящ. В текста на чл. 78, ал. 1 ЗДС той е погълнат от действията по установяването на неправилното актуване на имота като държавна собственост и изследването за наличието на обстоятелства, които водят до отпадане на основанието за актуване на имота като държавна собственост. Инкорпориран е и в заповедта на областния управител, с която той нарежда отписване на имота от актовите книги. За да стане ясно, че той ще бъде предаден на неговия собственик, без законът да предвиди това изключително важно и определящо цялата поредица от действия доказване на собствеността, като го постави в началото на фактическия състав на деактуването. След заповедта на областния управител за отписване от актовите книги за държавна собственост имотът „се предава на неговия собственик".

Нещата изглеждат объркани и нелогични. Оставя се с впечатление, че първо, се изследва дали имотите са неправилно актувани като държавна собственост или дали основанието за тяхното актуване е отпаднало. После, че се провежда стадия на тяхното отписване от актовите книги за държавна собственост и издаването на заповедта на областния управител за тяхното отписване. И едва на последно място в тази верига от факти идва изследването на въпроса за правото на собственост върху деактувания имот, просто сякаш за да намерят собственик, на който да предадат владението и възстановят собствеността.

Това е сбърканата логика и при отписването на имоти от актовите книги за общинска собственост по чл. 64, ал. 1 ЗОС.

Заслужава отбелязване в тази връзка съществената разлика между разпоредбите за деактуване на имоти, неправилно актувани като държавна собственост или основанието за актуването, на които е отпаднало по чл. 78, ал. 1 ЗДС, от една страна, и от друга – уредбата на това деактуване в чл. 108 и чл. 109 ППЗДС. В акта на Министерския съвет – ППЗДС, подзаконовият законодател е бил значително по-прецизен и е съумял да отграничи двата момента, като подчертае определящото значение на факта на доказване на правото на собственост върху недвижимия имот, чието отписване от актовите книги като имот държавна собственост се иска. „Имотите, които са престанали да бъдат държавна собственост – четем в чл. 108 ППЗДС – неправилно са били актувани като такива, както и тези, основанието за актуването на които е отпаднало, се отписват от актовите книги със заповед на областния управител по местонахождението на имота".

Веднага се откроява разликата с чл. 78, ал. 1 ЗДС. В чл. 108 ППЗДС не е предвидено, че след издаването на заповедта на областния управител за отписването на имота от актовите книги за държавна собственост – „имотът се предава на собственика". Защото в следващия чл. 109 ППЗДС, в процедурата по отписването от актовите книги за държавна собственост на недвижимия имот, се извежда на преден план фактът на доказване правото на собственост върху имота, като предпоставящ фактите

на прекратяване на правото на държавна собственост върху него – установяване на неправилното му актуване като държавен или като имот, основанието за актуването на който като държавен е отпаднало. Когато вече, като естествена последица, във фактическия състав на деактуването идва и последният факт, който завършва състава – заповедта на областния управител по местонахождението на имота за отписването му от актовите книги. „Отписването на имотите – предвижда чл. 109, ал. 1 ППЗДС – се извършва въз основа на писмено искане на собственика, подадено до областния управител. Към искането си (чл. 109, ал. 2 ППЗДС) собственикът прилага писмени доказателства, удостоверяващи, че имотът е негова собственост".

Правилната нормотворческа позиция по деактуването, макар в нейния директен вид, е проведена от подзаконовия законодател и в чл. 112, ал. 1 ППЗДС – „Ако въз основа на представените доказателства компетентният орган установи, че имотът не е държавна собственост, той нарежда със заповед имотът да бъде отписан от актовите книги на имотите – държавна собственост." Отпаднали са предходните и необходими по чл. 78, ал. 1 ЗДС факти на установяването, че имотът е престанал да бъде държавна собственост, че е неправилно актуван като държавна собственост или че е бил правилно актуван като държавна собственост, но основанието за това актуване е отпаднало. Съвършено правилно акцентът е поставен върху установяването на собствеността. Защото, ако имотът не е държавна собственост, очевидно става, като последица от този факт, че е неправилно актуван като държавна собственост или че макар и правилно актуван като държавна собственост, основанието за актуването му е отпаднало, защото той е престанал да бъде държавна собственост.

ЗДС и ППЗДС съдържат уредба и на конкретни хипотези на деактуване на недвижими имоти като имоти – държавна собственост. Съгласно чл. 78, ал. 2 ЗДС, съответно чл. 110, ал. 1 ППЗДС, отписването на имоти – публична държавна собственост, които са свързани с класифицирана информация, представляваща държавна тайна, или със сигурността и отбраната на страната, се извършва със заповед на министъра на регионалното развитие и благоустройството, след вземане мнението на съответното ведомство, което управлява имота.

Отписването на имоти – собственост на българската държава извън страната (чл. 78, ал. 3 ЗДС, чл. 110, ал. 2 ППЗДС), се извършва със заповед на министъра на финансите, по предложение на министъра на външните работи.

Становище по искането за отписване от актовите книги се взема във всички случаи, когато се касае за имот, предоставен за управление на държавно юридическо лице.

Областният управител ще издаде заповед за отписването на имота от актовите книги за държавна собственост, когато въз основа на представените доказателства установи, че имотът не е държавна собственост. Тогава, след заповедта за отписване, имотът се предава на неговия собственик – лицето, което по смисъла на чл. 109 ППЗДС е направило писменото искане до областния управител за отписването на имота и с приложени писмени доказателства е удостоверило, че имотът е негова собственост. В едномесечен срок от издаването на заповедта за отписване на недвижимия имот от актовите книги за държавна собственост, областният управител е длъжен да уведоми писмено и да изпрати копие от заповедта за отписване на ведомството, на което е било предоставено правото на управление върху отписания имот.

Ако компетентният орган – областният управител или съответният министър установят, че няма достатъчно доказателства за наличието на някое от условията за отписването на недвижимия имот от актовите книги за държавна собственост по чл. 78, ал. 1 ЗДС, съответно по чл. 108 ППЗДС, или че лицето, което е поискало отписването на имота, не може да докаже по безспорен начин правото си на собственост върху този имот, той издава заповед за отказ от отписване на недвижимия имот от актовите книги за държавна собственост.

Заповедта, с която областният управител отказва да отпише от актовите книги и да предаде на молителя владението върху актувания като държавна собственост недвижим имот, не е индивидуален административен акт, по смисъла на чл. 21 АПК и молителят не може да търси отмяната на тази заповед по пътя на административното правосъдие. В ЗДС и ППЗДС не е предвиден съдебен контрол върху актовете на областния управител, постановени на основание чл. 78 и 79 ЗДС. Затова, както предвижда чл. 79 ЗДС, съответно чл. 113

ППЗДС, лицето, което е поискало отписването на имота, може да докаже правото си на собственост по отношение на този имот по общия исков ред, като предяви иск за собственост по чл. 108 ЗС срещу държавата, в лицето на министъра на регионалното развитие и благоустройството (арг. от чл. 31 , ал. 2 ГПК).

В правната литература е разискван въпросът, за да предяви иск за собственост по чл. 108 срещу държавата, лицето, което твърди, че е собственик на актувания като държавна собственост недвижим имот, следва ли като процесуална предпоставка да поиска от областния управител да деактува имота и това деактуване да му е било отказано?

Смятам за правилно и законосъобразно становището на М. Бобатинов и Кр. Влахов, че само по себе си обективното наличие на спор е достатъчно, за да обуслови интереса от искова защита и не е свързано непременно с неуспешното провеждане на административната процедура по деактуване на имота, което има само техническо значение. И по мое мнение „съставянето на акт за държавна собственост е достатъчно, за да се приеме, че държавата заявява собственически права върху актувания имот, което поражда правен интерес от предявяване на иск от страна на всяко лице, което претендира за себе си правото на собственост“.[10] Искът за собственост може би ще бъде не само по директния способ за признаването на собствеността, но и за предаването на владението върху неправилно актувания като държавна собственост недвижим имот.

Друг е въпросът, че ако преди предявяването на иска по чл. 108 ЗС не е поискано деактуване на имота по чл. 78, ал. 1 ЗДС (съответно чл. 108 и чл. 109 ППЗДС), при уважаване на иска за собственост съдът може, по искане на процесуалния представител на държавата, да я освободи на основание чл. 78, ал. 2 ГПК от задължението да заплати разноските по делото, ако тя, като ответник, не е дала повод за завеждане на делото и ако признае иска. В този случай разноските по делото ще бъдат възложени върху ищеца, който не е използвал предоставената му от закона възможност да иска деактуването по административен ред, по реда на чл. 78, ал. 1 ЗДС (чл. 108 и чл. 109 ППЗДС) и с това е станал причина за предявяването на претенцията си за собственост върху актувания като държавна собственост недвижим имот по съдебен ред.

[10] *Пак там, с. 163.*

ИМУЩЕСТВЕНИ ПОСЛЕДИЦИ ОТ РАЗВОДА ПРИ ДЕЙСТВИЕТО НА НОВИЯ СЕМЕЕН КОДЕКС

Проф. д-р Екатерина Матеева

I. Обща характеристика

1. Обстоятелство от съществено значение за уредбата на имуществените последици от развода при действието на новия Семеен кодекс (СК)[1] е изоставянето на императивния модел на правно регулиране, при който единствено допустим и възможен имущественобрачен режим беше комбинацията от съпружеска имуществена общност върху определени имущества и имуществена разделност за останалите имущества[2], и въвеждането на **диспозитивното начало** при уреждане на имуществените отношения между съпрузи[3]. Неговото съдържание се проявява в правото на встъпващите в брак, респ. на съпрузите по време на брака, да изберат свободно типа имущественобрачен режим, на който подчиняват отношенията си по повод притежаването на лични и общи съпружески имущества, и по такъв начин да предопределят в известни рамки съдържанието на имуществените последици от евентуален развод помежду им (арг. от чл. 18, ал. 1, 2 и 4 във вр. с чл. 9, ал. 2, чл. 10, ал. 2, изр. второ, чл. 37–43 и чл. 58 СК)[4]. Съдържанието на това право се изразява в признатата им от закона възможност за избор измежду един от двата законови режима – на общност по чл. 21–32 СК или на имуществена разделност по чл. 33–36 СК, или за установяване помежду им на договорен режим чрез сключване на брачен договор, чиято правна рамка се съдържа в разпоредбите на чл. 37–43 СК. Определянето на режимите на общност и на разделност като *„законови“* по смисъла на чл. 18, ал. 1 и 2 СК се обяснява с обстоятелството, че със *законови норми* (чл. 21–32, 33–36, 54–58 СК) са уредени:

– предметният обхват на двата режима;

– предпоставките за възникване на общността и на разделността на съпружеските имущества;

– правомощията на съпрузите, свързани с владението, ползването, управлението и разпореждането с общите и с личните им имущества;

– правните последици от извършване на действия на разпореждане с общи и лични имущества в нарушение на законовите правила;

– основанията и редът за прекратяване на съпружеската имуществена общност и правните последици от това (при приложим режим на общност);

– участието на съпрузите в разходите и задълженията за задоволяване на семейните нужди;

– имуществените последици от прекратяването на брака.

Напротив, при *„договорния“* имущественобрачен режим по смисъла на чл. 18, ал. 1, т. 3 СК страните имат възможност с брачен договор да моделират в съответствие с актуалния си интерес конкретната правна уредба на своите имуществени отношения, като уговорят конкретно правата на всеки от тях по отношение на имуществото, което се придобива през време на брака, правата върху притежаваното от тях предбрачно имущество, правата и задълженията им във връзка с управлението, ползването и разпореждането с тия имущества, вкл. семейното жилище, участието на всеки в разходите и задълженията за поддръжка на семейството, имуществените последици при развод, задълженията, свързани с издръжката на съпрузите и децата от брака и т.н. (арг.

---

[1] *Обн., ДВ., бр. 47 от 23. юни 2009 г., изм., бр. 74 от 15. септември 2009 г. и бр. 82 от 16. октомври 2009 г.*

[2] *Вж. чл. 19-21 отм. СК от 1985 г., отм. с § 3 от ПЗР на СК от 2009 г.*

[3] *Общо за характера и съдържанието на реформата на имущественобрачното ни право вж. Цанкова, Ц., Новият Семеен кодекс – кодекс на съгласието и на особената закрила на децата, сп. „Общество и право“, кн. 7/2009 г.; Станева, А., Брачният договор по новия Семеен кодекс, С., „Сиела”, 2009 г., с. 7-16 и др.*

[4] *Тази свобода е отнета по закон на непълнолетните или ограничено запретени встъпващи в брак (арг. от чл. 18, ал. 2, предл. второ СК, чл. 37, ал. 2 СК). Имущественобрачните им отношения се подчиняват ex lege на законовия режим на общност по чл. 18, ал. 1, т. 1 във вр. с чл. 21-32 СК.*

от чл. 38, ал. 1 СК)[5]. С брачния договор страните могат да препратят към някой от законовите режими на имуществена общност и на разделност, но могат и да ги комбинират за различните видове имущества, като по такъв начин ги „адаптират“ към конкретните особености на брачното си съжителство (арг. от чл. 38, ал. 2, изр. първо СК). Свободата им на договаряне при избор на договорен имуществен режим е ограничена освен от общата забрана за противоречие с императивните правила на действащото законодателство и на морала (арг. от чл. 9 ЗЗД), още и от някои специфични семейноправни забрани, като напр., забраната да се уговаря, че предбрачно имущество на някоя от страните ще стане съпружеска имуществена общност (арг. от чл. 38, ал. 2, изр. второ СК) или че след развода съпрузите ще останат един на друг законни наследници, или че в случай на смърт на единия от съпрузите преживелият съпруг няма да наследява по закон и др. под. (арг. от

[5]Най-общо казано, брачният договор представлява съглашение между мъж и жена, свързано със създаването и съществуването на брачен съюз помежду им и насочено към уреждане на имуществените им отношения през време на брака и в случай на неговото прекратяване. Нашият СК не дава определение за понятието „брачен договор“. От разпоредбите на чл. 37, ал. 1 и 3 и чл. 38 СК може само да се направи извод, че с брачен договор се уреждат имуществените отношения между мъж и жена за времето, през което те са свързани помежду си с брачна връзка, както и в случай на развод, респ. унищожаване на брака. В чуждестранните законодателства също липсва определение за понятието „брачен договор“. По правило те предвиждат, че с брачен договор съпрузите могат да уредят имуществените си отношения или да изменят избрания от тях при сключването на брака имуществен режим – така § 1408, ал. 1 от германския ГК, чл. 182, ал. 1 и 2 от швейцарския ГК, чл. 256 от ГК на Руската федерация във вр. с чл. 42 от СК на Руската федерация и др. По-подробно е определението, съдържащо се в разпоредбата на § 1217 от австрийския ГК. Според нея брачните договори (Ehepakte) са онези съглашения, които се сключват с оглед на брачната връзка относно имуществата на съпрузите и имат за обект имуществата, придобити от тях във връзка или през време на брака, вкл. сватбените подаръци, зестрата, управлението и ползването на личните имущества, наследяването между съпрузи и издръжката след прекратяването на брака, вкл. издръжката на овдовелия съпруг и възможността в негова полза да се учреди пожизнено право на ползване върху имущество на починалия му съпруг. В европейската правна теория брачният договор се определя като съглашение, насочено към избор на приложимия в отношенията между страните имуществен режим и към уреждане на имуществените отношения между съпрузите, вкл. при прекратяване на брака им - вж. Giesen, D. Familienrecht. Tübingen, 1994, S. 116; Brückner, Ch. Schweizerisches Beurkundigungsrecht, Zürich, 1993, 654-655. Швейцарската доктрина в лицето на Von Tour/Schnyder/Schmid. Das schweizerische Zivilgesetzbuch, 11. Aufl., Zürich, 1995, S. 214, вижда в брачния договор съглашение относно последиците от брака по отношение имуществото на всеки от съпрузите. Изтъква се, че с този договор страните определят имуществения режим, на който подчиняват отношенията през времетраене на брачната връзка. Съществено съдържание на този договор може да включва два вида уговорки: а) такива, насочени към избор на имуществен режим и б) такива, предназначени да уредят конкретно имуществените отношения между съпрузите относно отделни имущества в рамките на избрания от тях договорен режим. Сравнителноправният преглед показва, че законодателствата и теорията определят брачния договор най-вече чрез посочване на специфичния му предмет и съдържание. С брачен договор се уреждат по начало само съпружески имуществени отношения. Не могат да се уреждат имуществени отношения между съпрузите и трети лица (напр. с деца – налични или бъдещи, родители, други роднини или трети лица без семейноправна връзка със страните по договора). За българското законодателство този извод следва от разпоредбата на чл. 37, ал. 1 СК, в която се казва, че с брачния договор се уреждат имуществени отношения само помежду встъпващите в брак лица. Единственото отклонение от този принцип се допуска за издръжката на децата от брака. Разпоредбата на чл. 38, ал. 1, т. 7 СК позволява на страните по брачния договор да уговорят въпросите, свързани с издръжката на децата през време на брака, както и в случай на евентуалното му прекратяване с развод или поради неговата унищожаемост. Вярно е, че и при двете хипотези титуляр на правото на родителска издръжка са децата, а те не са страни по брачния договор. Държейки сметка за социалната действителност, законодателят обаче е отчел, че споровете относно издръжката на децата често възникват в съпружеското ежедневие, вкл. и когато не се е стигнало до дълбоко и непоправимо разстройство на брачните отношения. Затова, като е взел предвид имуществения характер на родителското алиментно задължение, законодателят с основание е приел, че въпросите, свързани с изпълнението на задължението на всеки от двамата родители за издръжка на децата по време на брака и при евентуален развод, са естествена част от „пакета“ споразумения относно имуществените отношения между съпрузите. В интерес на общите деца на съпрузите се допуска в брачния договор да се уговори участието на всеки един от тях в покриване на пълния размер на издръжката, като се определят условията за предоставянето ѝ и тя се уговори в по-висок размер в сравнение със законовите ѝ параметри (срв. с чл. 142, ал. 2, чл. 143 СК). С брачен договор могат да се уреждат само имуществени отношения между страните, но не и неимуществени. Извън предмета на договора остават всякакви лични (неимуществени) последици от брака. Даже някои законодателства с цел да предотвратят каквито и да било „изкуше-

чл. 38, ал. 3, изр. първо СК).

Изборът на имуществен режим може да се извърши както с оглед на предстоящото встъпване в брак, с действие от момента на сключването му (арг. от чл. 9, ал. 2 и чл. 10, ал. 2, изр. второ, чл. 18, ал. 2 и 3 и чл. 40, ал. 1 СК), така и от съпрузите през време на брака – по всяко време до момента на прекратяването му (арг. от чл. 18, ал. 4, чл. 40, ал. 1 във вр. с чл. 44 СК). Заслужава специално да се подчертае, че в духа на модерните тенденции в европейските семейноправни уредби (вж. напр. чл. 182, ал. 2 от швейцарския ГК; § 1408 от германския ГК; чл. 1396, ал. 1–3 и 1397 от френския ГК и др.) новият СК закрепва изрично и възможността на съпрузите да променят приложимия в отношенията им имуществен режим по време на брака – арг. от чл. 18, ал. 4 и чл. 41 СК. Гаранция за сигурността на гражданския оборот съставлява непротивопоставимостта спрямо трети лица на невписания в регистъра по чл. 19 СК имуществен режим, както и абсолютната законова забрана за засягане на права, придобити от трети лица преди сключването на брачния договор, вкл. и в случаите, при които с него се изменя приложимия до момента режим на имуществените отношения между съпрузите (арг. от чл. 40, ал. 2 и 41, ал. 2 СК).

С цел постигане на единство в уредбата на имуществените отношения, възникнали при действието на отменения СК и тези, които ще се пораждат за в бъдеще, с разпоредбата на § 4, ал. 2 от ПЗР на новия СК се предостави възможност на съпрузите по заварени към 1 октомври 2009 г. бракове да изберат свободно приложимия в отношенията им имуществен режим, като преминат към имуществена разделност по чл. 33–36 СК или сключат помежду си брачен договор по чл. 37 и сл. СК. В тези случаи съпрузите по заварени бракове могат да преуредят по своя воля с обратно действие имуществените си отношения, възникнали преди влизане в сила на новия СК, стига с това да не се засягат права, придобити от трети лица преди упражняване на правото на избор (арг. от § 4, ал. 2 във вр. с чл. 40, ал. 2 и 41, ал. 2 СК).

2. При така установената от новия СК множественост на възможните имуществени режими **имуществените последици от развода** могат да бъдат групирани в две големи групи: ***общи*** и ***особени*** последици. Това делене е *принципно ново* за нашето семейно право, тъй като за първи път у нас всички тези последици не се уреждат от закона императивно и уеднаквено, а се предвижда право на избор на имуществен режим, включващо и възможност за уговаряне в определени рамки на последиците от развода в имуществените отношения между страните (арг. от чл. 38, ал. 1, т. 5, 6, 7, 8 и чл. 58 СК).

Общите последици са тези, които настъпват по силата на закона във всички случаи на прекратяване на брака с развод, по начало без оглед на типа имуществен режим, който е бил приложим в отношенията между съпрузите към момента на постановяване на съдебното решение за развод – режим на общност, режим на разделност или договорен режим (вж. чл. 18, ал. 1 СК).

Особените последици са тези, които настъпват в зависимост от типа имуществен режим, приложим в отношенията между съпрузите към момента на прекратяването на брака им с развод. Тези последици са диференцирани съобразно спецификите в съдържанието на всеки от трите режима – законов режим на съпружеска имуществена общност, законов режим на разделност и договорен режим по чл.

ния“ на страните за договаряне по неимуществените последици от брака, изключват с изрични разпоредби най-значимите неимуществени отношения от обхвата на брачния договор. Така разпоредбата на чл. 1388 от френския ГК забранява на съпрузите с брачен договор да отменят правата и задълженията, произтичащи за тях от брака, както и да дерогират законовите правила относно упражняването на родителските права и задължения и предоставките за назначаване на настойник/попечител по отношение на родените или осиновени от брака деца. В нашето законодателство посоченото ограничение в предмета на договора е изразено по категоричен начин в разпоредбата на чл. 38, ал. 1, предл. първо СК, в която се казва, че брачният договор съдържа уговорки само относно имуществени отношения между страните. Същият извод по същество произтича и от разпоредбите на чл. 37, ал. 1, 39, ал. 2 и 3 и др. СК. Изводът е, че уговарянето на задължения с личен (неимуществен) характер е „чуждо тяло“ за съдържанието на брачния договор, поради което такива клаузи ще са лишени от правно значение, както в отношенията между страните по него, така и в отношенията на всяка една от тях и третите лица. Ще са налице т.нар. морални клаузи, които не са правно обвързващи.

18, ал. 1, т. 1–3 СК.

Без съмнение, задължението за издръжка на бивш съпруг по чл. 145 СК също има място сред имуществените последици от развода, но по традиция то се урежда и разглежда систематично като част от правилата за семейноправната издръжка (вж. глава X от СК), поради което не се обсъжда в рамките на това изложение.

Разпоредбите относно последиците от развода за имуществените отношения между съпрузите се прилагат съответно и при унищожаване на брака, като недобросъвестността при унищожаване на брака има правното значение на вината при развода (арг. от чл. 48, ал. 3 СК).

II. Общи имуществени последици от развода

1. Отпадане на взаимното наследяване по закон между съпрузите

По силата на чл. 9 от Закона за наследството (ЗНасл) съпрузите се наследяват взаимно по закон. Преживелият съпруг е особен законен наследник на своя починал съпруг, тъй като не попада в никой от четирите наследствени реда, но сънаследява (конкурира) с призованите законни наследници на починалия от първи до трети наследствен ред, включително и изключва тези от четвъртия наследствен ред (арг. от чл. 9, ал. 1–3 във вр. с чл. 5–8 ЗНасл.)[6]. При липса на наследници по закон на починалия от първи до трети ред включително (чл. 5 – чл. 8, ал. 1–3 ЗНасл.), както и когато всички законни наследници от тези редове са се отказали от наследството по чл. 52 ЗНасл. или са станали недостойни по смисъла на чл. 3 ЗНасл., преживелият съпруг получава сам цялото наследство (арг. от чл. 9, ал. 3 ЗНасл.)[7]. Заради съпружеското си качество преживелият съпруг е законен наследник със запазена част от наследството на своя починал съпруг, наред с неговите деца, респ. низходящи по право на заместване, или родители (арг. от чл. 28–29 ЗНасл.)[8]. Това означава, че наследодателят не може със завещателни разпореждания или чрез дарствени актове да накърнява онова, което представлява запазената част от наследството в полза на преживелия съпруг съобразно правилата на чл. 29 ЗНасл. Ако това се случи, след откриване на наследството преживелият съпруг може да иска по съдебен ред намаляване на тия завещания и дарения до размера, необходим за допълване на неговата запазена част по правилата на чл. 30-37 ЗНасл.

Описаното наследственоправно положение на преживелия съпруг се основава на *брачната му връзка с наследодателя*, която е била прекратена с физическата или обявена смърт на последния (арг. от чл. 44, т. 1 СК). Но когато бракът бъде прекратен с развод или унищожаване, тези юридически факти препятстват автоматично по силата на закона възникването на наследствените права на бившия съпруг. *Според разпоредбата на чл. 54, ал. 1, предл. първо СК след развода бившите съпрузи престават да бъдат законни наследници един на друг.* Тази норма е ***императивна*** и намира приложение без оглед формата на развода (по исков ред – поради разстройство на брака по чл. 49 СК или по взаимно съгласие по чл. 50–51 СК), респ. без оглед на основанието за унищожаването на брака, както и независи-

---

[6] *За наследственоправното положение на преживелия съпруг общо вж. Тасев, Хр. Българско наследствено право, осмо изд., С., Сиела, 2006, с. 41 и сл. Относно правата на „последващия съпруг" по смисъла на чл. 9а ЗНасл., т.е. този, който е сключил брак с наследодателя-собственик след одържавяването на реституираните имоти или включването им в ТКЗС или други образувани въз основа на тях селскостопански оранизации, вж. тълк. р. № 1 от 4. 11. 1998 г. по гр. д. № 1/1998 г. на ОСГК на ВКС, публ. в Сб. Постановления и тълкувателни решения по граждански дела (1953–2009), Книга първа, съставители Велинов, Л., Б. Найденов. С., Фенея, 2009, с. 336 и сл.*

[7] *Съгласно тълк. р. № 148 от 10. 12. 1986 г. по гр. д. № 119/86 г. на ОСГК ВС (цит. съч., с. 364 и сл.) при отказ от наследство, направен от някое от децата на наследодателя, а също и при неприемането му от някое от тях, преживелият съпруг получава дял от наследството, равен на дела на всяко от децата, които са приели наследството. В случай на отказ от наследството, заявен от всички деца на наследодателя, а също и при неприемането му от всички тях преживелият съпруг наследява със следващите децата редове. В този случай, ако няма наследници от тези редове (имат се предвид наследници по закон от втори и трети наследствен ред включително, тъй като въпросното тълк. решение е постановено преди въвеждането на четвъртия наследствен ред, бел. моя, Е.М.), той получава цялото наследство.*

[8] *Вж. ППВС № 1 от 26.05.1984 г. по гр. д. № 1/1984 г. за размера на запазената част на преживелия съпруг, когато наследява с наследници без запазена част (цит. съч., с. 357 и сл).*

мо от това, дали съдът се е произнесъл относно вината за разстройството на брака, респ. независимо от това, дали преживелият бивш съпруг е бил добросъвестен (вж. чл. 48, ал. 3, изр. второ СК). Отпадането на взаимното *наследяване по закон* между бившите съпрузи по прекратения с развод или унищожение брак не зависи от типа имуществен брачен режим, който е бил приложим в отношенията между съпрузите при постановяването на бракоразводното решение. Тази законна последица не може да бъде предотвратена от съпрузите нито чрез противна уговорка в споразумението им по чл. 49, ал. 4 СК при развод по исков ред, нито със споразумението им по чл. 51, ал. 1 СК при развод по взаимно съгласие, нито пък с клауза в сключения помежду им брачен договор[9] (също и поради императивната забрана по чл. 38, ал. 3, изр. първо СК, която не допуска брачният договор за съдържа разпореждания за случай на смърт).

Преживелият съпруг престава да бъде законен наследник и на починалия през време на бракоразводния процес ищец, когато основателността на иска за развод бъде установена при продължаване на делото от призованите към наследяване низходящи или родители на починалия при предпоставките на чл. 52, ал. 2 СК (арг. от чл. 54, ал. 1, изр. второ СК). В тези случаи наследствените права на преживелия съпруг отпадат поради това, че той е бил виновен за разстройството на брака[10].

2. Отпадане на всички изгоди, произтичащи от разпорежданията в случай на смърт, направени преди развода или унищожаването на брака

По силата на чл. 54, ал. 1, изр. първо, предл. второ СК след развода, респ. след унищожаването на брака, бившите съпрузи губят изгодите, произтичащи от разпорежданията в случай на смърт, направени преди това. Имат се предвид, на първо място, облагодетелстваният mortis causa с общи или частни завещателни разпореждания по чл. 16 ЗНасл. (завещания, завети) в полза на бивш съпруг, които носят дата от преди влизане в сила на съдебното решение за развода или унищожаването на брака. Широката редакция на разпоредбата на чл. 54, ал. 1, изр. първо, предл. второ СК позволява да се поддържа, че от този ефект се засягат и завещания и завети, направени и преди сключването на брака. Без значение е дали завещанието е саморъчно или нотариално; това се отнася и за делбата-завещание, направена от наследодателя приживе по чл. 77–80 ЗНасл. Логиката, която стои в основата на разпоредбата на чл. 54, ал. 1, изр. първо, предл. второ СК е, че с развода отпада презумптивното юридическо оправдание на тия завещателни разпореждания, които са били направени в полза на съпруга именно заради съпружеското му качество. Впрочем този ефект би трябвало да настъпва и ако завещанието в полза на съпруга е било направено с друг мотив; така е, защото мотивът при завещанието има правно значение само в изрично предвидените от закона случаи (арг. от чл. 42, б. „в“ и чл. 43, ал. 2 ЗНасл.).

Отпадането след развода на изгодите от направени в полза на съпруг завещателни разпореждания не може да се квалифицира като случай на недействителност на завещанието. По-конкретно, не сме изправени пред хипотезата на нищожност на завещание, направено в полза на лице, което няма право да получава по завещание (вж. чл. 42, б. „а“ ЗНасл.). Така е, защото разводът сам по себе си не засяга пасивната завещателна дееспособност на бившия съпруг. Завещанието е действително, годно да произведе целените от завещателя правни последици с оглед на смъртта му, но облагите, които то предвижда за съпруга, *отпадат след развода по силата на закона*.

Осуетяването на облагодетелстванията с оглед на смъртта за бившия съпруг след развода настъпва ipso iure, автоматично, без да е необходимо завещателят да изявява воля за това. С оглед на казаното, отпадането на взаимното наследяване по завещание между бившите съпрузи след развода не бива да се отъждествява с отмяната на завещанието по смисъла на чл. 38 и сл. ЗНасл. Отпадането на взаимното наследяване по завещание между бившите съпрузи след развода по чл. 54, ал. 1, изр. първо, предл. второ СК се основава по-скоро на *предполагаемата воля на завещателя*, а не на действително изявената му воля за това. Именно по тази причина, ако завещателят е разпоредил изрично, че завещателното разпореждане,

[9] *Вж. Станева, А. Цит. съч., с. 49.*

[10] *Вж. р. № 349 от 26.02.1991 г. по гр. д. № 1963/90 г., II г.о. ВС, Бюл. ВС, бр. 4/1991 г., пор. № 23.*

направено в полза на съпруга му, ще има действие и след развода, бившият съпруг ще може да наследи в границите на завещанието (арг. от чл. 54, ал. 2 СК). Но завещателят не може да разпореди, че след развода бившият му съпруг ще остане негов наследник по закон.

Няма никаква пречка *след развода* бившите съпрузи да се назначават един другиго за наследници по завещание с нов завещателен акт. Но в тези случаи завещанието трябва да носи дата след влизането в сила на бракоразводното решение. Такива завещания произвеждат действие по общите правила на наследственото право.

По силата на чл. 54, ал. 1 СК след развода бившите съпрузи губят и всички изгоди, произтичащи от застрахователни договори, свързани с живота на съпруга.

2.1. Ако единият съпруг е сключил застраховка „Живот" или „Злополука" в полза на своя съпруг, правото на застрахователно обезщетение принадлежи на лицето, което се намира в брак със застрахования към деня на настъпване на застрахователното събитие, освен ако е уговорено друго (арг. от чл. 234, ал. 4 от Кодекса за застраховането, КЗастр). Тълкуването на тази диспозитивна разпоредба показва, че при липса на противна уговорка правоимащото трето лице, в чиято полза е сключен застрахователният договор, се индивидуализира единствено чрез правното си качество на „съпруг" на застрахования към датата на настъпване на застрахователното събитие (вж. и чл. 184, ал. 4 in fine КЗаст). А това показва, че сам по себе си разводът на застрахования през време действието на застрахователния договор не е основание за неговото автоматично прекратяване. Ако застрахованото лице сключи междувременно нов брак, даже и с бившия си съпруг, застрахователното обезщетение ще се изплати на това трето ползващо се лице, което има съпружеско качество към деня на настъпване на застрахователното събитие. Ако ли пък застрахованият не е встъпил в нов брак след развода, логично е да отпадне от застрахователния договор само клаузата „в полза на трето лице". Разбира се, застрахованият стипулант може да посочи друго ползващо се лице; обикновено това право се предвижда в общите условия на застрахователните компании за тези видове застраховки. Ако той не упражни това свое правомощие, застрахователят изплаща застрахователното обезщетение на самия застрахован или на неговите наследници (арг. от чл. 234, ал. 6 КЗастр).

2.2. Когато съпрузите са сключили договор за взаимно застраховане срещу събития, свързани с живота, здравето или телесната си цялост по смисъла на чл. 232, ал. 1 КЗастр, при развод между тях взаимните застраховки се разделят и се преобразуват в обикновени (арг. от чл. 232, ал. 2 КЗастр). Това правило не се прилага, когато договорът е сключен в полза на родено или осиновено дете от брака. В тези случаи отношенията се уреждат по правилата за застраховките „Живот" или „Злополука" в полза на трето лице (вж. чл. 234–235 КЗастр).

2.3. Ако съпругът е сключил договор за застаховка „Живот" или „Злополука", чийто предмет е животът, здравето или телесната цялост на неговия съпруг, този договор има сила само ако е сключен с изричното писмено съгласие на другия съпруг (арг. от чл. 233, ал. 1 КЗастр). Съпругът, чийто живот, здраве или телесна цялост е предмет на застраховане, може да прекрати договора по всяко време (вкл. в случай на развод) с едностранно писмено изявление, отправено до застрахователя. В този случай, ако договорът е поддържан поне две години, застрахователят е длъжен да изплати на застрахования премийния размер по застраховката (чл. 233, ал. 2 КЗастр.).

Извън обхвата на разпоредбата на чл. 54, ал. 1, изр. първо, предл. второ СК стоят договорите за прехвърляне на имот срещу задължение за издръжка и гледане, сключени между съпрузи[11]. Така е, защото те не се сключват mortis causa[12]. По тази причина разводът между съпрузите или унищожаването на брака помежду им не е основание за автоматично прекратяване на договора. Разводът може да стане *повод* за разваляне на договора, но само при общите предпоставки и ред, предвидени в гражданското законодателство, т.е. при виновно неизпълнение на задълженията на длъжника по двустранния договор и при спазване на правилата на чл. 87, ал. 3 във вр. с ал. 1 ЗЗД.

---

[11] *За тях вж. ППВС № 4 от 3.08.1983 г., Сборник постановления и тълкувателни решения на Върховния съд на Република България по граждански дела 1953–1991 г. (цитира се по-долу като Сб.), пор. № 26.*

[12] *Така и т. 4 от тълк. р. № 30 от 17. 06. 1981 г. на ОСГК на ВС, Сб., пор. № 103.*

3. Отпадане на социалноосигурителните права на преживелия съпруг, произтичащи от смъртта като осигурен социален риск по смисъла на чл. 1, т. 1 от Кодекса за социално осигуряване (КСО)

След развода, респ. след унищожаването на брака, *бившите съпрузи губят социалноосигурителните права, произтичащи за преживелия съпруг от смъртта на другия съпруг*. Става дума за правото на преживелия съпруг да получи в това си качество в случай на смърт на другия съпруг следните осигурителни плащания по общественото осигуряване[13]:

3.1. Еднократна парична помощ при смърт на съпруг (чл. 11, ал. 2, чл. 12, ал. 2, чл. 13, ал. 2 КСО) – право на такава имат общо преживелият съпруг, децата и родителите на починалия. Необходимо е починалият да е бил осигурен за всички осигурени социални рискове по чл. 4, ал. 1 КСО или само за отделни рискове по чл. 4, ал. 2–3 КСО. Тази еднократна помощ е в размер на две минимални месечни работни заплати, установени за страната;

3.2. Наследствена пенсия (чл. 80, ал. 2 във вр. с чл. 82, ал. 2 КСО) – преживелият съпруг има право на такава, когато е неработоспособен или е навършил определена възраст и във всички случаи не е встъпил в нов брак (с арг. и от чл. 96, ал. 1, т. 3 КСО);

3.3. Добавка към личната пенсия на преживелия съпруг по чл. 84 КСО в размер на 20 % от пенсията или от сбора на пенсиите на починалия съпруг – такава се дължи, когато починалият съпруг е придобил право на лична пенсия и преживелият съпруг на свой ред е упражнил правото си на лична пенсия. Преживелият съпруг би имал право на такава добавка, ако не получава наследствена пенсия от починалия си съпруг по чл. 80, ал. 2 във вр. с чл. 82, ал. 2 КСО (арг. от чл. 84, ал. 3 КСО);

3.4. Еднократно или разсрочено изплащане на сумата по индивидуалната партида на починалия съпруг в универсален, професионален или доброволен пенсионен фонд (вж. съответно чл. 139, т. 3, чл. 142, т. 3, чл. 212, ал. 1, т. 2 и 4 и ал. 2, т. 3 КСО). При смърт на *осигурения в универсален пенсионен фонд съпруг* преживелият съпруг (заедно с призованите към наследяване наследници по права линия на починалия при квоти по Закона за наследството) има право да получи натрупаните по индивидуалната партида на починалия си съпруг средства (арг. от чл. 170, ал. 1–2 КСО). Ако починалият е умрял като пенсионер, т.е. вече е започнал да получава пенсията, преживелият съпруг и другите призовани към наследяване низходящи или възходящи на починалия получават остатъка от средствата, натрупани по индивидуалната партида на осигуреното лице. Начинът на изплащането им – еднократно или разсрочено, зависи от волята на правоимащите наследници. Аналогични са правата на преживелия съпруг при смърт на неговия *осигурен в професионален пенсионен фонд съпруг*. Когато починалият съпруг е бил осигурен в общ доброволен пенсионен фонд, правата на преживелия съпруг се уреждат съобразно разпоредбите на чл. 245, чл. 1–5 КСО. Според тях средствата, натрупани по индивидуалната партида на осигуреното починало лице, се изплащат на лицата, посочени в осигурителния договор съобразно правилника на фонда, а ако такива липсват – на преживелия съпруг и на другите призовани наследници по закон. Тези средства им се изплащат като наследствена пенсия в размер, равен на полагащата се лична пенсия на починалия (арг. от чл. 245, ал. 1 КСО). Когато починалият съпруг е бил *осигурен по доброволен пенсионен фонд по професионална схема*, правата на преживелия съпруг се уреждат съобразно разпоредбите на чл. 245, ал. 6–7 КСО. В тези случаи натрупаните средства се изплащат на лицата, определени в колективния трудов договор или друго споразумение, въз основа на което се осъществява осигуряването (чл. 245, ал. 6 КСО). Ако такива трети ползващи се лица не са предвидени, средствата се изплащат на наследниците по закон и по завещание на починалото осигурено лице при спазване на общите правила на Закона за наследството (чл. 245, ал. 7 КСО). Начинът на изплащането им – еднократно или разсрочено, зависи от волята на правоимащите (арг. от чл. 170 КСО).

4. Отпадане на законната солидарна отговорност на съпрузите за задължения, поети за задоволяване на нуждите на семейството

Законната солидарност между съпрузите за задължения, поети от единия или от двамата за задоволяване на нуждите на семейството (вж.

[13] *За тях вж. Средкова, Кр. Осигурително право, 3. изд., С., Сиби, 2008, с. 164.*

чл. 32, ал. 2; при законов режим на разделност – за „текущите“ нужди на семейството, арг. от чл. 36, ал. 2 СК), е установена като особено законово обезпечение за кредиторите по точно определени задължения – такива за задоволяване на нуждите на общността от двамата съпрузи и техните деца. Тази отговорност е правно-логически свързана с особения характер на съпружеските отношения, които се изграждат на основата на общите грижи за семейството, взаимното разбирателство, взаимопомощта и общите усилия на съпрузите според възможностите си да осигурят благополучието на семейството (чл. 17 СК). Тя се поражда на основата на брака, докато съществува брачното правоотношение и се обяснява в теорията с наличието на особено взаимно законно представителство между съпрузите за правните им действия по задоволяване нуждите на семейството. Приема се, че всеки един от съпрузите може да поеме задължение за задоволяване на нуждите на семейството, което „съ-задължава“ ipso iure и другия съпруг, без за това да е необходимо изрично упълномощаване, даже и без да е необходимо другият съпруг да знае за действието. В резултат от това всеки от съпрузите може да поеме еднолично задължение, по което солидарно отговаря и другият съпруг, съответно – може да се яви солидарно задължен по задължение, което е поето от неговия съпруг за задоволяване на семейните нужди. При действието на отм. СК от 1985 г. се приемаше, че в обхвата на тази законна солидарна отговорност на съпрузите попадат не само задължения за удовлетворяване на ежедневни, текущи битови нужди на семейството (най-вече тези, свързани с поддържане на домакинството и отглеждането и възпитанието на децата), които по закон се поемат от двамата съпрузи, но и по задължения, свързани с инвестиране на средства за придобиване на жилищен или вилен имот за семейството, моторни превозни средства и други особени сделки на голяма стойност, които не се сключват ежедневно[14]. При условията на действалата до приемане на новия СК от 2009 г. императивна уредба на имуществено-брачния режим у нас, законната солидарна отговорност на съпрузите за задължения, свързани със задоволяване на нуждите на семейството, се окачествяваше като „пасивната страна на имуществената общност“ между тях[15]. С оглед на всичко казано логично изглежда становището, че ако единият от съпрузите през време на брака изпълни общо задължение с лично имущество, той не разполага с изравнителен иск срещу съпруга си за припадащата му се част от солидарния дълг, тъй като такъв иск би бил несъвместим със самото естество на съпружеските отношения, на моралните и правните принципи, на които те се основават.

С прекратяването на брака поради развод или неговото унищожаване тази законна солидарна отговорност на съпрузите губи своето юридическо и социално оправдание и основа без оглед на имущественобрачнния режим, който е бил приложим при прекратяването на брака. От този момент насетне задълженията, които всеки от бившите съпрузи поема за осигуряване на своите нужди или на тези на децата, живеещи при него, не могат повече да се квалифицират като „задължения за удовлетворяване на нуждите на семейството“. Така е, защото семейството, схванато като основана на брачна връзка общност между двамата съпрузи и родените или осиновени от брака им ненавършили пълнолетие деца, повече не съществува в стария си вид. Това важи и в случаите, при които след развода бившите съпрузи са продължили да живеят заедно при условията на фактическо съпружеско съжителство. Такива задължения ще бъдат лични на съответния длъжник и той отговаря самостоятелно за тях с цялото си секвестируемо имущество (арг. от чл. 133 ЗЗД). Ако след развода бившите съпрузи поемат общо задължение, напр. за осигуряване на нуждите на децата, те ще отговарят разделно, всеки за своята част от дълга, освен ако по силата на договора с кредитора те са се задължили солидарно. Но в този случай пасивната солидарност между бившите съпрузи ще възникне по силата на договора, а няма да е законна (вж. чл. 121 ЗЗД).

Ако след развода, респ. след унищожаването на брака, единият от бившите съпрузи изпълни сам общото задължение, той ще може да иска от бившия си съпруг връщане на припадащата му се част по общите правила на гражданското законодателство[16]. Този извод следва от тълку-

[14] *Така р. № 495 от 30.05.1992 г. по гр. д. № 499/92 г., II г.о. ВС, Бюл. ВС, бр. 10/92 г., пор. № 15.*

[15] *Ненова, Л. Семейно право. Тълкувателен справочник. С., изд. „Д-р П. Берон“, 1990, с. 90.*

[16] *Така р. № 495 от 30.05.1992 г. по гр. д. № 499/92 г., II г.о. ВС, Бюл. ВС, бр. 10/92 г., пор. № 15.*

ването на разпоредбата на чл. 127, ал. 2, изр. първо ЗЗД, според която всеки солидарен длъжник, който е изпълнил повече от своята част, има иск срещу останалите съдлъжници за разликата. След прекратяването на брака такъв иск за стойностно изравняване между бивши съпрузи вече не би бил несъвместим с особения характер на съпружеските отношения.

5. Въпросът за съдбата на даренията, направени на съпруг във връзка или по време на брака

Сред имуществените последици от развода попада и въпросът за *отмяната на даренията, направени на съпруг през време на брака или с оглед на сключването на брака*, който впоследствие е бил прекратен с развод. Имат се предвид само две категории дарствени актове между съпрузи, които са свързани:

– или с мотивационната им обусловеност от сключването на брака – дарения, направени във връзка с предстоящото сключване на брак между страните по договора за дарение (напр. годежни дарове, други дарения, направени с оглед на бракосъчетанието, вкл. с брачен договор по чл. 39, ал. 3 СК, сключен с оглед на предстоящото встъпване в брак между страните и др. под.);

– или с момента на тяхното извършване – дарения, направени през времетраенето на брачната връзка между страните по договора, т.е. след сключването на брака, но преди формалния момент на неговото прекратяване (вкл. и с брачен договор, сключен през време на брака, каквато възможност следва от разпоредбата на чл. 37, ал. 3 и чл. 39, ал. 3 СК).

По отм. чл. 51 Закон за лицата и семейството (ЗЛС), както и при действието на отм. СК от 1985 г., *разводът беше възприет в самостоятелно и специално основание за отмяна по съдебен ред на даренията*, направени в полза на съпруг във връзка или през време на брака. Според уредбата по ЗЛС при развод такива дарения можеха да бъдат отменени само с действие ex nunc, доколкото подареното беше налице и подлежеше на връщане в състоянието, в което се намира, без плодовете, придобити до отмяната. А според чл. 105 от отм. СК от 1985 г. отмяна при развод можеше да се иска само на дарения на имущества със значителна стойност, направени във връзка или през време на брака на единия съпруг от другия съпруг или от негови близки, стига отмяната да не противоречи на морала. Това основание намираше приложение отделно и напълно независимо от общите облигационноправни основания за отмяната на дарението по чл. 227, ал. 1 ЗЗД[17]. То се характеризираше със специфичен фактически състав, който се различаваше от фактическите състави, пораждащи преобразуващото право на отмяната на дарение по общото гражданско законодателство.

При действието на отм. СК от 1968 г. изрична разпоредба – аналог на горепосочените специални правила на чл. 51 ЗЛС и чл. 105 от отм. СК от 1985 г. за отмяна на даренията след развода, липсваше, но и през този период съдебната практика се ръководеше от постановката, че „извън случаите на чл. 227, ал. 1 ЗЗД при развод е допустима отмяната на дарение, направено между съпрузи във връзка с брака, когато дарението има за обект вещ със значителна стойност (недвижим имот, вещно право върху такъв имот, МПС, ценности с голяма стойност) и ако запазването на дарението би било в противоречие с правилата на морала“ – вж. мотивите на тълк. р. № 26 от 19.06.1972г. на ОСГК ВС, Сборник постановления и тълкувателни решения на Върховния съд на Република България по граждански дела 1953–1991 г., пор. № 104. В посочения тълкувателен акт се изтъкваше, че „... не би било етично, нито социално оправдано получилият такъв дар съпруг, който при това е допринесъл с поведението си за разстройството на брачните отношения, да остане собственик на подарената вещ след развода. Това би означавало той да получи една съвсем незаслужена награда за брачните си простъпки и би стимулирало користни и измамливи действия на недобросъвестни съпрузи. За да не се стига до такива резултати, би следвало законът да урежда такива случаи в съответствие с изискванията на морала...“

Налага се извод, че от средата на 50-те години на миналия век до влизане в сила на новия СК по нашия правопорядък разводът винаги е имал значението на самостоятелно основание за отмяната на даренията, направени на съпруг през време на брака или с оглед на сключването на прекратения с развод брак. Според уредбата

[17] *Вж. напр. р. № 1205 от 29.11.1993 г. по гр. д. № 535/93 г., II г.о. ВС, Бюл. ВС, бр. 12/1993 г., пор. № 14.*

по чл. 105 от отм. СК от 1985 г. в обхвата на това специално основание за отмяна на даренията попадаха не само даренията между съпрузи, но и такива, направени в полза на единия съпруг от близки на другия.[18]

Според разпоредбата на чл. 55 от новия СК даренията, направени във връзка или по време на брака на съпруг, могат да бъдат отменени след развода *в случаите, посочени в гражданските закони, или ако отмяната е предвидена в самия договор за дарение или в брачния договор* (к.м., Е.М.). Тълкуването на тази разпоредба показва, че новият СК изхожда от следните принципни положения относно съдбата на такива дарения след развода:

5.1. Както и по старата уредба, *разводът не е юридически факт, който има за последица автоматичното, ео ipso отпадане на такива дарения с прекратяването на брака; те могат да бъдат отменени по исков ред, въз основа на влязло в сила съдебно решение*. На тази мисъл навежда фактът, че разпоредбата на чл. 55 СК употребява термина „отмяна на дарения", препращайки към общите основания за отмяна на даренията по гражданското законодателство, т.е. към чл. 227, ал. 1 ЗЗД. А както е известно, тези юридически факти пораждат преобразуващо право в полза на дарителя да иска отмяна на дарението само по съдебен ред (арг. от чл. 227, ал. 3 ЗЗД). И при новия СК *не може* да се поддържа, че след развода съпругът, направил дарение в полза на своя съпруг, може да иска връщане на подареното поради „отпаднало основание", т.е. с кондикционен иск на основание чл. 55, ал. 1, предл. трето ЗЗД. Така е, защото предстоящото сключване на брака или съществуващата брачна връзка не представлява „основание" на договора за дарение. Тези обстоятелства могат да имат само значението на мотив за извършване на дарението (в този смисъл вж. и мотивите на тълк. р. № 26 от 19.06.1972 г. на ОСГК ВС, Сб., пор. № 104). Основанието на договора за дарение е да се даде нещо безвъзмездно на надарения като акт на щедрост (donandi causa). Дори и когато дарението е направено единствено с оглед на бъдещото или вече наличното качество „съпруг" на надареното лице, разводът между дарителя и надарения не засяга основанието на договора за дарение. Така е, защото правното значение на единствения мотив при безвъзмездните сделки, и в частност при дарението, е точно определено в закона и се проявява само с оглед действителността на сделката, но не и при отпадане на основанието ѝ (арг. от чл. 226, ал. 3 ЗЗД). Но дори и да се приеме, че единственият мотив, поради който е извършено дарението – предстоящото сключване на брак или вече наличната брачна връзка, е със значение на „основание" на дарението, и в този случай разводът не би довел до същинско „отпадане на основанието" на дарствена сделка по чл. 55 СК, тъй като *правните последици на развода настъпват само за в бъдеще, с действие ex nunc*, а чл. 55, ал. 1, предл. трето ЗЗД има предвид отпадане на „основанието" за даване на подареното с обратна сила, ex tunc. С оглед на всичко казано не би могло да се поддържа, че в хипотезата на чл. 55 СК разводът води до автоматичното отпадане на даренията, направени на съпруг във връзка или по време на брака. Ако, основани на свободата на договаряне, страните по договора за дарение са придали на един евентуален развод помежду им значението на *„прекратително условие" (conditio)*, в тези случаи сбъдването на условието има обратно действие (арг. от чл. 25, ал. 2 ЗЗД). При такива хипотези при дарение на вещно право върху недвижим имот правните последици от настъпването на прекратителното условие ще следва да бъдат установени пак задължително по съдебен ред, с установителен иск по чл. 124, ал. 1, предл. второ ГПК; в противен случай съставеният при сключване на отменения договор нотариален акт за дарение няма как да бъде обезсилен и ще продължава да проявява легитимационното си действие в оборота с всички рискове за интереса на дарителя.

5.2. За разлика от положението по чл. 105 отм. СК от 1985 г., при действието на новия СК *разводът губи значението си на самостоятелно и специално семейноправно основание за отмяна на даренията, направени в полза на съпруг във връзка или през време на брака*. Тълкуването на разпоредбата на чл. 55 СК показва, че при новата уредба отмяната на такива дарения се допуска на две

[18] Приемаше се, че понятието „близки" включва не само роднини, но и лица, свързани със сватовство (напр. втори баща, втора майка), както и други близки на единия съпруг в житейския смисъл на понятието (кумове, храненици, близки приятели). Степента на „близост" на дарителя с единия съпруг се преценяваше от съда конкретно във всеки отделен случай.

групи основания, които се различават по своя характер: *първо*, на общите облигационноправни основания за отмяна на дарения по нашето законодателство (арг. от чл. 55, предл. първо СК); *второ*, на договорно установени основания за отмяна на даренията след развода (арг. от чл. 55, предл. второ СК). Препращането към основанията по общото гражданско законодателство за отмяна на даренията по чл. 55 СК означава, че след развода дарението може да бъде отменено, ако надареният съпруг умишлено убие или се опита да убие дарителя, негов съпруг или негово дете, или е съучастник в такова престъпление, освен ако деянието е извършено при обстоятелства, които изключват наказуемостта му; ако надареният набеди дарителя в престъпление, наказуемо с лишаване от свобода не по-малко от три години, освен ако набедяването се преследва по тъжба на пострадалия и такава не е подадена, или ако надареният откаже да даде на дарителя издръжка, от която той се нуждае (арг. от чл. 227, ал. 1, б. „а“–„в“ ЗЗД). Извън предметния обхват на тези законни отменителни основания стоят обичайните и възнаградителните дарения (арг. от чл. 227, ал. 2 ЗЗД във вр. с чл. 55 СК). Когато деянието, съставляващо основание за отмяна на дарението, е било извършено **и** е станало известно на съпруга-дарител *през време на брака*, без значение е, дали при развода то е било релевирано (посочено) от него като обстоятелство, довело брачната връзка до състояние на дълбоко и непоправимо разстройство (вж. чл. 49, ал. 1 СК и чл. 322, ал. 1 ГПК). По-важното е, че в тези случаи началният момент, от който започва да тече преклузивният едногодишен срок за предявяване на иска за отмяна на дарението по чл. 227, ал. 3 ЗЗД, трябва да започва не от момента на узнаване на основанието за отмяната от съпруга-дарител, както е по общия режим по ЗЗД, а едва *от влизане в сила на съдебното решение за развода, респ. за унищожаване на брака*. Този извод се налага поради обстоятелството, че преди развода предявяването на искове за отмяна на дарения, направени между съпрузи, би било несъвместимо с особения характер на съпружеските отношения (по подобие на исковете за неоснователно обогатяване между съпрузи). Именно затова разпоредбата на чл. 55 СК говори за отмяна на даренията *„след развода“*. В същото време обаче, ако се приложат стриктно разпоредбите на общото гражданско законодателство, към които чл. 55 СК препраща направо, може да се стигне до абсурдния от юридическа и морална гледна точка резултат, че искът за отмяна на дарение може да се окаже преклудиран още преди да е могъл да бъде предявен от правоимащия съпруг-дарител. Така е, защото според чл. 227, ал. 3, изр. първо ЗЗД едногодишният срок за предявяване на иска за отмяна на дарението започва да тече откакто на дарителя са станали известни основанията за отменяване на дарението. И ако съпругът-дарител е узнал за основанието за отмяна на дарението през време на брака, за него срокът за предявяване на иска за отмяна на дарението би започнал да тече от този момент. Но тук следва да се припомни още веднаж, че едногодишният срок за отмяна на дарението е преклузивен, следователно към него не може да се приложи по аналогия разпоредбата на чл. 115, ал. 1, б. „в“ ЗЗД, според която давностните срокове спират да текат между съпрузи, докато трае бракът. Известно е, че за разлика от давностните срокове преклузивните срокове не подлежат на спиране, на прекъсване и на възстановяване и се прилагат служебно от съда. Както се вижда, напълно реална е опасността след развода при описаната хипотеза съпругът-дарител да се окаже лишен от правната възможност да издейства отмяна на дарението, направено от него в полза на бившия му съпруг. С оглед на това систематичното тълкуване на разпоредбите на чл. 55 СК и чл. 227, ал. 3 ЗЗД налагат извода, че едногодишният срок за отмяна на даренията, направени във връзка или по време на брака на съпруг, започва да тече за дарителя от узнаване на основанието за отмяната, но не по-рано от датата на влизане в сила на съдебното решение за прекратяване на брака с развод или унищожаване. Извън разгледаните вече общи основания за отмяна на даренията, разпоредбата на чл. 55 СК предвижда за първи път възможност за отмяна на даренията след развода и на *договорно установени основания* – в случаите, при които отмяната на такова дарение след развода е предвидено в конкретния договор за дарение или в сключения между съпрузите брачен договор (вж. чл. 38, ал. 1, т. 5 и т. 8 СК). В тези случаи най-често ще сме изправени пред дарение, при което по волята на страните на *развода* помежду им е придадено правното значение на *прекратително условие* по смисъла на

чл. 25 ЗЗД. При това брачният договор може да съдържа „обща клауза“ за отмяна на дарения-та между страните след развода, вкл. и кога-то те са извършени с отделни дарствени актове, извън рамките на самия брачен договор. Тази възможност произтича от разпоредбата на чл. 38, ал. 1, т. 5 и т. 8 СК. При това, тъй като основанията за отмяна на даренията от тази втора група са *договорно установени*, прин-ципно е възможно да бъде уговорено и отмяна-та на обичайни и възнаградителни дарения след развода, арг. от чл. 58 СК (макар че специално за възнаградителните дарения подобна клауза според мен трудно се съгласува с представите за справедливост в отношенията между страните). Нищожна ще е във всички случаи уговорка – било в брачния договор, било в отделен договор за дарение между съпрузите – че след развода дарителят няма право да иска отмяна на дарени-ята при наличие на основанията по чл. 227, ал. 1 ЗЗД. Този извод следва от императивната забрана на чл. 227, ал. 4 ЗЗД, която предвиж-да, че предварителният отказ от иска за отмяна на дарение по чл. 227, ал. 3 ЗЗД е нищожен. Брачният договор не може да дерогира импера-тивни правила на гражданското законодател-ство.

5.3. При действието на новата уредба на отмяната на дарения след развода изискването – подареното да е на „значителна стойност“ – не е по начало елемент от фактическия състав на преобразуващото право на дарителя по чл. 55 СК. Освен това отпада и изискването „отмяна-та на дарението да не противоречи на правила-та на морала“, което означава, че брачната вина на надарения за настъпилото разстройство на брака губи практически това косвено значение за съдбата на тия дарения след развода, които му придаваше разпоредбата на чл. 105, ал. 1 отм. СК от 1985 г. При новата уредба значението на стойността на подареното, респ. на брачната вина на надарения съпруг, може да се прояви само при договорно установените основания за отмяна на дарението – доколкото страните по договора за дарение, респ. страните по брачния договор, са придали на тия обстоятелства прав-но значение като предпоставка за отмяната на дарението по чл. 55 СК. Така е, защото никоя от трите групи законни основания за отмяната на дарение по чл. 227, ал. 1 ЗЗД не отдава правно значение нито на стойността на подаре-ното, нито на вината на някоя от страните по договора за прекратяването на брака помежду им. От значение за общите правила за отмяна-та на дарение по чл. 227 ЗЗД е само видът на дарението – да не е обичайно или възнагради-телно (тъй като разпоредбите на чл. 227, ал. 1 ЗЗД не се отнасят за тези два вида дарения, арг. от чл. 227, ал. 2 ЗЗД).

5.4. При действието на новия СК отмяната на даренията, *направени от трети лица* на встъпващи в брак или на съпрузи във връзка или по време на брака, се подчиняват по принцип на правилата на общото гражданско законода-телство, ако не е уговорено нещо специално в конкретния договор (напр. да е предвидено, че при развод между надарения и неговия съпруг дарението се отменя; такава уговорка би имала правното значение на прекратително условие). За разлика от чл. 105 отм. СК от 1985 г. раз-поредбата на чл. 55 от действащия СК не обвързва възникването на правото на отмяна на такива дарения от трети лица със специални „се-мейноправни“ предпоставки (подареното да е на „значителна стойност“; отмяната на дарени-ето да не противоречи на морала), нито ограничава кръга на тия трети лица-дарители с някаква степен на юридическа или фактическа (житейска) „близост“ с другия съпруг. При условията на чл. 227, ал. 3, изр. второ ЗЗД искът за отмяна на такова дарение може да бъде предявен и от наследник на третото лице-дари-тел, ако той е починал преди изтичане на едно-годишния срок по чл. 227, ал. 3, изр. първо ЗЗД.

Действие на отмяната на дарения по чл. 55 СК: Искът за отмяна на дарение по чл. 55 СК е конститутивен (вж. и чл. 124, ал. 3 ГПК). С уважаването му настъпва правна промяна в правната сфера на ответника (надарения съпруг). Правото на собственост върху подаре-ното се връща в патримониума на ищеца-дари-тел и владението върху вещта трябва да му бъде предадено обратно. При липса на доброволно връщане на вещта в натура след отмяната на дарението дарителят ще се защити с иска за соб-ственост по чл. 108 ЗС (ревандикационен иск). Това, разбира се, е възможно доколкото вещта – обект на отменението дарение, е налице (не е изконсумирана или унищожена като физическа субстанция или отчуждена в полза на трето лице, респ. обременена с ограничени вещни права). Доколкото разпоредбата на чл. 55 СК не съдържа специални правила относно прав-

ните последици от отмяната на тези дарения след развода, *те настъпват занапред*, т.е. в отклонение от правилото „С отпадане правата на праводателя отпадат и правата на правоприемника“ (Resoluto iure dantis, resolvitur ius accipientis). Този извод следва от тълкуването на разпоредбата на чл. 227, ал. 5 ЗЗД, според която „отменението на дарението не засяга правата, които трети лица са придобили върху подарените имоти преди отбелязването на исковата молба (вж. чл. 114, б. „а“ ЗС), но дареният дължи на дарителя обезщетение за онова, с което се е обогатил“. С оглед на посочената разпоредба, ако правото на собственост върху подареното е било прехвърлено в полза на трето лице *преди* вписването на исковата молба за отмяната на дарението по чл. 114, б. „а“ ЗС, третите лица могат да противопоставят на дарителя придобитите от тях права с аргумент от чл. 114, б. „а“, изр. второ ЗС във вр. с чл. 227, ал. 5 ЗЗД; в такъв случай дарителят има право да търси само парично обезщетение от надарения за това, с което последният се е обогатил, т.е. за стойността на подареното. Ако подарената вещ се намира у надарения, дължи се връщането ѝ в състоянието, в което тя се намира при предявяване на иска за отмяната и с плодовете от този момент. Отношенията във връзка с подобренията, направени от надарения, се уреждат по правилата на ЗС (вж. ППВС № 6/1974 г.).

6. Въпросът за предоставяне ползването на семейното жилище след развода

Сред общите имуществени последици от развода стои и въпросът за *разпределение, респ. за предоставяне на ползването на семейното жилище* на единия от съпрузите по прекратения брак (вж. чл. 56, 57 СК). Извън случаите, при които този въпрос е уреден изрично в сключения между съпрузите и действал към момента на прекратяването на брака им брачен договор (вж. чл. 38, ал. 1, т. 5 и 8 във вр. с чл. 58 СК), респ. в бракоразводните споразумения по чл. 49, ал. 4 СК (при развода по исков ред) или по чл. 51, ал. 1 СК (при развода по взаимно съгласие), в останалите хипотези отношенията във връзка с предоставяне на ползването на семейното жилище след развода ще се уреждат по правилата на чл. 56 СК, щом то не може да се ползва поотделно и от двамата. При посочените предпоставки тези разпоредби намират приложение без оглед на имуществения режим, който е бил приложим в отношенията между съпрузите по прекратения брак.

От гледна точка на обсъжданата проблематика понятието „семейно жилище“ намира за първи път *легална* дефиниция в новата ни семейноправна кодификация. Според § 1 ДР СК „семейно жилище по смисъла на този кодекс е жилището, което е обитавано от двамата съпрузи и техните ненавършили пълнолетие деца“. Това определение възпроизвежда същественото съдържание на понятието за „семейно жилище“, установено в съдебната практика още с ППВС № 12 от 28.11.1971 г., Сб., пор. № 19. Според указанията, дадени в т. I от този тълкувателен акт, семейното жилище обхваща съвкупността от жилищни и сервизни помещения, които по своето предназначение задоволяват битовите нужди на семейството. Това е жилището, обитавано от съпрузите и техните деца до прекратяването на брака, а при фактическа раздяла – до деня на раздялата. Без значение е, че съпрузите обитават това жилище заедно с други пълнолетни лица, с които живеят, напр., в общо домакинство – родители на някой от съпрузите, пълнолетни деца, други роднини на съпрузите и т.н. Като „семейно жилище“ може да се квалифицира и вила, година за целогодишно обитаване, щом съпрузите живеят в нея или в нейна част. Без значение за квалификацията на жилището като „семейно“ е, дали то е обща собственост на двамата съпрузи (като съпружеска имуществена общност или в обикновена съсобственост), или е лична собственост само на единия от тях (арг. от чл. 26 и 34 СК), или е съсобствено между тях и трето лице, или е изцяло собственост на трето лице (физическо лице, юридическо лице, общината, държавата), което е предоставило ползването му на съпрузите на правно основание (наем, заем за послужване, учредено ограничено вещно право на ползване, ползване на ведомствено жилище, предоставено на работника/служителя от неговия работодател), или пък жилището се обитава от тях в качеството им на владелци със или без знанието на собственика (сключен предварителен договор за продажба, установяване на владение с едностранни действия) и т.н. *Меродавният признак за определянето на жилището като „семейно“ е единствено и само фактическото му обитаване от съпрузите и техните ненавършили пълнолетие деца за*

задоволяване на техните жилищни нужди в ежедневието. Вещноправните отношения по повод това жилище са принципно ирелевантни. Съпрузите и ненавършилите пълнолетие техни деца от брака могат изобщо да не притежават вещни права върху жилище, но винаги имат „семейно жилище“, и то е едно-единствено. В решение от 12.02.2007 г. по гр. д. № 3863/2006 г., СГС е приел, че е недопустимо едно семейство да има повече от едно семейно жилище (независимо от броя жилища, върху които съпрузите притежават вещни права). Този принцип произтича от законовата повеля за съвместното живеене на съпрузите и техните ненавършили пълнолетие деца от брака (арг. от чл. 15 и 126, ал. 1 от новия СК). Нито новият СК, нито заварената съдебна практика, опряна на ППВС № 12 от 28. 11.1971 г., Сб., пор. № 19, предвиждат хипотеза, при която да се разпределя ползването на две или повече семейни жилища в отношенията на една съпружеска двойка.

Въпросът за предоставяне ползването на семейното жилище след развода се поставя, когато жилището не може да се ползва след прекратяването на брака едновременно и от двамата бивши съпрузи. Най-често такъв е случаят, при който семейното жилище не може да се раздели удобно за паралелно ползване от двамата бивши съпрузи без преустройство и няма условия да се ползва общо от тях, предвид недобрите отношения помежду им (напр. жилище, състоящо се от стая с преходен хол, кухня и баня-тоалетна). Според указанията на пленума на бившия ВС изразът „когато семейното жилище не може да се ползва поотделно от двамата съпрузи“ обхваща всички случаи на невъзможност да се обособи самостоятелно жилищно и сервизно помещение за всеки от двамата бивши съпрузи. Тази възможност е в зависимост от броя на жилищните и сервизните помещения, такива каквито са те към момента на фактическата раздяла или развода, без преустройства и промяна на предназначението им. При еднофамилни жилища, при които холът е заменен с дневна или детска стая, съдът е длъжен да преценява възможността за едновременно поотделно ползване на жилището и от двамата съпрузи с оглед на търпимостта в отношенията им след развода – така т. II.4. от ППВС № 12 от 28.11.1971 г., Сб., пор. № 19. При липса на споразумение съдът, допускайки развода, трябва да се произнесе – кой от бившите съпрузи да остане да живее в семейното жилище.

Конкуренцията между съпрузите във връзка с предоставяне на ползването на семейното жилище след развода е от категорията небрачни искове, които задължително следва да се разрешат в същото производство, в което се допуска разводът (арг. от чл. 322, ал. 2, изр. второ ГПК). Целта е в едно производство да се изчисти уреждането на всички важни последици, които неминуемо произтичат от прекратяването на брака с развод или унищожаване; а сред тях несъмнено стои въпросът за ползването на семейното жилище. При наличие на ненавършили пълнолетие деца от брака съдът е длъжен да се произнесе *служебно* относно ползването на семейното жилище след развода, т.е. и без да има искане от страна на някой от съпрузите (арг. от чл. 56, ал. 1, изр. второ СК). В останалите случаи съдът предоставя ползването на семейното жилище на единия от бившите съпрузи само ако той е поискал това и има доказана жилищна нужда (арг. от чл. 56, ал. 1, изр. първо СК)[19]. В този дух пленумът на бившия ВС е дал подробни указания още в т. V.1. от ППВС № 12 от 28.11.1971 г., Сб., пор. № 19 и те, като цяло, запазват значението си и при новата уредба.

Особено важно е да се подчертае, че с решението за предоставяне ползването на семейното жилище по чл. 56 СК съдът не се произнася по вещноправен спор между съпрузите, нито прекратява съсобствеността помежду им досежно семейното жилище (когато то е тяхна обща собственост). Тези въпроси се решават в делбеното производство, което има съвършено различен предмет в сравнение с това по чл. 56 СК и се движи по особените правила на чл. 341–355 ГПК. Предоставянето на ползването на семейното жилище след развода по правилата на чл. 56 СК няма нищо общо с възлагане на неподеляемото жилище – бивша съпружеска имуществена общност, в полза на единия от бившите съпрузи срещу задължението му да уравни дела на другия съпруг в пари или в друг имот във втора фаза на делбеното производство по чл. 349, ал. 1 ГПК.[20] Пленумът на бившия

[19] Така р. № 1327 от 17.11.1994 г. по гр. д. № 649/1994 г., II г.о., Бюл. ВС, бр. 9/1994 г., пор. № 21.
[20] За самостоятелния характер и принципните различия между тия две производства вж. и р. № 922 от 11.11.1998 г. по гр. д. № 912/98 г., I г.о. ВКС.

ВС е дал указание в т. V.2. от ППВС № 12 от 28.11.1971 г., Сб., пор. № 19, че извън въпроса за предоставяне на ползването на семейното жилище след развода, в производството за разпределение на ползването на семейното жилище след развода (сега чл. 56 от СК) съдът не е овластен да разрешава спорове относно никакви други права на съпрузите, свързани със семейното жилище. В частност, в това производство не могат да се правят доводи и да се събират доказателства за преобладаващ принос на единия съпруг при придобиване на семейното жилище през време на брака (вж. чл. 21, ал.4, т. 1 СК), за трансформация на лично имущество при придобиване на семейното жилище (вж. чл. 23 СК) и др. под. В практиката на ВКС правилно се приема, че при допускане на развод съдът предоставя ползването на семейното жилище на единия от съпрузите без да взема предвид приноса за придобиването му[21].

Произнасянето на бракоразводния съд относно предоставяне на ползването на семейното жилище след развода на единия от съпрузите по чл. 56 СК не бива да се смесва и с т.нар. привременна делба, т.е. с разпределение от съда на ползването на съсобствена вещ между съсобствениците по чл. 32, ал. 2 ЗС, когато те не могат да се споразумеят относно начина за упражняване на собствениците си правомощия по използването на общата вещ. Намесата на съда в гражданските правоотношения по чл. 32, ал. 2 ЗС предпоставя по хипотеза наличие на съсобственост между страните върху вещта (имота), докато в случаите по чл. 56 СК съдът разпределя между бившите съпрузи ползването на семейното жилище, което може да е лична собственост на единия от тях (арг. от чл. 56, ал. 2 ЗС), може да принадлежи на трети лица (близки на единия съпруг – чл. 56, ал. 3 СК; на наемодател, на работодател и т.н.), а може и да е обект на общо съпритежание на вещни права от страна на съпрузите (арг. от чл. 56, ал. 5 СК). Във всеки случай наличието на съсобственост върху семейното жилище не е елемент от фактическия състав на правата на съпрузите по чл. 56 СК.

Най-съществения правен въпрос при произнасяне на бракоразводния съд относно ползването на семейното жилище след развода е този за *критериите*, от които следва да се изхожда при решаване на конкуриращите искания на съпрузите. Този въпрос добива практическо значение, когато и двамата съпрузи са направили искания за предоставяне ползването на семейното жилище след развода *поради наличие на жилищна нужда*, т.е. поради това, че не притежават друго жилище. Следва да се уточни, че и при новия СК наличието на жилищна нужда на съпруга не е критерий за разрешаване на конкуренцията между исканията на двамата съпрузи за ползване на семейното жилище след развода, а *правопораждащ юридически факт*, от който възниква правото на съпруга да иска да му се предостави жилището за ползване по правилата на чл. 56 СК. Този извод произтича от систематичното тълкуване на разпоредбите на чл. 56, ал. 1, изр. първо и ал. 4, предл. първо СК, според които наличието на жилищна нужда е материалноправна предпоставка за предоставяне ползването на семейното жилище на единия съпруг след развода. Отпадането на жилищната нужда на настанения в семейното жилище съпруг преди изтичане на срока, за който е настанен според съдебното решение, е въздигнато в основание за прекратяване на ползването – арг. от чл. 56, ал. 4 СК. Още в т. II.6 от ППВС № 12 от 28.11.1971 г., Сб., пор. № 19, пленумът на бившия ВС е дал указание, че „жилищната нужда е предпоставка (а не критерий, бел. моя, Е.М.) за решаване на спора за ползване на семейното жилище. Съпруг, който има друго жилище (независимо от основанието, на което го е придобил), не може да получи ползването на спорното семейно жилище след развода".

Критериите, от които следва да се изхожда при решаване на конкуриращите искания на съпрузите относно ползването на семейното жилище след развода, са диференцирано уредени в зависимост от това, дали от брака има ненавършили пълнолетие деца.

6.1. ***Когато от брака има родени или осиновени ненавършили пълнолетие деца***, водещо значение се отдава на техните интереси (арг. от чл. 56, ал. 2, 3, 5 СК). Така е, защото основно родителско задължение е това по обезпечаване на жилище на децата. *По начало* ползването на семейното жилище се предоставя на този от съпрузите, на когото се възлагат за упражняване родителските права по отношение

[21] *Така р. № 921 от 22. 11. 1996 г. по гр. д. № 405/96 г., II г.о. ВКС, Бюл. ВКС, бр. 1-2/1997 г., пор. № 23.*

на ненавършилите пълнолетие деца от брака и за срока, за който те се упражняват. Въпросът за това, кой е собственик на семейното жилище, има само второстепенно значение, и то доколкото в някои случаи обуславя продължителността на срока, за който се предоставя ползването. Тук следва да бъдат разграничени четири хипотези:

– Когато *семейното жилище е собственост на единия съпруг*, съдът може да предостави ползването му на *другия* съпруг, на когото е възложено упражняването на родителските права, докато ги упражнява (арг. от чл. 56, ал. 2 СК; вж. и чл. 59 СК). В тези случаи срокът, за който се предоставя ползването на семейното жилище, е относително определен и зависи от периода от време, през който бившият съпруг упражнява въз основа на съдебно решение правомощията по отглеждане и възпитание на ненавършилите пълнолетие деца от брака. Настаняването на съпруга-несобственик в семейното жилище, което е собственост на другия съпруг, представлява по същество ограничение на правото на собственост, което се оправдава единствено с интереса на ненавършилите пълнолетие деца от осигуряване на жилище за съвместно живеене с родителя, комуто е възложено упражняването на родителските права по отношение на тях. Поради това настъпването на какъвто и да е юридически факт, водещ до прекратяване упражняването на родителските права, има за последица прекратяване на ползването на семейното жилище от съпруга-несобственик. В хипотезата на чл. 56, ал. 2 СК въпросът за брачната вина, доколкото е бил третиран при допускането на развода, е без правно значение за предоставяне ползването на семейното жилище.

– Когато *семейното жилище е собственост на близки на единия съпруг*, съдът може да предостави ползването му на *другия* съпруг, на когото са възложени за упражняване родителските права върху ненавършилите пълнолетие деца от брака, само за точно определен срок, но не по-дълъг от 1 година (арг. от чл. 56, ал. 3 СК). Както и при действието на чл. 107, ал. 4 от отм. СК от 1985 г., кръгът на лицата, попадащи в понятието „близки", не е определен в закона, но липсват и формални ограничения при тълкуването му. Най-често семейното жилище е собственост на родителите или на други роднини по права или по съребрена линия на единия от съпрузите; но няма пречка „близките" да са и лица без родствени връзки със съпрузите. В тази хипотеза ползването на семейното жилище може да се предостави на другия съпруг само за срок до 1 година, без оглед на това, че последният ще продължи да отглежда и възпитава децата и след изтичане на срока на ползването. Това нормативно решение има компромисен характер, доколкото допуска в интерес на ненавършилите пълнолетие деца ограничаване на собствеността на трети лица, но само за сравнително кратък, и то абсолютно определен срок, през който по необоримата презумпция на законодателя трябва да се реши жилищният въпрос на съпруга, упражняващ родителските права. За предоставяне на ползването на семейното жилище в хипотезата на чл. 56, ал. 3 СК въпросът за брачната вина (доколкото съдът се е произнесъл по нея) е без правно значение.

– Когато *съпрузите са съсобственици или имат учредено общо право на ползване върху семейното жилище*, съдът предоставя ползването му на единия от тях, като взема предвид интересите на ненавършилите пълнолетие деца, брачната вина, здравословното състояние на съпрузите и други обстоятелства (чл. 56, ал. 5 СК). Специфичното в тази хипотеза е, че съпрузите са съпритежатели на вещни права върху семейното жилище, а това означава, че всеки от тях има по начало законна възможност да го ползва съобразно правата си и след развода. Конкуренцията за ползването му от единия от тях след развода се решава от съда с оглед на няколко разнотипни критерии, на първо място сред които отново стоят интересите на ненавършили пълнолетие деца от брака. Те диктуват ползването на семейното жилище да се предоставя на този от съпрузите, комуто се възлагат за упражняване родителските права. Едва на второ място сред критериите се сочи вината за развода. Този критерий ще има значение само когато съдът се е произнесъл при условията на чл. 49, ал. 3 СК относно вината на съпрузите за разстройството на брака. По принцип ползването на семейното жилище би следвало да се възложи на невиновния за развода съпруг, но вината далеч няма това самостоятелно и определящо правно значение, което е придадено на интересите на децата[22]. Така

[22] *В този смисъл вж. т. II.11., изр. 2 от ППВС № 12 от 28.11.1971 г., Сб., пор. № 19.*

напр. в р. № 1224 от 24.11.1993 г. по гр. д. № 566/93 г., II г.о. ВС, Бюл. ВС, бр. 11/1993 г., пор. № 22 съдът е приел, че няма пречка семейното жилище да бъде предоставено за ползване на виновния за развода съпруг, когато невиновният притежава друго свое жилище, достатъчно да задоволи жилищните му нужди. В хипотезата на чл. 56, ал. 5 СК като критерии се сочат още здравословното състояние на съпрузите, както и други обстоятелства (напр. материалните възможности на съпрузите, възрастта им, обстоятелството, че семейното жилище е служебно или ведомствено[23]). Важно е да се подчертае, че изброяването на посочените критерии по чл. 56, ал. 5 СК не е изчерпателно, нито изразява някаква градация на правното им значение, с изключение на интересите на децата – така т. II. 11., изр. 2 от ППВС № 12 от 28.11.1971 г., Сб., пор. № 19. Пленумът на бившия ВС е дал указание, че тези „останали" критерии са по-скоро ориентировъчни. Доколкото всички те или повечето от тях се проявяват едновременно, макар и в различно съотношение, съдът е длъжен да ги обсъжда поотделно и в тяхната съвкупност. Във всеки случай при наличието на ненавършили пълнолетие деца от брака съдът е длъжен да вземе предвид преди всичко интересите на децата, защото и двамата родители са длъжни да им обезпечат жилище (така т. II. 6. ППВС № 12 от 28.11.1971 г., Сб., пор. № 19). Съдебното решение относно предоставяне ползването на семейното жилище след развода не се ползва със сила на пресъдено нещо. При изменение на обстоятелствата, които са от значение за предоставяне на ползването, всеки от бившите съпрузи може да поиска промяна на ползването на жилището (арг. от чл. 56, ал. 6 СК). Има се предвид, напр. изменение на мерките относно упражняването на родителските права, отнемане, респ. възстановяване на отнети родителски права, промяна в здравословното състояние на бившия съпруг, придобиване на собствено жилище от бившия съпруг – ползвател на семейното жилище и др. Касае се все за промяна на фактически обстоятелства, които съдът е взел предвид, когато се е произнасял по предоставянето на семейното жилище.

– Когато *семейното жилище е служебно*, т.е. неотделимо свързано е с естеството на трудовата функция и задълженията на единия съпруг по индивидуалния му трудов договор, респ. по служебното му правоотношение (напр. жилищно помещение в жп кантон, помещения по токоизправителни инсталации, жилище на пазач или портиер и др. под.), ползването му след развода се предоставя на съответния съпруг – работник или служител, комуто то е дадено от възложителя на работата[24]. Казаното не се отнася за случаите, при които семейното жилище е ведомствено. Такова е жилище, предоставено на работника/служителя от работодателя (обикновено негово собствено или наето от него), без поначало да е непосредствено свързано със самото изпълнение на трудовата, респ. служебната функция на лицето. Според тълк. р. № 30 от 9.05.1989 г. по гр. д. № 16/89 г., ОСГК ВС, Бюл. ВС, бр. 7/89 г., пор. № 17, когато при развод ведомственото жилище е предоставено като семейно на единия съпруг, а настаненото от ведомството лице е другият съпруг, който следва да го напусне, между останалото в жилището лице и ведомството се запазват същите наемни отношения, каквито са установени с настанителната заповед. Изводът от този тълкувателен акт е, че ползването на семейното жилище, което е ведомствено, може да бъде предоставяно след развода по общите правила на чл. 56 СК.

6.2. Когато ***от брака няма ненавършили пълнолетие деца***, съдът се произнася по въпроса за ползването на семейното жилище след развода само ако има изрично искане от някой от съпрузите с жилищна нужда (арг. от чл. 56, ал. 1, изр. първо СК[25]). Липсва обаче изрична уредба на критериите, от които следва да се ръководи брачният съд при произнасяне по конкуриращите искания на съпрузите за ползване на семейното жилище след равода. При това положение логично би било да се мисли, че отсъствието на ненавършили пълнолетие деца от брака трябва да изведе на преден план другите разгледани по-горе критерии (вината, здравословното състояние на съпрузи-

[23] Вж. тълк. р. № 30 от 9.05.1989 г. по гр. д. № 16/89 г., ОСГК ВС, Бюл. ВС, бр. 7/89 г., пор. № 17 и др.

[24] Така т. II. 3. от ППВС № 12 от 28.11.1971 г., Сб., пор. № 19.

[25] Това се приемаше и при действието на отм. СК – вж. р. № 1327 от 17. 11. 1994 г. по гр. д. № 649/1994 г., II г. о., ВС, Бюл. ВС, бр. 9/1994 г., пор. № 21.

те, други обстоятелства с правно значение в конкретния случай), които ще се прилагат аналогично. Така напр. в р. № 1205 от 19.12.1995 г. по гр. д. № 923/95 г., II г.о. ВС, Бюл. ВС, бр. 3/1996 г., пор. № 31 е прието, че семейното жилище, собственост на единия съпруг, не може да се предостави за ползване на другия съпруг, щом последният има вина за разстройството на брака и от брака няма ненавършили пълнолетие деца. Във връзка с това решение, което е постановено при действието на чл. 107, ал. 2 от отм. СК от 1985 г., заслужава специално да се отбележи, че новият СК не предвижда възможност, когато от брака няма ненавършили пълнолетие деца и семейното жилище е собственост на виновния за развода съпруг, съдът да предостави ползването на невиновния съпруг само за определен срок. При новата уредба, щом липсват ненавършили пълнолетие деца от брака, брачната вина, здравословното състояние на съпрузите и други обстоятелства могат да имат значение само когато семейното жилище е съсобствено на двамата съпрузи или те притежават общо вещно право на ползване върху него, но не и когато то е изцяло собственост на единия съпруг или на трето лице (с арг. от чл. 56, ал. 5 СК). Философия на новия СК е да допуска ограничаване на правото на собственост върху семейното жилище чрез предоставяне на ползването му на съпруга-несобственик за след развода, само доколкото това е необходимо за опазване на интересите на ненавършилите пълнолетие деца от брака.

Действие на съдебното решение за предоставяне ползването на семейното жилище след развода: Съдебното решение, с което при допускане на развода съдът предоставя ползването на семейното жилище на единия от съпрузите за след прекратяването на брака, не учредява ограничено вещно право на ползване по смисъла на чл. 56 и сл. ЗС. Предпочетеният при конкуренцията съпруг не става носител на никакви вещни правомощия по отношение на жилището; той придобива само едно облигационно право на ползване като наемател. По силата на самото съдебно решение в хипотезите на чл. 56, ал. 1–3 и 5 СК възниква наемно правоотношение между „настанения" от съда съпруг и собственика на жилището (арг. от чл. 57, ал. 1, изр. първо СК). В случаите по чл. 56, ал. 5 СК наемното отношение възниква само за частта на другия съпруг от съсобственото жилище, респ. за частта му от съпритежаваното от съпрузите общо право на ползване върху жилището. Съдържанието на наемното отношение, т.е. възникващите за страните права и задължения, се уреждат съобразно правилата на чл. 228–238 ЗЗД относно договора за наем, доколкото не следва друго от съдебното решение за предоставяне на ползването на семейното жилище по чл. 56 СК. Този извод може да се извлече с аргумент от разпоредбата на чл. 239 ЗЗД, доколкото в обсъжданите хипотези наемното отношение се поражда от влязло в сила съдебно решение, а не от сключването на наемен договор. Размерът на дължимия наем се определя по искане на всяка от страните от съда с помощта на вещо лице. По размера на наема съдът се произнася със същото решение, с което допуска развода и предоставя ползването на семейното жилище по правилата на чл. 56 СК (арг. от чл. 57, ал. 2, изр. второ СК). Съпругът, комуто е предоставено ползването на семейното жилище след развода, не дължи наем за ползваната от ненавършилите пълнолетие деца от брака жилищна площ[26]. При промяна на обстоятелствата определеният от съда размер на наема може да бъде изменен. Изправени сме пред случай на съдебна администрация на граждански правоотношения.

Тъй като от съдебното решение за предоставяне ползването на семейното жилище след развода за предпочетения съпруг се поражда едно облигационно право на ползване, то не е противопоставимо по начало на третите лица, придобили собствеността върху жилището през време на ползването му. Достойнство на новия СК е, че допусна изрично възможност за *вписване на съдебното решение по чл. 56, ал. 1–3 и 5 СК в имотния регистър*, като му придаде правното действие на вписването на наемния договор по чл. 237, ал. 1 ЗЗД (арг. от чл. 57, ал. 1, изр. второ СК). Това означава, че правата на съпруга-наемател ще могат да бъдат противопоставени на всяко трето лице-приобретател на жилището до края на срока, за който е предоставено ползването му по силата на съдебното решение, респ. до настъпване на законна причина за прекратяване на ползването. При това, по силата на

[26] В този смисъл беше и по-старата съдебна практика, изразена в тълк. р. № 46/1965 г., ОСГК ВС.

специалната норма на чл. 57, ал. 1, изр. второ СК, на вписване ще подлежи и съдебното решение, което предоставя ползването на семейното жилище за срок, по-кратък от една година (вж. чл. 56, ал. 3 СК; срв. с чл. 112, б. „е“ ЗС, според който на вписване подлежат договорите за наем на недвижим имот за срок, по-дълъг от една година). До преустановяване действието на вписването на съдебното решение в имотния регистър новият собственик на жилището не може да извади от него съпруга, комуто то е предоставено за ползване по правилата на чл. 56 СК. В случай че съдебното решение не е било вписано в имотния регистър, смятам, че по аналогия съпругът-наемател ще може да се позове на закрилата, която дава разпоредбата на чл. 237, ал. 2, изр. първо ЗЗД на наемателя по договор за наем с достоверна дата, който е бил сключен преди прехвърлянето на имота. Така е, защото съдебното решение – макар и извъндоговорен източник на наемното отношение – във всички случаи е обективирано в официален документ. При това положение правата на ползващия жилището съпруг ще бъдат противопоставими на приобретателя на жилището до предвидения в съдебното решение срок на ползването, но за не повече от една година.

Основанията за прекратяване на ползването на семейното жилище след развода са уредени в разпоредбата на чл. 56, ал. 4 СК.

• Поначало то се прекратява с изтичане на срока, за който е предоставено ползването по силата на съдебното решение. Така е във всички случаи при предоставяне на ползване на семейно жилище, което е собственост на близки на единия съпруг (чл. 56, ал. 3 СК).

• Ако жилището е предоставено за ползване, докато се упражняват родителските права (вж. чл. 56, ал. 2, 5 СК), ползването се прекратява автоматично с отнемане на родителските права (чл. 132 СК), с промяна на режима за упражняването им (напр. при предоставяне на упражняването им на другия родител, вж. чл. 59 СК), с навършване на пълнолетие на децата, респ. с встъпване в брак на непълнолетното дете и т.н.

• Преди изтичането на срока, за който е предоставено ползването, то се прекратява във всички случаи, ако отпадне жилищната нужда на ползващия съпруг (арг. от чл. 56, ал. 4, предл. първо СК). Такъв би бил случаят, ако ползващият съпруг придобие право на собственост или ограничено вещно право на ползване върху жилище. Със задоволяване на жилищната нужда на този съпруг отпада самата юридическа основа за предоставяне на семейното жилище за ползване.

• Най-сетне, специфично основание за прекратяване на ползването на семейното жилище след развода е встъпването на ползващия съпруг -несобственик в нов брак (арг. от чл. 56, ал. 4, предл. второ СК). Този юридически факт прекратява автоматично ползването в хипотезите на чл. 56, ал. 2 и 3 СК, т.е. когато ползващият съпруг е бил „настанен“ в семейното жилище – собственост на другия съпруг или на трето лице (близък на другия съпруг). В хипотезата на чл. 56, ал. 5 СК (при съсобственост или общо вещно право на ползване на семейното жилище) встъпването на ползващия бивш съпруг в нов брак може да има значение на „изменение в обстоятелствата“ по смисъла на чл. 56, ал. 6 СК, което да обоснове искане от другия бивш съпруг за промяна на ползването на жилището. Така е, защото това решение не се ползва със силата на пресъдено нещо. Изменението на режима относно упражняването на родителските права също може да обоснове по всяко време искането на бивш съпруг за промяна на ползването на семейното жилище в хипотезата на чл. 56, ал. 5 СК[27].

III. Особени имуществени последици от развода

1. Особени имуществени последици от развода при приложим законов режим на съпружеска имуществена общност

Когато при прекратяване на брака с развод в отношенията между съпрузите се е прилагал режим на общност по чл. 18, ал. 1, т. 1 във вр. с чл. 21-32 СК[28], влизането в сила на решението

[27] *В този дух принципно вж. тълк. р. № 77 от 2.02.1971 г. на ОСГК на ВС, Сб., пор. № 12.*

[28] *Имуществената общност може да се яви приложим имущественобрачен режим в две групи случаи:*
• При първата от тях приложението на законовия режим на общност се основава на изрично изявената за това воля на встъпващите в брак лица, които са го избрали като приложим законов режим по реда на чл. 9, ал. 2, изр. първо СК или са преминали към него през време на брака по реда на чл. 18, ал. 4 СК. По волята на съпрузите имуществената общност може да стане приложим режим и когато страните

за допускане на развода предизвиква настъпване на две групи особени имуществени последици:

– Първо, засягащи съпружеската имуществена общност (чл. 21, чл. 24 СК);

– Второ, засягащи личните имущества на всеки от съпрузите (чл. чл. 22, 23, 25, 26 СК).

Първата група последици са уредени в разпоредбите на чл. 27, ал. 1, 28, 29 и 31 СК, а втората група последици се уреждат в правилата на чл. 30 и 31 СК.

1.1. Последици относно имуществената общност

Съпружеската имуществена общност, която при новия СК има ***чисто вещен характер***[29], се прекратява автоматично с влизане в сила на съдебното решение за допускане на развода (арг. от чл. 27, ал. 1 СК). От бездялова и неделима тя се превръща ipso iure в обикновена, дялова и делима съсобственост между бившите съпрузи при презумирани от закона равни дялове (арг. от чл. 28 СК). Занапред отношенията между бившите съпрузи във връзка с упражняване на правата им в прекратената съпружеска имуществена общност се подчиняват на общите правила за гражданската съсобственост по чл. 30–36 ЗС. Прекратяването на общността обхваща всички налични вещни права на съпрузите, които към момента на прекратяването на брака са били под режима на общността (чл. 21, ал. 1 СК). Вещните права, придобивани от бившите съпрузи след развода, стават изключително индивидуално притежание на своя титуляр.

Различни (в смисъл „неравни“) дялове на съпрузите от прекратената съпружеска имуществена общност могат да бъдат определяни със споразумението между съпрузите по чл. 49, ал. 4 СК в хода на производството по развод поради разстройство на брака, както и със споразумението по чл. 51, ал. 1 СК при развод по взаимно съгласие[30]. Извън това, когато със сключения помежду им брачен договор страните са препратили за уреждане на имуществените си отношения към законовия режим на общност по чл. 18, ал. 1, т. 1 във вр. с чл. 21 и сл. СК, размерът на дяловете им от прекратената съпруже-

по брачния договор са уредили имуществените си отношения чрез препращане към правилата на чл. 21–32 СК. Тази възможност е изрично предвидена в разпоредбата на чл. 38, ал. 2, изр. първо СК.

• Във втората група случаи имуществената общност се прилага в качеството му на „базисен“ (основен) законов имущественобрачен режим автоматично, по силата на закона и без оглед волята на страните, когато встъпващите в брак не са упражнили правото си на избор на режим на имущественобрачните си отношения (арг. от чл. 10, ал. 2, изр. 3; чл. 18, ал. 2 и чл. 38, ал. 4 СК), или когато не са могли да го упражнят поради липса на пълна дееспособност (арг. от чл. 18, ал. 2 и чл. 37, ал. 2 СК), или когато действието на избрания от съпрузите режим е отпаднало на някое от предвидените в закона основания (вж. чл. 43, ал. 2, изр. трето СК). По-конкретно законовият режим на имуществена общност се прилага:

– Първо, когато встъпващите в брак не са се възползвали от предоставената им от СК възможност да изберат законов режим на имуществена разделност по чл. 33–36 СК, респ. не са сключили брачен договор по чл. 37 и сл. СК (арг. от чл. 18, ал. 2, предл. първо СК);

– Второ, когато единият или и двамата встъпващи в брак са непълнолетни или ограничено запретени (арг. от чл. 18, ал. 2, предл. второ СК); Това положение важи до придобиване на пълна дееспособност на двамата съпрузи (чрез отмяна на запрещението по установения ред, респ. чрез еманципация на непълнолетния чрез встъпването в брак по чл. 6, ал. 4 СК). В тези случаи стои открита възможността законовият режим на общност да бъде променен по всяко време след навършване на пълнолетие – арг. от чл. 18, ал. 4, изр. първо СК;

– Трето, когато сключеният между страните брачен договор е бил прекратен на някое от основанията по чл. 42, ал. 1 СК или е бил развален изцяло по реда на чл. 42, ал. 2 СК, или е бил унищожен по чл. 43, ал. 2 СК, респ. е бил признат за нищожен, и след влизане в сила на съдебното решение съпрузите не са избрали законов режим на разделност по чл. 33–36 СК или не са сключили нов брачен брачен договор (арг. от чл. 43, ал. 2, изр. последно СК);

– Четвърто, когато сключеният между страните брачен договор не дава пълна уредба на имуществените отношения между съпрузите. За неуредените с брачния договор имуществени отношения се прилага субсидиарно законовият режим на общност – арг. от чл. 38, ал. 4 СК;

– Пето, по необоримата презумпция на чл. 20 СК законовият режим на общност намира автоматично приложение в отношенията между единия или двамата съпрузи и третото лице, с което те сключват сделка, щом в централния електронен регистър на имуществените отношения на съпрузите по чл. 19 СК няма вписан режим на имуществените отношения. Това правило се прилага без оглед на причината, поради която избраният от съпрузите законов режим на разделност или сключеният помежду им брачен договор не са били регистрирани по установения ред.

[29] Арг. от чл. 21, ал. 1 СК.

[30] Вж. т. 8 от ППВС № 5/77 г. от 15.03.1978 г., Сб., пор. № 7; тълк. р. № 60 от 12.08.1987 г., ОСГК ВС, Сб., пор. № 38; р. № 663 от 31.10. 1995 г. по гр. д. № 532/95 г., 5-членен състав, ВС.

ска имуществена общност може да бъде уреден в самия брачен договор в отклонение от принципа за равенството им по чл. 28 СК (арг. от чл. 38, ал. 1, т. 5 във вр. с ал. 2, изр. първо СК).

Вън от тези хипотези при прекратяване на брака поради развод разпоредбите на чл. 29 СК уреждат *три основания* за изменение на равенството в дяловете на бившите съпрузи от прекратената съпружеска имуществена общност. Първото от тях се опира на принципа за недопустимост на неоснователното обогатяване, доколкото има за свой правопораждащ юридически факт преобладаващият принос на единия от съпрузите за придобиване на общото имущество (чл. 29, ал. 3 СК)[31]. Другите две основания са свързани с възлагане в тежест на единия съпруг на функциите по отглеждане и възпитание на ненавършилите пълнолетие деца след развода и дотолкова обслужват по идея техните интереси (арг. от чл. 29, ал. 1, 2 СК). Тези основания могат да се кумулират помежду си, тъй като правото да се иска изменение в размера на дяловете при всяко от тях е самостоятелно и възниква от специфичен за него фактически състав. Общото при всички хипотези е, че това право е *преобразуващо*, тъй като с упражняването му се създава ново правно положение относно частите на бившите съпрузи от прекратената с развода съпружеска имуществена общност[32]. Правото да се иска определяне на по-голям дял може да бъде упражнено само по съдебен ред, с конститутивен иск, който не може да бъде обективно съединяван с иск за делба на прекратената съпружеска имуществена общност, а трябва да го предхожда[33]. Така е, защото с всеки от исковете по чл. 29, ал. 1, 3 СК се претендира изменение на дяловете, при които следва да се допусне делбата между бившите съпрузи (вж. чл. 344, ал. 1, изр. първо ГПК). А съгласно задължителните указания, дадени от пленума на бившия ВС в т. 3, б. „а" от ППВС № 7/1973 г., искът за делба на съсобственост не може да се съединява с искове за създаване на самата съсобственост или за изменение на законните дялове на съделителите, т.е. с иска за делба не могат да се съединяват конститутивни искове.

1.1.1. Определяне на по-голям дял поради преобладаващ принос

Според разпоредбата на чл. 29, ал. 3 СК по-голям дял може да бъде определен от съда на съпруга, чийто принос в придобиването на общото имущество значително надхвърля приноса на другия съпруг. За разлика от отм. СК от 1968 г. (вж. чл. 14, ал. 4, предл. второ), новият СК, както и заварената уредба по СК от 1985 г., не придават на тази правна възможност характер на „изключителен случай", нито изискват приносът на единия съпруг да надхвърля „явно" приноса на другия. По действащата уредба достатъчно е това надхвърляне да е *„значително"*. Нормата е относително определена. Дали приносът на единия съпруг значително надхвърля приноса на другия съпруг, е въпрос на конкретна фактическа преценка на съда във всеки отделен случай, при което той трябва да вземе предвид всички форми на приноса – преки (непосредствено влагане на средства) или косвени (полагане на труд, работа в домакинството, грижи за отглеждане и възпитание на децата от брака и др.). Не всяка разлика в приноса може да обоснове уважаването на иска за определяне на по-голям дял на единия съпруг по чл. 29, ал. 3 СК, а само тази, която е „значителна". В р. № 1065 от 28.10.1998 г. по гр. д. № 1005/97 г., II г.о., решаващият състав на ВКС е изтъкнал правилно, че разликата в доходите на съпрузите по време на придобиване на общото съпружеско имущество не е достатъчна сама по себе си, за да се определи по-голям дял на съпруга с по-големите доходи. Това е допустимо само при значително надвишаване на доходите на другия съпруг. В мотивите към това решение е подчертано, че „присъждането на по-голям дял от общото имущество поради значителен принос на единия съпруг предполага наличието на значително по-големи доходи, получавани от единия съпруг, като в същото време другият съпруг... не е изпълнявал семейните си задължения, не се е грижел за възпитанието, отглеждането и издръжката на децата". Въпреки че са дадени при действието на отменената уредба, указанията на пленума на бившия ВС в т. VIII от ППВС № 5 от 1972 г., Сб., пор. № 23 запаз-

[31] В този смисъл вж. и тълк. р. № 26 от 2.03. 1970 г., ОСГК ВС, Сб., пор. № 136.

[32] Така и р. № 739 от 28.09.1994 г. по гр. д. № 587/94 г., I г.о. ВС, Бюл. ВС, бр. 9/1994 г., пор. № 15.

[33] Така р. № 230 от 15.04.1998 г. по гр. д. № 1063/98 г., I г.о. ВКС, Бюл. ВКС, бр. 1–2/1998 г., пор. № 32; в същия смисъл и р. № 739 от 28.09. 1994 г. по гр. д. № 587/94 г., I г.о. ВС, Бюл. ВС, бр. 9/1994 г., пор. № 15.

ват актуалност в частта си, с която приемат, че значителното надхвърляне на приноса на единия съпруг следва да се установява „не само чрез съпоставяне на трудовото възнаграждение (и въобще на доходите, бел. моя Е.М.) на съпрузите, а като се държи сметка и за полагания труд в домакинството, за отглеждането на децата, за създадената от единия съпруг спокойна обстановка на другия съпруг да се труди и да твори, както и за всички обстоятелства, които са от значение за приноса в придобиването на общите вещи. Явното и значително несъответствие в приноса трябва да се установява чрез съпоставяне стойността и значението на доказания принос на всеки със стойността на придобитото общо имущество като цяло". В по-новата съдебна практика при действието на ТЗ се приема, че по-голям дял поради значително преобладаващ принос на единия съпруг може да бъде определен, когато доходът от търговска дейност на едноличния търговец, вложен в придобиването на общото съпружеско имущество, надхвърля значително приноса на другия съпруг, формиран от влагането на средства и труд, грижи за децата и работа в домакинството – така т. 1, б. „г" от тълк. р. № 2 от 27.12. 2001 г. на ОСГК на ВКС.

Според постоянната практика на ВС, опряна на тълк. р. № 63 от 25.09.1884 г. на ОСГК, ВС, Сб., пор. № 35, предмет на иска по чл. 29, ал. 3 СК може да е само делът на съпруга в цялата съпружеска имуществена общност, не и за отделни обекти от нея. Така е, защото правно-релевантен е само преобладаващият принос за придобиване на цялото общо имущество на съпрузите, а не на една отделна вещ или група от вещи, представляващи част от общото имущество (напр. автомобила, компютъра и др. под.). Според ВС правото на съпруга да иска определяне на по-голям дял поради преобладаващ принос е едно потестативно субективно право, което е единно и неделимо, макар обектът, до който се отнася (общото съпружеско имущество), да представлява съвкупност от множество отделни и самостоятелни вещни права. Независимо дали с предявения иск се търси по-голям дял само от една вещ или от цялото общо съпружеско имущество, *правото на по-голям дял заради преобладаващ принос е неделимо и не може да бъде обсъждано и разрешено на части* (к.м., Е.М.). Освен това – казва ВС, приносът за една отделно взета вещ може да е по-голям, но за цялото общо имущество този принос може да е незначителен. Това налага съдът да изследва приноса за цялото имущество и с оглед на него да се определят дяловете на съпрузите, ако е налице основание за неравенство в тях. По тази причина – заключава ВС, конститутивният иск за определяне на по-голям дял от общото имущество поради преобладаващ принос на единия съпруг не може да бъде предявен на части – за една вещ или за група вещи.

Няма пречка искът за определяне на по-голям дял от общото имущество заради значително преобладаващ принос по чл. 29, ал. 3 СК да бъде съединен при условията на *евентуално обективно съединяване* с иск за установяване на липсата на съвместен принос при придобиване на съпружеското имущество (вж. чл. 210, ал. 1 ГПК)[34]. Макар че и двата иска са родово подсъдни на един и същ съд и подлежат на разглеждане по реда на едно и също производство (което прави допустимо обективното им съединяване), те са съвършено различни от гледна точка на характера на търсената защита:

– Искът за установяване на липсата на съвместен принос е по характера си отрицателен установителен иск и има основанието си в разпоредбата на чл. 21, ал. 3 СК. С него се цели оборване на законното предположение за наличие на съвместен принос, като се установи, че придобитото през време на брака на името на единия от съпрузите имущество е придобито изцяло без какъвто и да е принос на другия съпруг (напр. платено е изцяло и пряко със средства, които имат само извънсемеен характер) и следователно е изключително индивидуално притежание на ищеца. На практика, с помощта на иска по чл. 21, ал. 3 СК се установява пълна липса на принос на единия съпруг и от тук – невъзникването на съпружеската общност поради отсъствие на съвместен принос в придобиването на имуществото. Искът по чл. 21, ал 3 СК може да се предявява и за отделни вещи, респ. вещни права, придобити по време на брака. Той може да се предяви по всяко време, без ограничение от какъвто и да е срок (понеже е установителен иск) и без оглед на основанието за прекратяване на брака, респ. на съпружеската имуществена общност.

[34] Така и т. 6 от ППВС № 8/1980 от 17.06. 1981 г., Сб., пор. № 24.

– Напротив, искът по чл. 29, ал. 3 СК е конститутивен, тъй като има за предмет внасяне на промяна в прогласеното с чл. 28 СК равенство в дяловете на съпрузите в прекратената с развода съпружеска имуществена общност. Той може да се предяви само за по-голям дял от цялото съпружеско имущество, но не и от отделна вещ или група вещи. За разлика от отрицателния установителен иск по чл. 21, ал. 3 СК, предявяването на конститутивния иск по чл. 29, ал. 3 СК е ограничено с едногодишен преклузивен срок от допускането на развода, респ. от прекратяването на общността със съдебно решение по чл. 27, ал. 2 СК и е допустимо само при тези хипотези на прекратяване на съпружеската имуществена общност.

Съединяването на исковете по чл. 21, ал. 3 и по чл. 29, ал. 3 СК ще е евентуално, като главен иск ще бъде установителният иск по чл. 21, ал. 3 СК, а евентуален – конститутивният иск по чл. 29, ал. 3 СК, защото съдът ще се произнесе по евентуалния иск само ако отхвърли установителния.

Ищец по иска по чл. 29, ал. 3 СК може да бъде всеки от двамата съпрузи. По въпроса, дали наследниците на починал *след* развода съпруг са легитимирани да предявяват този иск, теорията и практиката се разминават. Според доктрината отговорът трябва да е отрицателен, тъй като предявяването на иска за по-голям дял поради преобладаващ принос зависи от строго личната преценка на правоимащото лице; поради това наследниците могат само да продължат делото по вече предявения от наследодателя им иск по чл. 29, ал. 3 СК. Съдебната практика, опряна на тълк. р. № 26 от 2.03.1970 г. на ОСГК на ВС, Сб. пор. № 136, приема с основание, че наследниците на съпруг, починал след прекратяване на брака поради развод или обявяването му за недействителен, могат в едногодишния срок по чл. 31 от новия СК да предявят иска по чл. 29, ал. 3 от новия СК против преживелия бивш съпруг, както и да продължат предявения от наследодателя им иск. Съображенията в подкрепа на това виждане са, че правото да се иска определяне на по-голям дял поради значително преобладаващ принос е едно *имуществено* право, което не се погасява със смъртта на титуляра си, тъй като има за своя първооснова обективния принцип за недопустимост на неоснователното обогатяване (чл. 59 ЗЗД). Това право не е възникнало с оглед на личността; то е част от имуществото на съпруга и като такова е наследимо на общо основание.

Но кредиторите на съпруг не могат да предявяват при условията на чл. 134 ЗЗД (косвен иск) иска по чл. 29, ал. 3 СК, принадлежащ на техния длъжник. Съдебната практика, опряна на т. VIII от ППВС № 5/1972 г., Сб., пор. № 23, възприема този възглед с аргумента, че упражняването на правото да се иска определяне на по-голям дял поради преобладаващ принос на съпруга зависи от личната преценка на правоимащия.

Искът по чл. 29, ал. 3 СК следва да се предяви в преклузивен едногодишен срок от влизане в сила на съдебното решение за допускане на развода, респ. за унищожаване на брака (арг. от чл. 31, предл. първо СК). Само когато този иск се предявява през време на брака, едногодишният срок по чл. 31 СК започва да тече от влизане в сила на съдебното решение по чл. 27, ал. 2 СК за прекратяване на съпружеската имуществена общност по исков ред поради важни причини.

Искът по чл. 29, ал. 3 СК за определяне на по-голям дял от общото имущество на единия съпруг поради това, че приносът му значително надхвърля приноса на другия съпруг, не бива да бъде смесван с иска за значително по-голям принос по чл. 21, ал. 4 СК. Макар и на пръв поглед сходни, те се различават от гледна точка на характера на търсената защита, предпоставките за предявяването им, предмета им и правните последици от уважаването им. За разлика от иска по чл. 29, ал. 3 СК, който е конститутивен, искът по чл. 21, ал. 4 СК е положителен установителен иск. Той е от категорията на исковете за установяване съществуването на факти с правно значение по смисъла на чл. 124, ал. 4, изр. второ ГПК и допустимостта му се обуславя от това, че е изрично предвиден в разпоредбата на чл. 21, ал. 4 СК. С него се установява не съществуването на субективни граждански права или правни отношения, а правнорелевантният факт на значително по-големия принос на единия съпруг в придобиването на съпружеското имущество. Правните последици от уважаването на този иск не се изразяват във внасяне на промяна в съществуващото правно положение относно размера на дяловете на съпрузите от общото имущество, а само се установява със сила на пресъдено нещо, че единият от съпрузите има значително по-голям принос в придобиването на общото съпружеско имуще-

ство. За разлика от иска по чл. 29, ал. 3 СК, който не може да бъде предявен, докато съществува съпружеската имуществена общност, а е допустим само при прекратяване на брака поради развод или унищожаване, както и при прекратяване на общността през време на брака по чл. 27, ал. 2 СК, искът по чл. 21, ал. 4 СК може да бъде предявен по всяко време – както по време на брака и съществуването на съпружеската общност, така и след прекратяването им, при това без оглед на вида на прекратителното основание. Най-сетне, докато предявяването на иска по чл. 29, ал. 3 СК е ограничено от сравнително кратък едногодишен срок по чл. 31, предл. първо СК, то установителният иск по чл. 21, ал. 4 СК може да бъде предявен без ограничение във времето.

1.1.2. Определяне на по-голям дял поради особени затруднения при отглеждането на ненавършилите пълнолетие деца от брака

Второто, традиционно за нашето законодателство основание, на което съдът може да определи по-голям дял на единия съпруг от прекратената поради развод или унищожаване на брака съпружеска имуществена общност, е свързано с разпределяне на грижите по отглеждане и възпитание на ненавършилите пълнолетие деца след развода и защитата на интересите им[35]. Според разпоредбата на чл. 29, ал. 1 СК при прекратяване на съпружеската имуществена общност поради развод съдът може да определи по-голям дял от общото имущество на съпруга, на когото е предоставено упражняването на родителските права по отношение на ненавършилите пълнолетие деца, ако това създава за него особени затруднения. В мотивите на тълк. р. № 24 от 5.05.1969 г. на ОСГК на ВС, Сб., пор. № 29 се изтъква, че „по своята материалноправна същност определянето на по-голям дял за съпруга, който поема след развода упражняването на родителските права, не представлява предварително осигуряване на обезщетение за него поради обременяването му изключително с грижите по отглеждането и възпитанието на децата, нито пък е компенсация срещу дължимата от другия съпруг издръжка за децата. Касае се до проявена грижа на законодателя в интерес на ненавършилите пълнолетие деца от прекратения брак за създаване на по-добри условия за тяхното отглеждане и възпитание по пътя на увеличаване на материалните възможности на съпруга, комуто се предоставя упражняването на родителските права".

Фактическият състав на това основание за определяне на по-голям дял на единия съпруг от прекратената поради развода съпружеска имуществена общност включва наличието на две кумулативно посочени в разпоредбата на чл. 29, ал. 1 СК изисквания:

- Първо, упражняването на родителските права след развода трябва да е възложено на претендиращия по-голям дял по чл. 29, ал. 1 СК бивш съпруг с влязло в сила съдебно решение. Без значение е, дали това става по силата на утвърдено от съда споразумение по чл. 59, ал. 1 СК във връзка с чл. 49, ал. 4 СК при развод по исков ред, или със споразумението по чл. 51, ал. 1–2 СК при развод по взаимно съгласие, или пък съдът служебно е постановил при кого от бившите съпрузи да живеят децата и на кого от тях предоставя упражняването на родителските права при условията на чл. 59, ал. 2 СК. *Формалното възлагане на родителските права върху единия съпруг обаче не е достатъчно.* Това се споделя безрезервно и в съдебната практика[36]. Няма юридическо оправдание за определяне на по-голям дял за този съпруг по чл. 29, ал. 1 СК, ако децата са настанени от съда на основание и по реда на чл. 59, ал. 7 и сл. СК да живеят при трето лице – напр. при баба и дядо или в семейството на други роднини и близки с тяхно съгласие; в приемно семейство или в специализирана институция, посочена от дирекция „Социално подпомагане" и др. Необходимо е децата да живеят при претендиращия по-голям дял бивш съпруг, който упражнява по отношение на тях родителските права след развода.
- Второ, необходимо е отглеждането и възпитанието на децата и, изобщо, изпълнението на родителските функции, да създава за претендиращия по-голям дял бивш съпруг *особени затруднения* (арг. от чл. 29, ал. 1 in fine СК). Нормата е относително определена и изисква във всеки отделен случай извършване на конкретна преценка от съда относно наличието на извънредни по характера си материални труд-

[35] *Така и т. VIII от ППВС № 5/1972 г., Сб., пор. № 23.*

[36] *Вж. р. № 908 от 30.10.1995 г. по гр. д. № 650/95 г., II г.о. ВС, Бюл. ВС, бр. 10/1995 г., пор. № 19.*

ности за съответния съпруг, които произтичат от ниската възраст на децата, от големия им брой, от здравословното им състояние или от други обстоятелства[37]. В съдебната практика се изтъква, че в производството по иск по чл. 29, ал. 1 от новия СК (съотв. чл. 28, ал. 1 отм. СК от 1985 г.) съдът следва да събере необходимите доказателства и да мотивира обективно какви са „особените затруднения" на съпруга-ищец. Законът няма предвид обикновените затруднения, компенсирани с издръжката, която другият съпруг така или иначе дължи на децата. За да бъде уважена претенцията за по-голям дял на това основание, трябва да са налице действителни особени затруднения за съпруга, упражняващ родителските права, като напр. тежко заболяване на детето, налагащо постоянни грижи, наемане на болногледач, наличие на тежък физически недъг или болест, наличие на три и повече малолетни деца от брака и др. под. Ако във връзка с лечението на детето са необходими скъпи лекарства или особен хранителен режим, това може да бъде компенсирано с по-голям размер на издръжката, дължима от другия родител, но не се налага определяне на по-голям дял[38]. Когато съдът уважава иск по чл. 29, ал. 1 СК, той трябва да определи размера на увеличения дял на ищеца по такъв начин, че да компенсира всички имуществени затруднения по отглеждането и възпитанието на децата до навършване на пълнолетието им.

За разлика от иска за определяне на по-голям дял поради значително преобладаващ принос по чл. 29, ал. 3 СК, претенцията по чл. 29, ал. 1 СК възниква само при прекратяване на брака поради развод или унищожаването му. Тя не може да се предяви при прекратяване на общността през време на брака.

Правото по чл. 29, ал. 1 СК е ненаследимо. В тълк. р. № 26 от 2.03.1970 г. на ОСГК на ВС, Сб., пор. № 136 се посочва, че ако съпругът, комуто при прекратяване на брака поради развод или унищожаване съдът е предоставил отглеждането и възпитанието на ненавършилите пълнолетие деца, е починал след прекратяване на брака, без да е предявил иска за по-голям дял по чл. 29, ал. 1 СК, неговите наследници не могат да претендират изменение на определените в закона равни дялове на бившите съпрузи в прекратената имуществена общност поради това, че упражняването на родителските права е възложено на наследодателя им. Те не могат и да продължат този иск, ако починалият съпруг вече го е предявил.

Правото по чл. 29, ал. 1 СК е преобразуващо. Упражнява се само по съдебен ред, с конститутивен иск, който следва да бъде предявен в едногодишния преклузивен срок по чл. 31 СК. Специфичното в случая е, че този срок започва да тече от момента на влизане в сила на съдебното решение за развод в частта му относно възлагане упражняването на родителските права (арг. от чл. 31, предл. второ СК). Това уточнение е важно, тъй като решението за развод влиза в сила, дори и да е обжалвано в частта му относно отделни последици от развода или само в частта му относно брачната вина (арг. от чл. 325 ГПК).

Когато при изменение на обстоятелствата съдът постанови промяна на режима за упражняване на родителските права, като предостави упражняването им на другия от бившите съпрузи (вж. чл. 51, ал. 4, чл. 59, ал. 9 СК) или служебно, по молба на другия родител или по искане на дирекция „Социално подпомагане" постанови децата занапред да живеят при роднини или близки, респ. ги настани в приемно семейство или в специализирана институция по чл. 59, ал. 7 СК, *отпада правното основание*, с оглед на което е бил определен по-голям дял от общото съпружеско имущество на този от бившите съпрузи, на когото първоначално са били предоставени функциите по отглеждане и възпитание на децата. Според тълк. р. № 24 от 5.05.1969 г. на ОСГК на ВС, Сб., пор. № 29 този нов юридически факт поражда правна възможност на основание чл. 303, ал. 1, т. 3 от новия ГПК да се иска отмяна на влязлото в сила решение по чл. 29, ал. 1 СК поради това, че то се основава на съдебно решение относно режима на родителските права, което впоследствие е било отменено. След отмяната му и на основание изменения режим за упражняване на родителските права, бившият съпруг, комуто занапред се предоставя отглеждането и възпитанието на децата, може да предяви на свой ред иск по чл. 29, ал. 1 СК, с който да предизвика изменение в дяловете на бившите съпрузи от прекратената съпружеска имуществена общ-

[37] Така т. VIII от ППВС № 5/1972 г., Сб., пор. № 23.
[38] Така р. № 908 от 30.10.1995 г. по гр. д. № 650/95 г., II г.о. ВС, Бюл. ВС, бр. 10/1995 г., пор. № 19.

ност. При последващо ново изменение на режима за упражняване на родителските права след изтичане на една година от влизане в сила на съдебното решение за прекратяване на брака поради развод и допусната поредна отмяна на предходното влязло в сила решение по чл. 29, ал. 1 СК, едногодишният срок за предявяване на новия иск по чл. 29, ал. 1 СК започва да тече от влизане в сила на съдебното решение за отмяна по чл. 303, ал. 1, т. 3 от новия ГПК[39].

1.1.3. Получаване на движимите вещи, предназначени за отглеждане на ненавършилите пълнолетие деца

Според разпоредбата на чл. 29, ал. 2 СК съпругът, на когото е предоставено упражняването на родителските права по отношение на ненавършилите пълнолетие деца от брака, получава извън дела си движимите вещи, предназначени за тяхното отглеждане и възпитание. За разлика от вече разгледаните две основания, при които искът е за определяне на по-голям дял от *цялото* общо имущество на съпрузите, придобито по време на брака им, предмет на претенцията по чл. 29, ал. 2 СК са само *конкретни, индивидуално определени* ***движими вещи***, които при прекратяване на брака са били съпружеска имуществена общност, но поради специфичното им функционално предназначение, обслужващо отглеждането и възпитанието на ненавършилите пълнолетие деца, те се дават в собственост на този от съпрузите, комуто се възлага упражняването на родителските права след развода. Според т. VIII от ППВС № 5/1972 г., Сб., пор. № 23 става дума за „онова общо имущество, което пряко обслужва ненавършилите пълнолетие деца и е необходимо за правилното им отглеждане и възпитание, напр. за музикални инструменти, на които се обучават децата, вещите и пособията, свързани с тяхното отглеждане, обучение и възпитание“, ученическата библиотека, обзавеждането на детската стая, велосипеда, ски-екипа, персоналния компютър, ако е купен от родителите за преките нужди на децата и ги обслужва и т.н.[40].

Меродавно е предназначението, което тези движими вещи имат към момента на прекратяване на съпружеската общност поради развода. Особеното в тази хипотеза е, че тези движими вещи се дават на съответния съпруг не „в негов дял“, а *сверх дела му* от прекратената съпружеска имуществена общност. Това правило се отнася по начало и за случаите, при които на същия съпруг е определен по-голям дял от общото съпружеско имущество, било поради значително преобладаващия му принос в неговото придобиване (чл. 29, ал. 3 СК), било поради това, че упражняването на предоставените му родителски права му създава особени затруднения по чл. 29, ал. 1 СК. Ще рече, че при наличие на законните предпоставки претенцията по чл. 29, ал. 2 СК следва да се уважи, независимо от уважаването на някой от исковете по чл. 29, ал. 1, 3 СК, предявени от същия съпруг. Така е, защото определянето на по-голям дял във всяка от хипотезите на чл. 29 СК произтича от различен фактически състав, който не се „поглъща“ от някой от останалите.

За разлика от иска по чл. 29, ал. 1 СК, фактическият състав на претенцията по чл. 29, ал. 2 СК се изчерпва с един-единствен, формален елемент, а именно на претендиращия тези движими вещи бивш съпруг да е било предоставено отглеждането и възпитанието на ненавършилите пълнолетие деца за след развода. Докато при другите две основания по чл. 29, ал. 1, 3 СК определянето на по-голям дял за претендиращия съпруг се постановява от съда в резултат от извършена от него преценка относно наличието на определени, правнозначими обстоятелства („особени затруднения“, „значително надхвърляне на приноса на другия съпруг“), разпоредбата на чл. 29, ал. 2 СК не употребява модалния глагол „може“, а предписва на съда да предостави на съпруга, поемащ отглеждането и възпитанието на децата, тези движими вещи – бивша съпружеска общност, които по предназначение обслужват нуждите на децата. Разпоредбата е императивна и е установена изцяло в интерес на децата.

Искът по чл. 29, ал. 2 СК не е вещен иск за собственост. Той не е осъдителен, а е конститутивен. С уважаването му в отношенията между бившите съпрузи се създава ново правно положение относно правото на собственост върху определени общи техни движими вещи, предназначени да обслужват отглеждането и възпи-

---

[39] *Вж. тълк. р. № 24 от 5.05.1969 г. на ОСГК на ВС, Сб., пор. № 29.*

[40] *Извън обхвата на претенцията по чл. 29, ал. 2 СК остават движимите вещи – лична собственост на единия съпруг, които се използват за обслужване на дейности по отглеждане, обучение и възпитание на детето – напр. пиано, което е лична собственост на единия съпруг, но е предоставено за обучението на детето.*

танието на децата. С влизане в сила на съдебното решение по уважения иск по чл. 29, ал. 2 СК тези вещи стават изключителна собственост на бившия съпруг, комуто е възложено упражняването на родителските права след развода. Само в случай че другият съпруг откаже да предаде доброволно движимите вещи съгласно съдебното решение по чл. 29, ал. 2 СК, правоимащият ще може да се защити с ревандикационен иск по чл. 108 ЗС.

Претенцията по чл. 29, ал. 2 СК е ненаследима[41]. Упражнява се само от съпруга, комуто са предоставени родителските права след развода, респ. след унищожаването на брака. Искът не може да бъде предявен при прекратяване на общността през време на брака.

Конститутивният иск по чл. 29, ал. 2 СК следва да бъде предявен в едногодишния преклузивен срок по чл. 31 СК. Подобно на основанието по чл. 29, ал. 1 СК, и в случая този срок започва да тече от момента на влизане в сила на съдебното решение за развод в частта му относно възлагане упражняването на родителските права (арг. от чл. 31, предл. второ СК). При последваща промяна на режима относно упражняването на родителските права, в интерес на децата съдебната практика допуска отмяна по чл. 303, ал. 1, т. 3 от новия ГПК на влязлото в сила решение по чл. 29, ал. 2 СК и предоставяне на тези вещи на другия родител, комуто се възлагат занапред грижите по отглеждането и възпитанието на децата[42]. Разрешението е аналогично на това, изяснено по-горе във връзка с иска за по-голям дял по чл. 29, ал. 1 СК.

1.2. Последици от развода относно личните имущества на съпрузите при приложим законов режим на имуществена общност

След влизане в сила на решението за допускане на развода, респ. за унищожаване на брака, всеки от бившите съпрузи остава индивидуален собственик на личните имущества, които е притежавал до момента (вж. чл. 22, 23 СК). И занапред всеки от съпрузите сключва самостоятелно сделки на управление и разпореждане с личните си имущества, като *отпада* и ограничението по чл. 26 СК при разпоредителни действия с бившето семейно жилище – лична собственост на този съпруг (имам предвид изискването за съгласие на съпруга-несобственик или за заместващото липсата му разрешение от районния съд за всеки отделен случай). В случай че при условията на чл. 56, ал. 2 СК ползването на това семейното жилище – лична собственост на единия съпруг е било предоставено от съда при развода на другия съпруг, комуто е възложено упражняването на родителските права по отношение на ненавършилите пълнолетие деца от брака, интересите на съпруга-несобственик и на децата за срока на ползването се защитават чрез действието на вписването на съдебното решение по чл. 56, ал. 2 СК в имотния регистър на основание чл. 57, ал. 1, изр. второ СК. Както вече се изясни, чрез него се създава противопоставимост на правата на „настанения" съпруг-наемател спрямо трети лица – приобретатели на жилището през времето, през което този съпруг-наемател упражнява родителските права по отношение на децата от прекратения брак и на това основание ползва бившето семейно жилище.

Извън това, за да се избегне обогатяване на единия съпруг за сметка на другия, разпоредбите на чл. 30 СК допускат при развод всеки от съпрузите да получи част от стойността на определени лични имущества на другия съпруг, придобити по време на брака, ако са на значителна стойност и другият съпруг има принос за придобиването им. Независимо от някои правно-технически различия в уредбата по отменените семейноправни кодификации (срв. отм. чл. 52 ЗЛС от 1949 г., чл. 14, ал. 5 отм. СК от 1968 г. и чл. 29 от отм. СК от 1985 г.), през изминалите шест десетилетия законодателството ни неизменно съдържа специална правна норма, която конкретизира прилагането на принципа за недопустимост на неоснователното обогатяване в отношенията между бившите съпрузите, произтичащи от приноса на единия за личните придобивки на другия по време на брака. До такова обогатяване за чужда сметка би се стигнало, ако на съпруга, които е допринесъл със свои средства, личен труд, грижи за дома и децата и т.н. за придобиване на това лично имущество на другия съпруг, не се позволи след развода да получи съответна на приноса му част от стойността на това лично имущество, за чието придобиване е съдействал през време на брака. Още в мотивите към тълк. р. № 26 от 2.03.1970 г. на ОСГК на ВС, Сб., пор. №

[41] Така и тълк. р. № 26 от 2.03.1970 г. на ОСГК на ВС, Сб., пор. № 136.

[42] В този смисъл вж. тълк. р. № 24 от 5.05.1969 г. на ОСГК на ВС, Сб., пор. № 29.

136 се подчертава, че общият принцип за недопустимост на обогатяването на едно лице за сметка на друго е идейна основа на субективното имуществено право на бившия съпруг по чл. 14, ал. 5 отм. СК (предшественик на чл. 30 от новия СК).

При действието на новия СК в предметния обхват на правото по чл. 30 СК се включват следните изчерпателно изброени лични имущества на другия съпруг:

• Вещните права върху вещите за упражняване на професия или на занаят на съпруга по чл. 22, ал. 2, предл. второ СК;

• Вземанията на другия съпруг без оглед вида на техния източник – договорен, извъндоговорен, стига източникът да не изключва по хипотеза наличието на принос на другия съпруг – напр. при вземанията от непозволено увреждане. В обхвата на правото по чл. 30 СК могат да попаднат и вземанията, произтичащи от членствено правоотношение на другия съпруг в ЖСК[43]. От претенцията по чл. 30 СК се обхващат също вземания на другия съпруг – едноличен търговец, включени в неговото търговско предприятие по чл. 15 ТЗ, също и вземания, произтичащи от дялове или акции на другия съпруг в търговски дружества. В този смисъл са указанията, дадени в т. 3 от тълк. р. № 2 от 27.12.2001 г. на ОСГК на ВКС. Според тях съпругът, който претендира част от стойността на дяловото участие на съпруга си или част от ликвидационния му дял в събирателно, командитно или с ограничена отговорност дружество, може да предяви иск по чл. 29 от отм. СК от 1985 г., т.е. иск по чл. 30 от новия СК. Същата правна възможност стои на разположение и когато се претендира част от стойността на акциите на другия съпруг.

• Вещните права, придобити от съпруга-едноличен търговец за упражняване на търговската му дейност и включени в неговото предприятие по чл. 22, ал. 3 СК (арг. от чл. 30, ал. 2 СК).

Без да навлизаме в подробно обсъждане на всяка от тези групи права, ще отбележим само, че в сравнение с уредбата по чл. 29 отм. СК разпоредбата по чл. 30, ал. 2 от новия СК *разширява* изрично обхвата на личните имущества, за които допринеслият за придобиването им съпруг-нетитуляр може след развода да претендира част от тяхната стойност, съответстваща на приноса му. На практика, чрез правилото на чл. 30, ал. 2 от новия СК, в обхвата на претенцията за стойностно изравняване на приноса по чл. 30, ал. 1, изр. първо СК се включват и лични имущества, които при действието на отм. СК от 1985 г. бяха извеждени по тълкувателен път от ОСГК на ВКС в тълкувателното му решение № 2/2001 г.

Други лични имущества на съпруга, извън изрично изброените в разпоредбите на чл. 30 СК, не се обхващат от претенцията по чл. 30, ал. 1, изр. първо СК за стойностно изравняване след развода на приноса на другия съпруг за придобиването им. Това се обяснява отчасти с липсата по хипотеза на принос на другия съпруг за придобиването им (напр. при личните имущества, придобити по наследство, по дарение), отчасти – с особеното предназначение на вещите (напр. вещи за лична употреба, с утилитарен характер и – предполага се – по-ниска стойност) и т.н.

Фактическият състав, от който се поражда имуществото право по чл. 30 СК, включва следните елементи:

– Личното имущество, попадащо в изброяването по чл. 30 СК, трябва да е било придобито от другия съпруг *по време на брака*, т.е. след неговото сключване и преди формалния момент на прекратяването му с влязло в сила решение за развод, респ. за унищожаване на брака. Стойностно изравняване на приноса за придобиване на лични имущества на другия съпруг преди сключване на брака или след като той вече е бил прекратен, може да се търси само по общите правила на гражданското право (вж. кондикционния иск по чл. 59 ЗЗД).

– Вещите или вземанията по чл. 30 СК трябва да са на *„значителна стойност“*. Липсва законов критерий за „значителна стойност“; нормата е относително определена и прилагането ѝ изисква от съда да направи конкретна преценка във всеки отделен случай, като изхожда не само от абсолютния размер на стойността на обекта, но и от жизнения стандарт на семейството като цяло.

– *Съпругът-несобственик трябва да е допринесъл за придобиването на това лично имущество на другия съпруг* с труда си, със средствата си, с грижи за децата или с работа в домакинството (арг. от чл. 30, ал. 1, изр. първо

[43] *Вж. т. 1 от ППВС № 8/1980 г. от 17.06.1981 г., Сб., пор. № 24.*

СК). Правно значение имат всички форми на приноса – както преки, така и косвени. Съпругът-ищец по иска по чл. 30 СК трябва да докаже в какво конкретно се е изразил приносът му и какъв е стойностният му израз (арг. от чл. 154, ал. 1 ГПК). За разлика от изказаното в литературата становище, според което презумпцията за съвместен принос по чл. 21, ал. 3 СК се прилага и по тези искове[44], считам, че в случая липсват предпоставки за прилагане по аналогия на тази разпоредба. Така е, защото законното предположение за наличие на съвместен принос на двамата съпрузи се отнася само за придобиване на *общите* им имущества през време на брака, т.е. за тези, които стават тяхна съпружеска имуществена общност. Че това е така, личи от систематичното място на разпоредбата, установяваща презумпцията за съвместния принос. Тя е разположена в третата алинея на чл. 21 СК, който е посветен единствено и изцяло на общите имущества на съпрузите при приложим законов режим на общност. Обхватът на личните имущества и основанията за придобиването им са уредени в отделни разпоредби извън систематиката на чл. 21 СК (арг. от чл. 22, 23 СК). В хипотезата на чл. 30 СК не можем да прилагаме по аналогия предположението по чл. 21, ал. 3 СК, тъй като липсва подобие между уредената и неуредената хипотеза по смисъла на чл. 46, ал. 2 ЗНА (разпоредбата на чл. 30 СК се отнася само за лични имущества на другия съпруг, но не за общи имущества на двамата съпрузи).

Претенцията по чл. 30 СК е по естеството си *вземане за стойност*, изразена в паричен еквивалент и съответстваща на приноса на ищеца за придобиването на лично имущество на ответника. Затова в съдебната практика този иск се определя като *„изравнителен“*, т.е. иск за стойностно изравняване[45]. При уважаването на този иск съдът присъжда на ищеца определена парична сума, а не част от правото на собственост върху вещи, които до момента са били лична собственост на ответника. За разлика от положението при отм. чл. 52 ЗЛС от 1949 г., при уважаване на иска по чл. 30 СК не възниква съсобственост между страните по спора[46]. По отношение на вземанията на другия съпруг при уважаване на иска по чл. 30 СК на ищеца се присъжда съответна част от вземането, отговаряща на приноса на ищеца за придобиването му. Не възниква активна солидарност между бившите съпрузи; всеки от тях носи за своята част от вземането риска от евентуална неплатежоспособност на третото лице-длъжник. Върху ищеца по уважения иск по чл. 30 СК не преминава съответна част от насрещните задължения, които съпругът-ответник има към третото лице във връзка с процесното вземане. Доколкото положението е сходно с едно цедиране на част от вземането, съпругът-ответник в процеса по чл. 30 СК ще трябва да уведоми третото лице-длъжник за присъдената в полза на другия съпруг част от вземането (по аналогия с чл. 99, ал. 3 ЗЗД).

Правото по чл. 30 СК се упражнява само по съдебен ред. Искът е по-скоро осъдителен, а не конститутивен, тъй като с него не се цели създаване на ново правно положение между страните относно титулярството на личните имущества на ответника, обхванати от претенцията, а само стойностно изравняване на приноса на ищеца за тяхното придобиване през време на брака. Това важи безусловно при присъждане на част от стойността на вещните права върху вещите – лична собственост на другия съпруг по чл. 30 СК. Съмнения в полза на конститутивния характер на иска по чл. 30 СК могат да възникнат само с оглед действието на такъв уважен иск по отношение на вземанията на ответника – тъй като ефектът от съдебното решение е такъв, както при прехвърляне на част от вземането по чл. 99–100 ЗЗД. Настъпилата пряко по силата на решението „съдебна цесия“ съставлява несъмнено създаване на ново правно положение в отношенията между страните по спора. А това сякаш говори в полза на конститутивния характер на иска по чл. 30 СК в описаната хипотеза.

Правото по чл. 30 СК е наследимо. То може да бъде упражнено и от наследниците на „допринеслия“ съпруг, който е починал след развода, но преди да е предявил иска си по чл. 30 СК[47]. Съображението за това е, че претенция-

[44] Това се поддържа от Марков, М. Семейно и наследствено право. Modus studendi, С., Сиби, 2004, с. 124.

[45] Вж. р. № 70 от 6.02.1995 г. по гр. д. № 966/1994 г., I г.о. ВС, Бюл. ВС, бр. 7/1995 г., пор. № 13.

[46] За отменената уредба по ЗЛС вж. тълк. р. № 110 от 2.12.1968 г., ОСГК на ВС, Сб., пор. № 28.

[47] Вж. тълк. р. № 26 от 2.03.1970 г. на ОСГК на ВС, Сб., пор. № 136.

та по чл. 30 СК е по същество кондикционна и като част от имуществото на починалия преминава на общо основание в полза на неговите наследници. Но кредиторите на съпруг не могат да предявяват при условията на чл. 134 ЗЗД (с косвен иск) иска по чл. 30 СК, принадлежащ на техния длъжник. Съдебната практика, опряна на т. VIII от ППВС № 5/1972г., Сб., пор. № 23, възприема този възглед с аргумента, че упражняването на правото да се иска част от стойността на личните имущества на другия съпруг по чл. 30 СК поради принос в придобиването им зависи от чисто личната преценка на правоимащия.

Искът по чл. 30 СК следва да се предяви в едногодишния преклузивен срок по чл. 31 СК, който започва да тече от прекратяването на брака поради развод или унищожаване, съответно – от прекратяване на съпружеската имуществена общност през време на брака по чл. 27, ал. 2 СК[48].

2. Особени имуществени последици от развода при приложим законов режим на имуществена разделност

2.1. Прилагането на законовия режим на имуществена разделност по чл. 18, ал. 1, т. 2 във вр. с чл. 33–36 СК означава, че придобитото през време на брака, както и придобитото преди брака имущество принадлежи само на своя титуляр, т.е. на съпруга, на чието име е придобито; то е негово лично притежание (арг. от чл. 33, ал. 1 СК)[49]. Независимо от общия принос на двамата съпрузи и от възмездния характер на придобивния способ, за придобитото от единия съпруг през време на брака *не възниква съпружеска имуществена общност* по смисъла на чл. 21 СК. Материалният принос на другия съпруг за тези имуществени придобивки може да получи единствено стойностно „изравняване“, и то само при прекратяване на брака по исков ред (арг. от чл. 33, ал. 2 СК). При законовия режим на разделността съществуват две напълно разделени една от друга имуществени маси, които принадлежат на всеки от съпрузите и нямат „пресечна точка“ в някакво съвместно, бездялово и неделимо съпритежаване на определени имуществени права (вещни права, права върху парични влогове, както беше по отм. СК). Всеки от съпрузите самостоятелно и без съгласието на другия упражнява правата, на които е титуляр, и отговаря със своето имущество за личните си дългове (арг. от чл. 133 ЗЗД).

Когато към момента на влизане в сила на съдебното решение за допускане на развода, респ. за унищожаването на брака в отношенията между съпрузите се е прилагал законовият режим на имуществена разделност, всеки от бившите съпрузи запазва правата си върху придобитите през време на брака имущества (вещни права, облигационни права, права върху обекти на интелектуалната собственост, наследства, права върху търговско предприятие, права, произтичащи от участия в търговски дружества и др.) във вида, в който ги е придобил. Съгласно разпоредбата на чл. 33, ал. 1 СК тези права са били по време на брака лично притежание на съпруга-титуляр и остават такива и след развода. В случай на спор всеки от съпрузите трябва да докаже, че е придобил претендираното от него вещно право, вземане и т.н.

Ако по време на брака съпрузите са придобили в обикновена съсобственост определени движими или недвижими вещи или ограничени вещни права, след развода те продължават да упражняват правата си съобразно правилата на чл. 30–36 ЗС, вкл. с оглед на възможността да прекратят по всяко време съсобствеността помежду си чрез доброволна или съдебна делба (арг. от чл. 34, 35 ЗС и чл. 341–355 ГПК).

Когато през време на брака двамата съпрузи са придобили едно вземане при условията на активна солидарност по чл. 128–129 ЗЗД, разводът помежду им не засяга положението им на кредитори, на които предметът на неделимото задължение трябва да се предаде общо на двамата (арг. от чл. 129, ал. 1, изр. първо ЗЗД). С оглед на обстоятелствата (напр. предвид влошените отношения) всеки от бившите съпрузи,

[48] Но няма установен в закона срок за предявяване на иска по чл. 30 СК по време на брака и без да е прекратена съпружеската имуществена общност. Такава възможност е предвидена в разпоредбата на чл. 30, ал. 1, изр. второ СК за случаите, при които поведението на съпруга, придобил личното имущество, поставя в опасност интересите на другия съпруг или на децата. Когато искът се предявява преди развода и преди прекратяването на имуществената общност, той може да бъде предявен във всеки един момент.

[49] Обща характеристика на режима на имуществената разделност вж. у Цанкова, Ц. Имущественобрачният режим в проекта за нов Семеен кодекс и нотариалната дейност. – Нотариален бюлетин, бр. 2/1999 г., 23–24.

може да поиска дължимото да се предаде от длъжника за пазене по правилата на чл. 97 ЗЗД. Въпросът е изключително актуален при сключен по време на брака договор за прехвърляне на имот срещу задължение за гледане и издръжка, по който двамата съпрузи-прехвърлители са кредитори по задължението за гледане и в договора не е било уговорено разграничение на задълженията към всеки един от тях по вид и обем на дължимата престация. В тези случаи очевидно волята на страните по договора е била приобретателят да изпълнява едновременно и неделимо задълженията си по издръжката и грижите за двамата правоимащи, предвид съпружеската връзка помежду им, а последните да получават общо издръжката и гледането и да се ползват едновременно и неразграничено от тях. В тези случаи задължението на приобретателя на имота е неделимо, като неделимостта произтича и се основава на намерението на договарящите – арг. от чл. 128, ал. 1 ЗЗД. Ако след развода приобретателят на имота изпълнява задължението за гледане и издръжка само по отношение на единия от бившите съпрузи, ще е налице частично неизпълнение на договорните задължения. При активната солидарност обаче всеки един от кредиторите е овластен да преследва длъжника за цялото вземане и съответно да предизвика всички правни последици от забавата на длъжника, вкл. да поиска разваляне на договора изцяло (тъй като неизпълнението в описания случай едва ли може да се счита за „незначително“), вж. чл. 87, ал. 3, 4 ЗЗД. Но според обстоятелствата няма пречка да бъде поискано и само частично разваляне на договора поради неговото частично неизпълнение по отношение на правоимащите да получат гледането и издръжката. В тия случаи съдът следва да уважи иска за частичното разваляне на договора, щом то съответства на интереса на кредитора и неизпълнената част от задължението не е по същество незначителна с оглед интереса на кредитора[50].

Разводът не отразява по начало на положението на съпрузите като солидарни длъжници по задължения, възникнали за тях по време на брака при условията на пасивна солидарност (чл. 121–127 ЗЗД). При приложим законов режим на разделност такива са във всички случаи задълженията, поети от единия или от двамата съпрузи за задоволяване на текущите нужди на семейството (арг. от чл. 36, ал. 2 СК). Но ако след развода единият от бившите съпрузи изпълни на кредитора целия дълг или част от него, вътрешните отношения между бившите съпрузи ще се уреждат съобразно общите правила на чл. 127 ЗЗД. Според тях, ако не следва друго от отношенията между солидарните длъжници, това, което е платено на кредитора, трябва да се понесе от тях по равно. В тия случаи, ако платилият е изпълнил повече от своята част, той има иск срещу бившия си съпруг за разликата[51].

Ако по време на брака единият съпруг е прехвърлил на другия свой имот срещу задължение за издръжка и гледане, разводът между страните сам по себе си не е основание за автоматично прекратяване на договора. Разбира се, възможно е в рамките на свободата на договаряне по чл. 9 ЗЗД страните да са придали на един евентуален бъдещ развод помежду им значението на прекратително условие по чл. 25 ЗЗД, но във всички случаи отношенията им ще се уреждат по общите правила на гражданското законодателство. В този дух са и указанията, дадени в ППВС № 4 от 3.08.1983 г., Сб., пор. № 26.

2.2. След развода *отпадат* ограниченията по чл. 34 във връзка с чл. 26 СК при извършване на разпоредителни действия с бившето семейно жилище – лична собственост на единия съпруг. Казаното се отнася за изискването за съгласие на съпруга-несобственик или за заместващото липсата му разрешение от районния съд за всеки отделен случай на разпореждане със семейното жилище. В случай че при условията на чл. 56, ал. 2 СК ползването на това семейното жилище – лична собственост на единия съпруг, е било предоставено от съда при развода на другия съпруг, комуто е възложено упражняването на родителските права по отношение на ненавършилите пълнолетие деца от брака, интересите на съпруга-несобственик и на децата за срока на ползването се защитават чрез действието на вписването на съдебното решение по чл. 56, ал. 2 СК в имотния регистър на основание чл. 57, ал. 1, изр. второ СК.

[50] Вж. и тълк. р. № 30 от 17.06.1981 г. на ОСГК на ВС, Сб., пор. № 103.

[51] Вж. и р. № 495 от 30. 05. 1992 г. по гр. д. № 499/92 г., II г.о. ВС, Бюл. ВС, бр. 10/92 г., пор. № 15.

2.3. Когато през време на брака единият съпруг е предоставил на другия своя вещ за *ползване*, отношенията между страните след развода би трябвало да се уреждат съобразно уговореното – напр., че при развод ползващият съпруг трябва да върне незабавно или в определен срок след поискване вещта на нейния собственик. Ако нищо не е било предвидено за случай на евентуален развод, ще се прилагат правилата на ЗЗД за съответния вид договор – напр. чл. 243–249 ЗЗД относно заема за послужване; чл. 357 и сл. във вр. с чл. 358, ал. 2, изр. второ ЗЗД относно договора за гражданско дружество; чл. 228 и сл. ЗЗД относно договора за наем, ако отношенията между страните при режим на имуществена разделност са били оформени като наем и т.н. Естествено, никоя от тези законови уредби не съдържа специални правила за автоматично прекратяване на съответния договор в случай на развод между страните, така че отношенията след развода ще се уреждат съобразно общото гражданско законодателство. Тъй като с оглед на съпружеската връзка между страните към момента на сключване на договора за предоставяне на ползването е нормално да се очаква, че ползването е било предоставено без определен срок, след развода бившият съпруг-заемодател за послужване, наемодател и т.н., ще трябва да прекрати безсрочния договор по правилата на ЗЗД (вж. напр. чл. 238 ЗЗД, чл. 363 б. „г“ ЗЗД) и да иска обратно вещта. Специално при заема за послужване той може да се позове на правилото, че ако времето или целта на ползването не са определени в договора, заемодателят може всякога да поиска връщане на вещта (арг. от чл. 249, ал. 2 ЗЗД). В случай че вещта е предоставена за ползване за определен срок или с оглед на определена цел, която още не е постигната при допускане на развода, бившият съпруг-заемодател ще може да се позове на основанията за предсрочна изискуемост на задължението за връщане на вещта по чл. 249, ал. 1, изр. второ ЗЗД, а именно поради това, че сам неотложно се нуждае от вещта поради непредвидения развод и др.

Новият СК предвижда за първи път специална норма за хипотезите, при които предоставената на другия съпруг за ползване вещ е *плодоносна*. В отклонение от общото диспозитивно правило на чл. 246 ЗЗД, според което, ако заетата вещ е дала плодове, заемателят трябва да ги върне, разпоредбата на чл. 35 ЗС предвижда, че при липса на противна уговорка ползващият съпруг дължи само плодовете, които са налице към датата на писменото им поискване. *Отклоненията* от общата облигационноправна уредба са в две посоки: *първо*, ако друго не е уговорено в отношенията между съпрузи, плодове от предоставената за ползване вещ се дължат само при писмено поискване (напр. с нотариална покана по чл. 592 ГПК) и *второ*, дължат се само тези плодове, които са налице към датата на писменото им поискване. Плодовете, събрани за минало време, не се дължат, тъй като подобна претенция би била несъвместима с естеството и характера на съпружеските отношения между страните по договора.

2.4. В случай че в условията на режим на имуществена разделност единият съпруг е предоставил на другия *управлението на свое лично имущество*, правните последици от развода помежду им във връзка с правомощията по управлението ще се уреждат съобразно общите правила на ЗЗД относно *договора за поръчка (съчетан или не с упълномощаване),* вж. чл. 280–292 ЗЗД. Най-добре ще е, ако страните са уговорили, че при развод помежду им договорът за поръчка се прекратява автоматично. В противен случай, при липса на такава уговорка, бившият съпруг-доверител ще трябва да оттегли поръчката или довереникът ще трябва да се откаже от изпълнението ѝ по правилата на чл. 287–290 ЗЗД.

Ако по време на брака съпругът – едноличен търговец е натоварил и упълномощил своя съпруг да управлява предприятието му като *прокурист* по чл. 21 и сл. ТЗ, разводът между принципала и прокуриста не може да предизвика автоматично отпадане на правомощията на прокуриста. Така е, защото овластяването на прокурист се прекратява с оттегляне на упълномощаването му от търговеца-принципал и вписване на това оттегляне в търговския регистър (арг. от чл. 25, ал. 1 ТЗ). Вписването има правопрекратяващ ефект.

2.5. Тъй като при законовия режим на разделност всичко придобито от единия от съпрузите преди и по време на брака остава негова лична собственост и след развода (арг. от чл. 33, ал. 1 СК), законът не изключва по начало възможност за другия съпруг, който е допринесъл материално за тези придобивки по време на брака, да иска след развода стойностно израв-

няване съобразно приноса си. Според разпоредбата на чл. 33, ал. 2 СК при прекратяване на брака по исков ред всеки съпруг има право да получи част от стойността на придобитото от другия по време на брака, доколкото е допринесъл с труд, със средствата си, с грижи за децата, с работа в домакинството или по друг начин. Предвиденото с тази разпоредба материално субективно право е *еднотипно* с правото на бивш съпруг да получи при приложим законов режим на общност част от стойността на личното имущество на другия съпруг след развода (вж. чл. 30, ал. 1, изр. първо и ал. 2 СК). Общото е, че и двете претенции имат кондикционна природа и се основават на принципа за недопустимост на неоснователното обогатяване. Общ техен белег е също, че и в двата случая сме изправени пред претенции за стойност, измерена в паричен еквивалент съобразно доказания принос на ищеца, а **не** пред претенция за присъждане на идеална част от придобитото от другия съпруг през време на брака лично имущество. И в двата случая законът отдава правно значение не само на преките, но и на косвените форми на приноса; но и в двата случая ищецът трябва да докаже в какво конкретно се е изразил този принос и какъв е обемът му, за да може да се определи и стойностното му изражение (арг. от чл. 154, ал. 1 ГПК). Подобно на положението при иска по чл. 30 СК, и в хипотезата на чл. 33, ал. 2 СК презумпцията за съвместен принос по чл. 21, ал. 3 СК не може да се приложи по аналогия поради липсата на подобие между уредената и неуредената хипотеза (презумпцията за съвместен принос е предвидена само за придобиване на общите имущества на съпрузите при приложим законов режим на общност, докато искът по чл. 33, ал. 2 СК е предвиден с оглед действието на законовия режим на разделност). Най-сетне, прилика има и в това, че и двете права – това по чл. 30 и това по чл. 33, ал. 2 СК, се упражняват само по съдебен (исков) ред. С оглед на тия прилики, казаното по-горе за правната природа на иска по чл. 30 СК важи по принцип и за иска по чл. 33, ал. 2 СК.

Въпреки тези прилики правото по чл. 33, ал. 2 СК се характеризира със самостоятелен фактически състав, различен предмет, условия за упражняването му и от тук – и със самостоятелни правни последици. Преди всичко, за разлика от правото по чл. 30 СК, което възниква във всички случаи на прекратяване на брака поради развод или унищожаване, но също и при прекратяване на общността по чл. 27, ал. 2 СК, а и без тя да е прекратена – по време на брака при предпоставките на чл. 30, ал. 1, изр. второ СК, правото по чл. 33, ал. 2 СК възниква *„само при прекратяване на брака по исков ред“*. Тълкуването на този израз дава основание да се приеме, че претенцията по чл. 33, ал. 2 СК може да възникне само в два случая: първо – ако разводът е допуснат поради дълбоко и непоправимо разстройство на брака по чл. 49 СК и чл. 321 и сл. ГПК и второ – ако бракът е бил унищожен с влязло в сила решение. Доколкото не би трябвало да има спор, че прекратяването на брака поради развод по взаимно съгласие по чл. 50–51 СК и чл. 330 ГПК стои извън понятието за прекратяване на брака „по исков ред“, то налага се изводът, че правото по чл. 33, ал. 2 СК не възниква при развод по взаимно съгласие, нито при прекратяването на брака със смъртта на единия от съпрузите (вкл. и при обявена смърт по чл. 45 СК във вр. с чл. 14 и сл. ЗЛС). Казаното се отнася и за хипотезите, при които на основание чл. 321, ал. 5 ГПК от производство за развод по исков ред се е преминало на основата на постигнатото споразумение към производство за развод по взаимно съгласие, така че в крайна сметка разводът е допуснат по взаимно съгласие. Но няма пречка за предявяване на иска по чл. 33, ал. 2 СК, ако разводът е постановен при утвърдено от съда споразумение по чл. 49, ал. 4–5 СК относно всички или някои последици от прекратяването на брака. Така е, защото неговото постигане между развеждащите се съпрузи не означава автоматично трансформиране на развода по исков ред в такъв по взаимно съгласие.

На следващо място, правото по чл. 33, ал. 2 СК има различен предмет в сравнение с претенцията по чл. 30 СК. Докато правото по чл. 30 СК е насочено само към *изчерпателно изброени в закона видове лични имущества* на другия съпруг (придобитите по време на брака вещи за упражняване на професия или на занаят, вземанията и вещните права, придобити от съпруга – ЕТ за упражняване на търговската му дейност и включени в търговското му предприятие, при това само ако са на значителна стойност), то претенцията за стойностно изравняване на приноса по чл. 33, ал. 2 СК има за обект *„придобитото от другия съпруг*

по време на брака", без оглед на неговия вид, функционално предназначение, основание за придобиване, стойност и т.н. Очевидно, обхватът на правото по чл. 33, ал. 2 СК е значително по-широк и включва всички придобити по време на брака парично оценими права на другия съпруг, независимо от вида и стойността на благото, щом съпругът-нетитуляр е допринесъл за придобиването им. Казаното означава, че когато към момента на прекратяване на брака по исков ред в отношенията между съпрузите се е прилагал законовият режим на разделност, след развода всеки съпруг ще може да търси съобразно доказания си принос съответна част от стойността на придобитите от другия по време на брака вещни, облигационни и др. права, вземания от права върху обекти на интелектуалната собственост, от участия в дружества, от права по търговски и инвестиционни ценни книги, от търговска или друга придобивна дейност, та даже и от движимите вещи за обикновено лично ползване, придобити през време на брака от другия съпруг, от стойността на получени от него възнаградителни дарения, ако му е съдействал материално за усилията, положени в полза на дарителя и т.н. От особено практическо значение за интересите на другия съпруг ще бъде искът по чл. 33, ал. 2 СК, когато в условията на режим на разделност единият съпруг е придобил през време на брака имот или друго благо срещу задължение да гледа и издържа прехвърлителя и е изпълнявал договорните си задължения със съдействието на своя съпруг-нетитуляр. На практика извън обхвата на претенцията по чл. 33, ал. 2 СК остават само такива придобивки през време на брака, при които по хипотеза е изключен какъвто и да било принос на другия съпруг – напр. при получени през време на брака наследства, при обикновени или обичайни дарения и др. под.

Най-сетне, докато искът по чл. 30 СК може да бъде предявен само в рамките на преклузивния едногодишен срок по чл. 31, предл. първо СК, който тече от прекратяването на брака или на имуществената общност при условията на чл. 27, ал. 2 СК, то предявяването на иска по чл. 33, ал. 2 СК не е обвързано от спазването на някакъв посочен от закона преклузивен или давностен срок. Като се има предвид характера на претенцията по чл. 33, ал. 2 СК, може да се поддържа, че искът се погасява с общата 5-годишна давност по чл. 110 ЗЗД.

3. Особени имуществени последици от развода при приложим договорен имуществено-брачен режим

Когато към момента на прекратяване на брака поради развод или унищожаването му в отношенията между съпрузите действа *брачен договор* по чл. 37 и сл. СК, който не е бил прекратен, развален, унищожен или признат за нищожен (вж. чл. 42, 43 СК), имуществените последици при развод се уреждат съобразно предвиденото в него (арг. от чл. 38, ал. 1, т. 5 и чл. 58 СК). Вярно е, че прекратяването на брака е въздигнато в юридически факт, който прекратява действието на брачния договор, но този ефект е само частичен; той не засяга уговорките, които уреждат имуществените последици от прекратяването на брака и са предназначени да действат именно след развода, респ. след унищожаването на брака (арг. от чл. 42, ал. 1, т. 3 СК)[52].

С брачния договор страните могат да уредят всички или само някои от имуществените си отношения при прекратяване на брака поради развод, напр.:

– Дела на всеки от съпрузите от общите имущества, придобити от тях по време на брака;

– Отмяната на дарения, направени от единия съпруг на другия по време на брака или във връзка с брака;

– Разпределение на ползването на семейното жилище след развода и имуществените отношения между бившите съпрузи по повод това ползване (евентуално – начин за определяне на размера на дължимия наем или обезщетение за ползването, срока за ползване и др.) – стига, разбира се, семейното жилище да не е собственост на трето лице, защото в този случай брачният договор не би могъл да обвързва собственика, арг. от чл. 21, ал. 1 ЗЗД;

– Получаването на част от стойността на всички или на някои от личните имущества на другия съпруг, придобити от него през време на брака;

– Издръжката на бивш съпруг;

– Издръжката на децата, вкл. и пълнолетни учащи деца;

– Възможно е единият от съпрузите да е поел задължение при развод не по вина на другия

[52] *Марков, М. Брачният договор – една модерна необходимост. – Общество и право, кн. 3/2007, с. 25; Станева, А. Цит. съч., с. 56.*

съпруг да му осигури за своя сметка ползването на самостоятелно жилище в населеното място за определен срок или безсрочно;

– Възможно е единият от бившите съпрузи да поеме задължение след развода да погасява задълженията по договор за заем, договор за лизинг и др., сключен от другия съпруг или от двамата съпрузи по време на брака;

– Възможно е, най-сетне, да е било уговорено, че в случай на развод определена вещ – лична собственост на единия от съпрузите, ще премине в собственост на другия съпруг. Такава уговорка е принципно допустима, предвид разпоредбите на чл. 39, ал. 2 и 3 СК, които допускат брачният договор да има непосредствен транслативен ефект, вкл. по отношение на вещни права върху недвижими имоти (с оглед формата за действителност на прехвърлителната сделка разпоредбата на чл. 39, ал. 1 СК е lex specialis спрямо общото правило на чл. 18 ЗЗД за нотариалния акт). В тези случаи влизането в сила на бракоразводното решение би трябвало да има правно значение на *сбъдване на отлагателното условие (conditio)*, тъй като при сключването на брачния договор един евентуален развод между страните е бъдещо и несигурно събитие, от чието настъпване по волята им е обусловен транслативният ефект на сделката в тази ѝ част. Но ако вещта е недвижим имот, търговски кораб, въздухоплавателно средство или друг обект, транслативните сделки, с които подлежат на вписване в нарочен регистър с оглед на тяхната противопоставимост спрямо трети лица[53], ми се струва, че правата на приобретателя могат да се окажат застрашени, тъй като бракоразводното решение само̀ по себе си не подлежи на вписване в съответния регистър и няма как автоматично настъпилите от сбъдването на условието вещноправни последици да бъдат противопоставени на третите лица. С оглед на това в литературата е изразено виждане, че такава клауза в брачния договор би трябвало да има по-скоро правното значение на предварителен договор по чл. 19, ал. 1 ЗЗД[54]. Ако прехвърлянето на вещното право – предмет на обсъжданата клауза в брачния договор, не се осъществи по силата на утвърденото от бракоразводния съд споразумение по чл. 49, ал. 4, респ. по чл. 51, ал. 1 СК[55], в полза на правоимащия бивш съпруг остава открита единствено възможността да иска обявяването на окончателния договор за сключен на основание чл. 19, ал. 3 ЗЗД и по реда на особеното исково производство по чл. 362–364 ГПК. В такъв случай вещното право се придобива по силата на конститутивното съдебно решение по чл. 19, ал. 3 ЗЗД, което ще подлежи на отбелязване в 6-месечния срок по чл. 115, ал. 2 ЗС, за да се запази ефектът от вписването на исковата молба по чл. 19, ал. 3 ЗЗД, извършено по чл. 114, б. „б“ ЗС. **Това е едното възможно решение** на проблема, което е безспорно прагматично, гарантира яснота и установеност във вещноправното положение, но пък не държи достатъчно сметка за принципа, че настъпването на отлагателното условие поражда *ipso iure, т.е. по право* транслативния ефект на прехвърлителната сделка, сключена с такъв модалитет (вж. чл. 25 ЗЗД)[56]. **Другото възможно решение** на проблема би било да се придържаме стриктно към нормативно закрепеното положение, че до сбъдването на отлагателното условие (развод между страните) тази прехвърлителна клауза от брачния договор е в състояние на „висящност“ (in pendente conditione), като за правоимащия съпруг съществува само едно *правно очакване* да придобие вещното право, ако бракът бъде прекратен поради развод. До настъпване на отлагателното условие вещният ефект на брачния договор в обсъжданата му част не се проявява. При осъществяване на бъдещото и несигурно събитие (влизане в сила на решението за развод) *това състояние на „висящност“ отпада автоматично и по право и*

[53] Вж. чл. 112, б. „а“ ЗС и чл. 3 и чл. 59 и сл. от Закона за кадастъра и имотния регистър (ЗКИР); чл.5, 21, 23 и др. от Закона за гражданското въздухоплаване; чл. 33–45 и чл. 47 и сл. от Кодекса на търговското корабоплаване и др.

[54] Тази теза е застъпена с подробна аргументация от Станева, А., Цит. съч. 44–45.

[55] В постоянната съдебна практика се признава, че утвърдените от бракоразводния съд споразумения по чл. 49, ал. 4 СК в производството за развод по исков ред, респ. по чл. 51, ал. 1 СК в производството за развод по взаимно съгласие, могат да имат непосредствен прехвърлителен ефект – вж. р. № 780 от 29. 12. 1995 г. по гр. д. № 813/95 г., I г.о. ВС, Бюл. ВС, бр. 4/1996 г., пор. № 21.

[56] В теорията отдавна е изяснено и се счита за безспорно, че настъпването на условието (conditio) по чл. 25 ЗЗД поражда, съответно прекратява действието на сделката автоматично, по право – вж. Таджер, В. Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял втори, С., Наука и изкуство, 1973, с. 228.

правното действие на прехвърлителната клауза настъпва едновременно със сбъдването на условието[57]. Поне такъв трябва да е правният резултат, ако се придържаме точно към правилата на чл. 25 ЗЗД, и специално към принципа, че сбъдването на условието има обратно действие (арг. от чл. 25, ал. 2 ЗЗД). Ако друго не следва от волята на страните, правоимащата страна по брачния договор (тази, в полза на която е уговорено прехвърлянето на вещното право в случай на развод) става собственик в момента на влизане в сила на бракоразводното решение, стига вещта да е индивидуално определена (арг. от чл. 24, ал. 1 ЗЗД). Открит обаче остава въпросът за противопоставимостта на така придобитото вещно право спрямо третите лица, когато то има за обект недвижим имот. Поради *автоматизма на вещния ефект* от брачния договор при настъпване на условието (развода) ми се струва, че при наличие на правен спор на бившия съпруг-приобретател на вещното право би трябвало да се признае *правния интерес* от установяване на придобитото от него вещно право с *положителен установителен петиторен иск, предявен на основание чл. 124, ал. 1, предл. второ ГПК*. Исковата молба ще подлежи на вписване на основание чл. 114, б. „в“ ЗС, а съдебното решение по уважения положителен установителен петиторен иск ще следва да бъде отбелязано съобразно правилата на чл. 115 ЗС, за които стана дума по-горе. По такъв начин, благодарение на силата на пресъдено нещо, ще се постигне безспорност и яснота в отношенията между страните и противопоставимост спрямо третите лица на вещните права, придобити от страната по брачния договор в частта му, в която неговият транслативен ефект е бил обусловен от прекратяване на брака между страните чрез развод. Струва ми се, че това второ разрешение на проблема стои по-близо до възприетите в нашата правна система възгледи за действието на прехвърлителна сделка, сключена под отлагателно условие. При липса на правен спор относно титулярството на вещното право върху недвижимия имот, придобит от едната страна по силата на брачния договор в случай на развод, тя би следвало да се снабди с **констативен нотариален акт** въз основа на *надлежни писмени доказателства за придобитото от нея вещно право*, издаден по реда на нотариалното производство по чл. 587, ал. 1 и чл. 588 ГПК. Този констативен нотариален акт ще удостоверява самото вещно право, придобито от молителя по силата на сключения с бившия му съпруг брачен договор. Молителят в това производство ще докаже придобиването на удостоверяваното вещно право върху недвижим имот чрез представяне освен на доказателства за правата на праводателя си (другия съпруг), още и на брачния договор и на заверен препис от влязлото в сила съдебно решение за развод; чрез тези писмени доказателствени средства се доказва осъществяването на прехвърлителната сделка, т.е. на юридическия факт, от който е придобито удостоверяваното вещно право. По такъв начин приобретателят ще се снабди с титул за собственост, който ще удостоверява спрямо всички придобитото от него при развода вещно право и пряко ще го легитимира като собственик. Този констативен нотариален акт подлежи на вписване на основание чл. 112, б. „а“ ЗС. Предстои обаче да видим в каква посока ще се ориентира практиката.

Според разпоредбата на чл. 58 СК уговорките в брачния договор относно имуществените последици от развода *имат предимство* пред диспозитивните правила на чл. 54–57 СК. Последните ще намерят приложение само за неуредените в брачния договор последици от развода, както и в случаите, при които страните изрично са препратили към някой от законовите режими на общност или на разделност. Такава възможност е предвидена в разпоредбата на чл. 38, ал. 2, изр. първо СК. Когато съдържанието на брачния договор се изчерпва с препращане към един от законовите режими – на общност или на разделност, при развод ще настъпят особените имуществени последици, които са присъщи на избрания от страните имущественобрачен режим така, както бяха изяснени по-горе.

[57] *Пак там.*

Обекти на законовата съпружеска имуществена общност по чл. 21 от новия Семеен кодекс

Проф. д-р Георги Боянов

В българското семейно право съпружеската имуществена общност е въведена със Семейния кодекс от 1968 г. (чл. 13). Семейният кодекс от 1985 г. също я утвърждава като включва в нейния обхват не само вещите и правата върху вещи, но и паричните влогове (чл. 19). Новият семеен кодекс (ДВ, бр. 47/2009 г.), който влезе в сила на 1 октомври 2009 г., внесе съществени промени в имуществените отношения между съпрузите, като предвиди три режима – законов режим на общност, законов режим на разделност и договорен режим. Съпрузите могат свободно да избират както преди, така и след сключване на брака по кой режим ще се определят имуществените отношения между тях. От съществено значение е законовият режим на общност, поради което в следващите редове ще бъдат поставени някои въпроси относно обектите на този режим.

Съгласно чл. 21, ал. 1 от СК „Вещните права, придобити по време на брака в резултат на съвместен принос, принадлежат общо на двамата съпрузи, независимо от това на чие име са придобити". В сравнение с чл. 19 на отменения СК отпадат паричните влогове и днес обект на СИО остават само вещните права. Основание за тази общност е съвместният принос на съпрузите, който се предполага (чл. 21, ал. 3 СК). При кратката формулировка в чл. 21, ал. 1 от СК възниква въпросът всички ли вещни права се включват в състава на СИО.

Известно е, че вещните права са ограничени на брой (numerus clausus) и правните субекти не могат да учредяват други освен предвидените в закона, а това са: пълни вещни права, каквото е правото на собственост и ограничени вещни права: вещно право на строеж, надстрояване и пристрояване; вещно право на ползване и сервитути.

1) Вън от съмнение е, че правото на собственост както върху движими, така и върху всякакви недвижими вещи се включва в състава на СИО, щом те са придобити през време на брака. Изключени от общността са придобитите през време на брака по наследство и по дарение, както и движимите вещи, които служат за лично ползване, за упражняване на професия или на занаят, и вещните права на съпруг – едноличен търговец, включени в търговското му предприятие. По своята същност тази СИО е бездялова съсобственост и затова разпореждането с нея се извършва само съвместно от двамата съпрузи. Тя се прекратява с прекратяване на брака и се превръща в обикновена дялова съсобственост, като съществува оборима презумпция за равенство на дяловете (чл. 28 СК).

С оглед режима на СИО следва да се уточни, че във всички случаи завършващият елемент от фактическия състав на съответния придобивен способ трябва да се осъществи през време на брака.

2) И вещното право на строеж като ограничено вещно право може да бъде обект на СИО. При отговора на този въпрос следва да се има предвид, че вещното право на строеж е от категорията на сложните субективни права, което включва своето съдържание, както правомощието да се застрои чужд поземлен имот, така и правото да се придобие собствеността върху построената сграда. Поради това с оглед на СИО са възможни различни хипотези.

Ако правото на строеж е учредено през време на брака на единия от съпрузите, то става тяхно общо имущество, както и изградената въз основа на него постройка. Ако обаче то е учредено на единия съпруг преди сключване на брака, от съществено значение за собствеността върху постройката е момента, в който тя е завършена в груб строеж, включително покрив, тъй като в този момент тя става самостоятелна вещ и се придобива правото на собственост върху нея. Ето защо, ако сградата е завършена в груб строеж през време на брака, тя ще попадне в законовия режим на СИО, доколкото е налице и другата предпоставка за това – съвместният принос. Ако бъде оборена презумпцията за съвместен принос, постройката ще си остане индивидуална собственост на титуляра на правото на строеж. Съвместният принос следва да се преценява до момента на достигане на фазата груб строеж. Евентуалното участие в последващите довършителни работи ще съставляват само подобренията и претенциите за тях са от облигационно естество (Р. 865/93, I г.о. на ВС).

Възможно е също една постройка да бъде изградена по време на брака върху земя – индивидуална собственост на единия съпруг. В този случай тя ще попадне в законовия режим на СИО, тъй като по смисъла на чл. 55 от ЗС придобиването по чл. 21 от СК представлява „друг начин, определен от закона“ и защото чл. 63 от ЗС допуска правото на собственост върху постройката да съществува отделно и самостоятелно от собствеността върху земята. Не следва да се включват в СИО обаче постройки върху имот, който е индивидуална собственост на единия съпруг, които нямат самостоятелен характер, а са предназначени да обслужват този имот, напр. кухни, бараки, навеси. Те си остават собственост на собственика на имота, който обслужват по силата на приращението.

Обекти на законовия режим на СИО ще бъдат също и имоти, придобити от съпрузите през време на брака по давност. Напр. в имот лична собственост на бащата на единия от съпрузите е построена жилищна сграда за задоволяване на жилищните им нужди, която са владели необезпокоявано повече от 10 години. В този случай правилно ВКС с р. 188/2002 г. е приел, че така придобитата по давност сграда се счита за тяхно общо имущество.

3) Вещното право на ползване е едно от видовете вещни права. При буквалното тълкуване на чл. 21, ал. 1 от СК би следвало и то да бъде обект на СИО. Такъв извод би бил прибързан, ако не се държи сметка за правната същност, съдържанието и особеностите на този вид ограничено вещно право, уредено в чл. 56–62 от ЗС. Съгласно чл. 56 от ЗС вещното право на ползване включва правото да се използва чуждата вещ съгласно нейното предназначение и правото да се получават добивите от нея, без тя да се променя съществено. То има за съдържание две основни правомощия – да се владее чуждата вещ и да се ползва, но в сравнение с правото на собственост и правото на строеж ползвателят няма право да се разпорежда с вещта. Съгласно чл. 56, ал. 2 от ЗС ползвателят не може да отчуждава своето право. Това означава, че правото на ползване е непрехвърлимо и ненаследимо вещно право. Друга характерна особеност е в това, че за разлика от другите вещни права, които тъй да се каже следват вещта, правото на ползване има личен характер. То се прекратява със смъртта на ползвателя, ако не е учредено за по-кратък срок (чл. 59, ал. 1 ЗС), а също и с прекратяване на юридическото лице, ако правото на ползване е учредено в негова полза. В този смисъл то е винаги срочно право. Особености има и във връзка с упражняването на правото на ползване – вещта да се ползва само съобразно нейното предназначение, задължение на ползвателя е да плаща всички разноски, свързани с ползването – данъци, такси, да застрахова вещта в полза на собственика и др. Правото на ползване е самостоятелно ограничено вещно право, различно от правото на собственост и другите вещни права. По своето съдържание то се отличава и от права на ползване, които

възникват по силата на облигационни отношения – наем, заем за послужване, аренда и др. В тази връзка следва да се отбележи, че няма вещен характер правото на ползване, визирано в чл. 35 от новия Семеен кодекс, според който, когато единият съпруг е предоставил на другия своя вещ за ползване, ползващият дължи само плодовете, които са налице към датата на писменото им поискаване. При правото на ползване ползвателят има право да получава всички добиви от чуждата вещ и не дължи никакво връщане. Очевидно при хипотезата на чл. 35 от СК се има предвид право на ползване от облигационен характер. Не може да се определи като вещно и правото на ползване върху семейното жилище, което съдът предоставя по чл. 56 от СК за ползване на единия от съпрузите след развода. Тук по силата на съдебното решение възниква наемно отношение (чл. 57 СК).

С оглед относимостта на правото на ползване към СИО следва да се посочат и някои възможни хипотези. Възможно е правото на ползване да се учреди на двамата съпрузи през време на брака. Поради личния характер на вещното право на ползване в случая то ще се придобие в режим на съпритежание и за него ще се прилага общия режим на СИО. Така при прекратяване на брака със смъртта на единия съпруг спрямо него се прекратява правото на ползване, а преживелият съпруг на собствено основание ще продължи да упражнява право на ползване, тъй като то е неделимо, ненаследимо. Също така и при развод не ще може да се иска делба на вещта, върху която е учредено право на ползване. Възможна е и хипотеза, при която правото на ползване е учредено само на единия съпруг през време на брака. И в такъв случай, все поради личния характер на правото на ползване, то не може да се включи в режима на СИО. Тук е трудно да се приложи презумпцията за съвместен принос, особено когато правото на ползване е учредено безвъзмездно в полза на единия съпруг – то си остава негово лично имущество. Вън от съмнение е, че правото на ползване няма да бъде обект на СИО и в хипотезата, когато то е учредено на единия от съпрузите преди брака – то си е негово лично притежание.

Поради изложените особености на вещното право на ползване, по мое мнение, то не може да бъде обект на законовия режим на СИО по смисъла на чл. 21, ал. 1 от СК. Но и при договорния режим на имуществените отношения вещното право на ползване не може да бъде обект на уреждане с брачния договор, напр. по чл. 39 от СК.

4) Сервитутите са отделен вид ограничени вещни права върху чужд имот. В българското законодателство те нямат единна обща правна уредба, но то признава отделни видове сервитутни права – право на преминаване през чужд имот (чл. 36 ЗОССИ); чл. 192 ЗУТ); право на водопрекарване (чл. 112 ЗВ); право на прокарване на въздушни и подземни електропроводи, топлопроводи, газопроводи и др. по чл. 64 ЗЕ и електронни съобщителни мрежи и съоръжения по ЗЕС; право на прокарване на временни пътища по чл. 190 ЗУТ и др.

Според легалното определение в чл. 103 от ЗВ „поземленият сервитут е тежестта, наложена върху един недвижим имот, наречен служещ имот в полза на друг недвижим имот, наречен господстващ имот, който принадлежи на друг собственик“. В действителност вещното сервитутно право принадлежи не на господстващия имот, а на неговия собственик. Сервитутното правоотношение не е между имотите, а между собствениците на тези имоти.

Като вид вещно право сервитутът се характеризира с редица особености. Сервитутни права могат да възникват и да се учредяват само върху недвижими имоти, които принадлежат на различни собственици. Не може да се учредява сервитут върху собствен имот. Те се отличават от другите вещни права и с това, че упражняването на определени въздействия върху чуждия имот винаги е свързано с използването на господстващия имот. Целта на сервитутното право не е придобиване на добиви от чуждия имот, както е при правото на ползване, нито пък е насоче-

но към построяване на сграда в чуждия имот, както е при правото на строеж.

Както се отбеляза, носител, субект на сервитутно право, може да бъде само собственикът на недвижим имот за пълноценното използване на който се учредява сервитутно право. Но сервитутното право няма личен характер. За него е характерно едно следване на имота. Ако собствеността върху господстващия имот се прехвърли, заедно с нея се прехвърля и сервитутът в полза на новия собственик. Въобще то следва правната съдба на господстващия имот. В този смисъл сервитутът е едно акцесорно ограничено вещно право.

Друга характерна особеност на сервитутите е тяхната неделимост. Сервитутът е вещна тежест върху всяка част на служещия имот. Ако той се раздели, сервитутът остава да тежи върху целия имот, освен ако е учреден за точно определена част на имота, в който случай той остава да тежи върху съответната обособена част, в която се осъществява. Сервитутът следва имотите при всяка промяна в собствеността и без да е необходима изрична уговорка. Той е едно ограничено акцесорно вещно право. Тези характерни особености на сервитутите дават отражение и върху възможността те да бъдат обект на СИО. В тази насока следва да се има предвид, че някои видове сервитутни права не могат да бъдат обект на СИО, тъй като те се учредяват само в полза на енергийно предприятие, което е юридическо лице, напр. по чл. 67 ЗЕ. Също така не могат да се включат в състава на СИО и сервитутите по ЗЕС за изграждане на електронни съобщителни мрежи и съоръжения. Те се учредяват само на лица, които имат търговско качество (ЕТ или търговско дружество).

Възможно е през време на брака да се учреди сервитутно право за обслужване на имот, лична собственост на единия съпруг. В тази хипотеза поради акцесорния характер на сервитута, той ще следва правния статут на господстващия имот и сервитутното право не следва да се включва в състава на СИО. То си остава лично притежание на съпруга, чийто имот е също негова лична собственост.

Допустима е и хипотеза, при която за нуждите на имот, притежаван в режим на СИО, да се учреди сервитутно право през време на брака. В такъв случай, пак поради акцесорния характер, сервитутното право следва да се включи в състава на СИО, независимо от наличието на съвместен принос и начина на придобиване. И тъй като сервитутните права не могат да бъдат обект на самостоятелно разпореждане, последното може да се осъществи само при разпоредителни сделки с господстващия имот – СИО.

Сервитутът не попада в законовия режим на СИО и в случаите, когато придобит през време на брак имот се притежава от съпрузите като обикновена съсобственост и за неговите нужди се учреди сервитутно право. Последното следва съдбата на имота, в чиято полза е учредено сервитутното право, и то ще бъде в режим на обикновено съпритежание, а не на СИО.

Настоящите бележки относно сервитутните права показват, че последните не трябва априори да се включват в състава на СИО, макар да са придобити през време на брака. В случаите, когато те са обект на СИО, това става независимо от придобивния способ и независимо от наличието на съвместен принос.

ПРИПИСКА

Владимир Петров

Конспект

Много пъти бях посещавал манастира. Сгушен между дивите, отвесно изправящи се като крепостни стени високи и непроходими планински късове на могъщата Стара планина, той ме привличаше с вековното си и хладно величие, с дивната красота на есенните си багри, със сърдитото, яростно бучене на планинската река, с булчинската белота на планинските рамене, покрити със сняг. Божествена ръка е направлявала човешката мисъл при избора и градежа на този манастир. За да служи за страх с величавата си снага пред делата господни. За да възторгва людете с извънземната хубост на тези дела.

С часове се губех по прашните, изгризани от времето и мишките манастирски книги, по избелелите и омазнени от монашеските пръсти молитвеници. Завирах лице в образите на светците от старите икони, сякаш исках да съзра очите на отдавна забравения им зограф. Сричах криволиците на приписките, в които богобоязливи ръце бяха подредили низ от погроми и бедствия, небесни знамения и земни грижи. Отразени просто и наивно, сякаш споделени с бога.

Така попаднах на една приписка, по-голямата част на която беше зацапана с мастило. Започваше надълго в полето на книгата – „На лето господне август 1756 година, аз отец Йоан...“. Следваше зацапаното с мастило място и приписката продължаваше -„...Господи, прости мен грешния раб твой Йоан“.

* * *

Йоан се размърда в твърдото монашеско легло, събуден от следобедните лъчи на късното августовско слънце. Сънят го беше оборил след обеда и така както беше с расото и кръста, го навали в дървеното легло.

От известно време след обяд подремваше. Обясняваше си го с неумолимо настъпващата умора на възрастта, която бог беше направил да не отминава еднакво както миряните, така и божиите хора.

Усещаше я тази проклетница по много неща. Най-напред изостави сеченето на дърва. Преди години, като млад игумен на манастира, обичаше да сече дърва за магерницата и килиите на монасите. Свали расото насред двора. Остане по ръкави. Па като хване брадвата в жилестите си ръце... Трески хвърчаха изпод нея. Миришеше на смола и прясно сечено. Пот се лееше от здравото му тяло. А мускулите игриво подскачаха, набъбнали от ударите на брадвата. Смееше се и подвикваше на останалите игумени, които мързеливо се гушеха в расата си. И блъскаше ли, блъскаше подредените цепеници. Носеше и белег от тази страст. Парче дърво отхвръкна и му разцепи веждата. Зарасна, но му остави белег, който понякога аленее и се вижда даже под прорасналата гъстота на рунтавите му, оставени на воля да растат вежди. Упояваше се от силата на младостта, от разтворените, широки мъжки гърди, които пулсираха под кожата и пърхаха, като че искат да излязат на свобода. Такива бяха и на младите манастирски коне – налети със зоб и цвик, които пръхтяха и вираха глава от младост и сила.

Обичаше и да язди. Яхваше някой от любимите си коне и препускаше до отмала по поляните около манастира. Монасите се кръстеха боязливо при вида на своя водач. Развял дългата си коса на воля, крещящ от възторг и младежка радост, той по-скоро им приличаше на побеснелия сатана, отколкото на божи човек.

След сеченето идваше друго удоволствие. Свали от краката си безформените чепици, събуе панталоните и гол, по дълги гащи и космати гърди, се цопне в коритото на манастирската чешма. А водата и студена, чак зъбите ти тракат като пиеш. Младост. Нищо не го плашеше. Плискаше с шепи от студената вода, крещеше от удоволствие и пляскаше с ръце зачервеното си от студа тяло, подлагаше на чучура рошавата си, потна от сеченето глава. Хвърляше с шепи от водата и към събралите се да го гледат монаси. Те с пищене се дърпаха и зиморничаво загръщаха овехтелите раса около мършавите си тела. Един от монасите му носеше кърпа. Някакво козиняво, грубо и безцветно парче, с което той разтриваше до кръв тялото си. И когато усети, че кръвта отново се движи по жилите му, нахлузваше сухи гащи и риза, слагаше расото и кръста и немирното селско момче се превръщаше в отец Йоан – уважавания и строг игумен на манастира.

Престана да ходи и за неотложни покупки. Порано с удоволствие вършеше това сам, защото го

радваше тръпката от срещата с миряните – обикновени хора, селяни, търговци, жени, които боязливо пристъпяха, за да го видят, и почтително целуваха ръцете му. И кой каквото можеше, отделяше за манастира, а младият брат, който водеше катърите с кошовете за товар, пълнеше докато краката им не почнат да се подгъват. Отец Йоан се радваше на тази простодушна и искрена обич, кръстеше ги за благословия, охотно подаваше за целуване ръка и благодареше за християнското смирение, с което хората отделяха, всеки колкото може, своята лепта за манастира. Уважаваха го и турците и зачитаха сана му открито и приветливо. Хората гледаха тези изяви на благоразположение и в очите им отец Йоан растеше още повече, а ръцете им ставаха все по-щедри. Тръгваха обратно към манастира доволни, че са раздали божията благодат между човеците, че са получили в ответ земни блага, които да услаждат скромния им, изпълнен с несгоди и лишения живот на божи служители, че са разнообразили с картини и лица монотонния и скучен, отдаден на молитви към бога, живот на манастирски служители.

Много от хората отец Йоан беше виждал по празници в манастира. Беше ги кръщавал, венчавал, чел за здраве, ял на една софра с тях, от техния хляб и пил от тяхното вино. Чувстваше ги близки. Които помнеше, назоваваше по име. Галеше децата им по бузите. Поучавал ги беше строго и мъдро, когато грешеха. Прощавал им беше волни и неволни прегрешения. Млади и стари, всички без разлика, ги беше обичал като свои деца. Сега беше друго. Дългото пътуване го правеше болен. Все нещо му беше несгодно. Ту го претриваше, ту го убиваше или правеше синини и мазоли по краката. На два пъти пада от коня и без малко да се потроши. Дълго лежа в овчи кожи, докато му минат болежките. А като спомен от този период му остана въртенето в глезените и колената, когато нещо пука в костите, сякаш съчки се чупят. Един стар турчин му прави разни илачи с кестени, билки и треви. Маза го по цялото тяло, разтрива и тегли колената. Нищо не помага – върти та върти проклетията. Нощно време особено. Вие на глас, пустосва, ходи като щурав из килията, топли тухли и ги увива в парцали, за да грее колената.

Спря да ходи. Праща от младите монаси, но всеки път гледа със завист подир тях и аха-аха да яхне коня, за да ги настигне.

Промени му се и косата и всеки ден му напомняше за близката старост. Трудно я решеше с гребен. Къдрава и гъста, тя оставаше по гребена вълма от косми. Вече не ползваше гребен. Прокара пръсти по побелелите, силно оредели кичури, приглади ги надве натри и нахлупи отгоре калимявката, за да ги държи. Забрави да се радва и на завистливите женски погледи, вперени в стелещите се по раменете му тежки, къдрави, лъскави коси, в които с красиви отблясъци се оглеждаха светлините от свещите на манастирската черква.

Отец Йоан беше праведен човек. Изцяло отдаден на бога и службата, в прослава на божието име, той беше съумял да се опази от пороците на обикновените грешни люде, някои от които спохождаха и монасите от манастира, заради което той ги привикваше един по един в килията си и строго кореше. Пиеше много малко червено вино, и то на големи празници. Тютюн не беше мирисал. А жените избягваше да заглежда толкова усърдно, че постепенно притъпи чувството да различава миряните като мъже и жени, когато се навеждаха да целуват благочестивата му десница, получаваха опрощение на греховете или свето причастие. Всичко това беше заменил с мъдростта на старите писания и божиите книги, от които единствено черпеше надежда и упование. Вечер до късно будуваше над тях, пиейки от мъдростта им, докато божията милост не осени с благодатността на съня натежалите му клепачи и главата му почне да клима към догарящата свещ.

В книгите добавяше и необикновени неща, за да се помнят и знаят. Пишеше по страничните полета, като гледаше да не повреди страниците, в които се беше изляло божието слово. Отбеляза например онова необикновено знамение, когато от небето се появи огромно огнено кълбо, което почна да се щура из манастирските сгради, провря се в дъгообразните изрези на църковната камбанария, пресече надлъж манастирския двор, подплаши сгушените до манастирската порта монаси, които изполягаха на земята, мина покрай яхъра с конете и катърите и се насочи бавно към планината, където избухна, подпалвайки всичко наоколо. Монасите тичаха с ведра да гасят, а на вечерня благодариха от сърце на божията милост, която ги беше спасила от това дяволско зло. Описа и онзи необикновен чужденец, който срещна на пазара и умееше да чете мисли. Хората го мислеха за магьосник, който ще доведе болест на къщите и животните и искаха да го убият с камъни. Отец Йоан го спаси, като убеди селяните, че и той е човек като тях, надарен с божията дарба да чете мисли, и го отпрати по живо по здраво. Описа и

наводнението, което отнесе моста на селската река, удави хора и добитък, отнесе къщи и имане и отшумя, както беше дошло. Сякаш бог го беше изпратил, за да ги накаже за греховете им, но после беше размислил и смилил над душещата ги беднота.

Следобедният сън не го беше ободрил. Главата му бучеше. Някаква особена слабост петлееше краката му и го принуди да приседне, преди да продължи към чешмата.

Разведря му, когато отпи от студената вода и подложи главата си под силната ѝ струя. Остави водата да се стича по гърба и гърдите, и макар че почувства хлад, не потърси кърпа да се избърше. Разтърси мокра глава да пооцеди водата и влезе в килията да се подготви за вечерната служба.

В манастирския двор бяха разпрегнати чифт коне. Стопаните им, млад мъж и жена, лежаха върху шарени черги в каруцата и тихичко си говореха. Те не показваха с нищо, че бързат. Изглеждаше щяха да преспят в манастира, завити с чергите, с които беше застлана каруцата. Огромна бохча в единия ѝ край, вероятно беше пълна с храна и вода за пиене. А друга пъстра и мека, защото върху нея беше положил главата си мъжът, изглежда обвиваше дрехи, необходими за настъпващия нощен хлад, даже и в горещляците на август.

Отец Йоан нареди да бият клепалото и когато монасите се събраха, почна вечерната служба. Тази вечер службата не вървеше. Някаква неясна смут отвличаше вниманието му и го караше да греши. Дали беше от отминалата тежест и неразположение на следобедния сън, или се разсейваше, като хвърляше поглед насред молитвата върху осветената от свещите фигура на жената, която беше запалила свещ и привела леко глава, усърдно се кръстеше и мълвеше молитви към бога.

Той я приближи ръсейки с кадилницата и подаде ръката си, за да я целуне. Жената допря страстно устни до бялата, силна мъжка ръка и вдигна очи към отец Йоан. Нещо като че го удари в главата и заслепи очите му. Той моментално спря молитвата, за да се окопити. Не беше целувка подобна на хилядите, които бяха докосвали ръката му. Топла и пълна с упование и плътско желание, тази целувка подсече краката му. А когато жената вдигна глава и той видя огромните, пламнали от трескa очи, бялото и красиво лице, окръжено от буйна сплетена на плитка коса, следобедният смут отново нахлу в душата му и като никога до сега разбърка непорочните му мисли, отдадени единствено на бога. Някаква гореща вълна обхвана тялото му и той полагаше усилия да не ѝ се поддаде и довърши службата. Това чувство беше посилно от него и до края на вечернята той не свали очите си от жената, разсеяно мълвейки думите на молитвата.

Вечернята свърши и отец Йоан, със свещ в ръката, отиде до манастирската порта да провери дали е заключена. После свърна към магерницата, да провери дали огънят под казаните е угасен. Когато мина покрай разпрегнатите коне, те започнаха да пръхтят. Стопаните им в каруцата не се размърдаха и отец Йоан, пазейки с длан оскъдната светлина на манастирската свещ, бързо изкачи стълбите до своята килия и с лакът натисна дръжката, да отвори вратата. И тогава – о, боже! На мигащата светлина на свещта той видя жената, седнала на дървения му креват, скръстила ръце в скута на красивата и обкичена с шевици носия и покорно навела глава. Йоан стоеше пред нея вцепенен. Тя приличаше на божията майка – красива и мила, каквато той винаги си я е представял, ако излезеше от строгите образи на иконите и му протегне ръце, които той с пастирска обич да целуне. Жената обаче излъчваше и някаква топла, домашна миризма, каквато той беше сигурен, че девата от иконите не притежаваше. И тази непозната, но влечаща топлина накара кръвта му да забушува в жилите и нахлуе в главата, замъгли погледа му и той отпусна ръце, а свещта се изсипа на пода.

– Иди си, дъще! Не сторвай грях! Не позори годините ми!

– Отче, моля те, изслушай ме...

– Не сега и не тука дъще! Ти си заблудена! Ти си забравила бога! Иди си! Моля те...

Жената протегна ръце, хвана трепереща му десница, допря я отново до устните си и склони глава в тъмното.

– Моля те отче, не ме гони! Изслушай ме! От сърце те моля, изслушай ме!

И преди той нещо да ѝ отговори, тя се изправи до него и го привлече към себе си, търсейки с устни неговите сред разрошената му брада.

Сърцето на Йоан щеше да се пръсне. Служил години на бога, той не беше подготвен за толкова пряко предизвикателство на сатаната. Никога не беше допускал, че той може да се въплъти в толкова привлекателна женска фигура, на която цялата добродетелност на отец Йоан щеше да се отдаде тихо, безропотно, покорно.

Жената бавно придвижи едрата му мъжка длан

върху разкопчания везан нагръдник и я напълни с младата, ухаеща на чистота и непорочност, едра женска гръд. Това беше началото и то беше достатъчно. Оттук насетне Йоан не беше вече игумен, не беше монах, не беше служител на божията вяра. Той беше обикновен, грешен плътски човек, от тези, на които той четеше проповеди, за да ги пречисти. Без уроци, без знание, без мисъл, той в миг се беше превърнал в мъж, който знае какво да прави с изкусителната топлина на това тяло и гърдите, които пълнеха ръцете му.

Рязко пречупи снагата й, положи я на твърдото дървено легло и зарови косматата си уста в топлите й женски устни, къде с късане, къде с нейна помощ, премахваше преградите на дрехите от топлата, дъхава радост. Жената възбудено му отговаряше, като без всякакъв свян опипваше и освобождаваше от дрехи вкаменената от страст мъжка гордост.

Йоан беше в треска. Хвърли се върху притихналата легнала по гръб жена и като държеше с яките си ръце белите й рамене, с цялата си дива, мъжка сила проникна в нея. После и двамата притихнаха, защото дъхът им от вълнение и желание беше спрял... и се захапаха, впили устни с движения на силни, волни животни, на които телата се гърчеха в някаква първична борба на взаимно привличане и сливане.

Йоан никога не беше мислил богохулно за бога, за църквата, за нейните забрани за плътски удоволствия. Когато неговата човешка кръв започна да притихва в топлата утроба на жената, той забрави и бога, и църквата и един нечовешки, зверски вик, ръмжене, титанична радост се издигна от гърдите му и огласи притихналата, заспала пустота на манастира.

Тази нощ Йоан не спа. Целият възбуден от дяволската магия на любовта, насърчаван от ласкавото привличане на жената, той се хвърляше ненаситно върху нея и лягаше отново притихнал, когато тялото й изсмучеше бълбукащата, вряща от напрежение и радост кръв на неговата мъжка гордост.

На сутринта заспа допрял устни до голото рамо на жената, унесен в мисли за красотата на това, което се беше случило, изтощен от огъня, който беше пламтял в тялото и душата му, отмалял от горещината на жената и августовската нощ.

Събуди се от ударите на клепалото за утринната служба. Бързо се изправи в леглото и потърси жената. Беше си отишла. Облече се набързо и рошав, с възпалени от умора и вълнение очи, погледна към каруцата на двора. Нямаше я. Само купчинките разпиляно сено напомняха за конете и техните господари с шарените черги в каруцата.

Службата свърши и монасите се разпиляха из манастира. Отец Йоан заключи отвътре църковната врата и обронил глава в шепите си приседна на стълбите пред олтара. Имаше чувството, че от иконите го гледаха с укор ликовете на светците, а благият образ на Исус Христос беше придобил свирепо изражение и сякаш искаше да изгони от това свято място богохулника. Стана и се отдалечи от олтара. Все същото. Сега вече всички го гледаха сърдито, а божията майка сякаш си беше затулила очите, за да не бъде осквернена от тежкия грях на игумена.

Тайната му се превърна в болест. Загуби съня си. Стана небрежен в службата си. Започна да страни от братята си и избягваше да ги гледа. Тъжно гледаше през прозорците на килията си настъпващите багри на есента, които пъстреха с чудни краски листата на дърветата по склоновете на планината.

Това продължи много време. Косата му побеля и той вече не изпитваше удоволствие, когато с ръце я прибираше около ушите, за да не стърчи. Брадата му порасна и стигаше до врата му, а когато се хранеше, цялата я омазваше със сосовете на манастирските гозби. Затваряше се в килията. Странеше от останалите монаси, които го мислеха за болен и не се вртяха около него. Излизаше единствено по служба и после бързо се връщаше в килията си. Много често се улавяше, че дреме над книгата, която беше взел да чете, а болните му мисли нощем сънуваха едрите бели гърди на жената, които преливаха в огромните му ръце. Мечтаеше за онези меки, бели крака на жената, които ласкаво и властно го притискаха към себе си, докато мъжката му гордост не отмалее, изсмукана от бушуващата в нея мъжка сила. Душеше с пълни гърди въздуха в стаята, в търсене на следи от дъхавата й сладка плът, която за него беше съчетала всичката благодатна миризма на райските селения.

На сутринта идваха кошмарите и угризенията на съвестта и той почна да не гледа иконите, за да не среща укора в очите на светците.

Един майски ден, когато пролетта беше разбудила цялата природа и наливаше живителни сили на божиите твари, отец Йоан видя каруцата с писаните черги да влиза в манастира. Жената я нямаше, но мъжът беше същият – млад, силен, променен в хубави дрехи. Той приближи с кару-

цата до черковните порти, остави смирено пред тях голяма бохча, обвързана с ленти и ширити, и преди Йоан да слезе по стълбите, за да го разговори, шибна конете и бързо излезе през портата от манастира.

Монасите се събраха и подканени от Йоан двама от тях разопаковаха бохчата. Вътре имаше голяма чудно изографисана икона на божията майка, скъпи подаръци за църквата, вещи и утвар. Особено ценен дар беше един голям низ жълтици, към които бяха прикрепени малки, обшити с фигури и мъниста детски тарлъчки. Монасите искаха да ги махнат, но Йоан властно се разпореди да не ги пипат, влезе в църквата, целуна иконата на Богородица и закачи на лика ѝ низа с жълтиците и детските тарлъчки.

През нощта, когато манастирът спеше, а птичият хор вдигаше в пролетната нощ врява до небесата, отец Йоан отвори вратата на църквата, затвори я след себе си и се отправи към олтара. Взе една от божиите книги, в които беше отразявал необичайните неща в скучния, монотонен живот на монах, намери празно място между редовете с божията промисъл и се замисли. После приближи свещта, за да му свети по-ясно, натопи пачето перо в мастилото и бавно почна да пише: „На август 1756 година, аз, отец Йоан, игумен на манастира, любих една красива жена. Господи, в тази любов те припознах с най-великото ти творение. И биде блаженство превелико. Господи, прости мен грешния раб твой Йоан.“

Бисер Демирев

ЦВЕТЯ НА ЛЮБОВТА

Теменужки – мънички, омайни,
нежните цветя на любовта,
някой е оставил в моята стая,
за да стоплят тъжната душа.

Гледам ги невярващо застинал
и нима за мен трептят цветя?
Кой ли пътник през нощта е минал
и оставил чудна пъстрота?

Теменужките, усмихнати, ми шепнат –
любовта ни носи в твоя дом.
Тя премина планини и степи,
за да спре до твоя вълнолом.

Искам да извикам с всички сили:
– Где си, где си ти, любов сега?
С теменужки, тъй красиви, мили,
ти ли стапяш моята тъга?

Мирослав Бисеров
(1974–1996)

НОВ СВЯТ

Препускат конете в нощта,
развявайки гриви.
Задрямалата тишина събуждат,
препускат – красиви и диви.

В галоп се понасят стремглаво напред,
и сякаш ги вятърът гони,
препускат неспазвайки никакъв ред,
към свят на мечти, без закони.

Препускат конете по млечния път,
звезда след звезда подминават,
облени във пот, устремени летят,
към нов свят се те приближават.

Галактика нова, безкрайна и чиста,
осеяна само с цветя,
препускат конете, с галоп отривисто,
към нов свят и нова земя.

И ето я! Спират. Пръхтят уморени,
и радостно цвилят – без страх.
Те нов свят намират, докрай вдъхновени,
от радост и аз съм с тях.